

Kansanvalistus-seuran toimituksia. XXIX.

Taawetti Piwingstone,

hänen elämänsä ja toimensa.

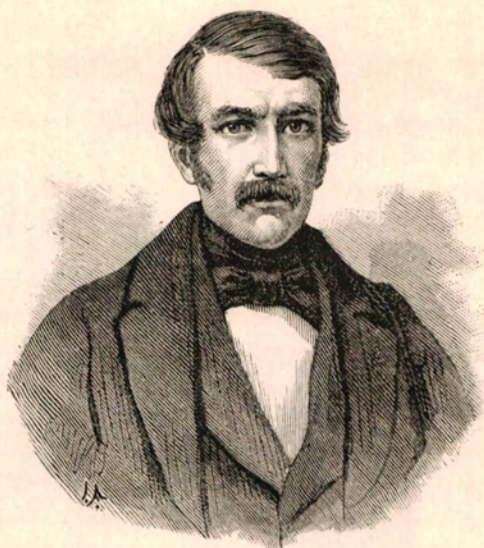
Sirjoittanut

B. Lagus.

Sisältää kuusi kuvaa ja kartta.

Helsingissä, 1881.

Taawetti Livingstone.

Caawetti Piwingstone,

hänen elämänsä ja toimensa.

Kirjoittanut

B. Lagus.

Helsingissä, 1881.

Kansanvalistus-seuran kustantama.

suomalaisista kirjainosista

suomalaisista kirjainosista

Helsingissä,

Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran kirjapainossa,

1881.

Ngami-järven keltintö, s. 15.

I.

Erinomaisella mielihyvällä katselee ihmisystävä sellaisia henkilöitä, jotka vaatimatta minkäänlaatuista omaa hyötyä työskentelevät ihmiskunnan yhteiseksi eduksi ja warjinkin sellaista kanssa-ihmisten, joille onni ei ole suonut samoja etuja kuin rikkaille ja siivistyneille. Kun tämänkaltaisen työn sitäpaitse tehdään suurimmalla utteruudella, ja kun se on saanut alkunsa siitä osanottavaisuudesta, jonka Luoja muutamille on antanut runsaammasa määrässä kuin toisille, niin on se sitä kauniimpi, kuta harvinaisemmin sitä yllimalkaan nähdään. Sillä ihmisluonnossa on jo alkuaan taipumus itsekkäisyyteen, ja paljo useammin nähdään yksityisten sortawan toisten oikeutta oman etunsa suurentamiseksi, kuin auttawan lähimmäistään, kärsien itse wahinkoa ja siitä huolimatta kuitenkin uhraawan tyhnsä toisten hywäksi. Että kuitenkin sellaisia ihmisiä on, jotka viimeksi mainitulla tavalla tekewät, siihen on etupäässä syynä hengen siivistys ja nöhyys. Se mies, josta tässä on aikomuksemme puhua,

on koko elämässään osoittanut olevansa juuri sellainen, että hänestä voi sanoa kaikki nämä ylistykset vähintäkään liioittelematta.

Taawetti Livingstone oli syntynyt vuonna 1815 vähäisellä Ulwa-nimisellä saarella, joka kuuluu Hebridien saaristoon Skotlannin luoteisella kulmalla. Hänen iso-isänsä oli köyhä mies, joka oli vuokrannut tämän pienen saaren asumisajaksensa. Köyhyydestä huolimatta oli sekä hän että hänen esi-isänsä pysyneet aina kelpo miehinä. Joku noista kowasja työsä karaituista miehistä oli koko kotosedullansa tunnettu tavallista suuremmasta hymmärryksestään ja älykkäisyydestään ja hänen kerrotaan kuolinvuoteellansa kutsuneen kaikki lapsensa ympärillensä ja sanoneen heille: „Minä olen kaiten ikäni tarkoin kuulustellut kaikki tarinat, jotka olen saanut kuulla suvustamme, enkä ole esi-ijistämme kuulut ainoatakaan sanottavan epärehelliseksi mieheksi. Jos siis joku teistä tahi lapsistanne rupeaisi epärehelliseksi, niin se ei ole mikään suluwirhe. Minä jätän teille tämän muistutuksen: olkaa rehelliset!“ Tämä varoitus annettiin sellaisella ajalla, jolloin, kuten Englannin mainio historioitsija Macaulay kertoo, ylämaan asukkaat olivat melkein yhtäläiset kuin Kafferit Kap-maalla; jokainen, joka oli varastanut karjaa, taiji päästä rangastuksesta wapaaksi, kun waan antoi osan saaliista heimokuntansa päällikölle.

Livingstonen esi-ijät olivat alkuaan katolilaisia, mutta heidän isäntänsä kännytti heidät protestanteiksi käyskennellen heidän keskuudessaan uutta oppia saarnaamassa ja hänen seurassaan oli mies, joka kädessään heilutteli keltaista kappia. Tämä kalu oli kartanon alustalaisten huomion wettänyt puoleensa suuremmissa määräsä kuin isännän saarnat, ja uusi oppi kulki kauan sen jälkeen „keltaisen kappin opin“ nimellä.

Köyhyys pakoitti viimein asukkaat Ulwa saarelta muuttamaan erälle puuwillatehtaalle kauniin Clyde-wirran warelle lähellä Glasgow'ia. Täällä rupeji Livingstoneen isä,

palveltuansa tehtaalla, viimein pitämään vähäistä kauppaa, jolla hän ansaitti elatuksen perheellensä. Hän kasvatti lapsensa erinomaisella lempeydellä ja rakkaudella, jolla hän voitikin heidän sydämensä niin suuressa määrässä, että Livingstone vielä vanhoilla päivillään häntä muistelee suurimmalla hellyydellä ja kunnioituksella. Perheen varattomuuden vuoksi pantiin nuori Daawetti työhön pumpulitehtaaseen, että hänen pieni ansionsa myös olisi helpoitukseksi tulojen ja menojen sivistämisessä yhtä suuriksi. Poika oli silloin 10-vuotias ja hänen opinhalunsa tuli jo silloin ilmi, sillä ensimmäisestä viikkopalkastaan käytti hän osan ostajensa latinan kielioopin, jota hän utterasti luki tehtaan ilta-koulussa ja kotona. Hän oppi tuntemaan roomalaisia kirjailijoita, ja kuudennelatoista ikävuodellaan tunsi hän jo Virgiliuksen ja Horatiuksen runot kokonaan. — Päitse vanhoja roomalaisia runoilijoita, luki hän suurella innostuksella kaikellaisia muitakin kirjoja, mutta romaaneja hän ei lueut. Tieteelliset kirjat ja erittäinkin matkakertomukset saivat hänet ihastumaan; mutta hänen isänsä, joka arveli tieteellisten kirjojen sotivan uskontoa vastaan, tahtoi pakoittaa poikaa lufemaan wakavia² uskonnollisia kirjoja, josta viimein oli syntynyt isän ja pojan välillä niin suuri erimielisyys, että isän täytyi käyttää vanhemman-oikeutansa poikaa koftaan ja viimeisen kerran sanoo Livingstone saaneensa tustua kepin kanssa, kun hän ei suostunut lufemaan Wilberforce'n käytännöllistä jumaluusoppia. Mutta tämä vastahakoisuus yksitoikkoisten ja kuivasiältdijsien hengellisten kirjojen lufemiseen oli sittemmin kadonnut, kun Livingstone jonkun vuoden kuluttua oli saanut käsiinsä toht. Dick'in oivalliset teokset „Uskonnon filosofiassa“, ja „Filosofian tulewasta olemuksesta“. Näistä kirjoista oppi Livingstone sen, jota hän hartainmasti oli toivonutkin, nimittäin, että hänen oma ajatuksensa oli oikea siinä kohden, ettei uskonto ja tieteellinen oppi ole keskenänsä vihollisia, waan ystäviä.

Livingstone oli saanut jumalisen kaswatuksen Skottlan-

nin waltiofirmon opissa, ja oli helposti käsittänyt ihmisen fowitus=opin wapahtajan kautta, mutta nyt wasta hän rupepi ajattelemaan, että hänen tuli fowittaa nämä opinkappaleet itseensä. Hänestä heräsi palawa halu saada woimiansa mukaan työskenellä onnettomien pakanoiden saattamisessa kristin=opin ja ewankeliumin waloon. Sen wuoksi hän päätti lähtea lähetyssaarnaajaksi Kiinaan. Woidaksensa sellaisena toimiskella suuremmalla menestyskellä, rupepi hän lukemaan lääke=oppia. Hänen palawa halunsa kiihoitti häntä aina uusiin tutkimuksiin ja kun hän 19 wuoden ijällä oli tehtaassa otettu kehääjäksi, luki hän yhä edespäin, niin, että hänellä oli kirja awoinna luonansa ja taiksi työtä tehdesfään painaa mieleensä yhden lauseen kerraltaan, jonka hän kirjan ohitse kulkiessaan oli siitä ennättänyt lukea. Kas tässä kaunis esimerkki nuorisolle seurattawaksi! Työstänsä hän sai niin hywän palkan, että hän talwi=ajoilla harjoitteli opintoja Glasgow'issa ja oli taas seuraawana kesänä tehtaan työssä. Omin apuineensa oli hän siten työskenellyt saamatta wähintäkään aineellista kannatusta muilta ja hän olisikin täyttänyt aikomuksensa mennä Kiinaan, mutta muutamat hänen tuttuwistansa kehoittiwat häntä menemään Lontoon lähetyksen=raan, koska se oli kaikin puolin wapaa lahtolaisuudesta. Se ei läheta pakanoille episkopaalisen kirkon, ei presbyterisen eikä independentti=seurakunnan oppia, waan Kristuksen puhdasta ewankeliumia, ja tämä olisikin Livingstone mielestä aiwan oikein.

Kun Livingstone oli suorittanut lääkärin arwoon wadittawat tutkinnot ja Englannissa laajentanut jumaluus=opillisia tietojansa, oli hän walmis lähtemään Kiinaan, mutta samaan aikaan oli syttynyt ankara sota Englannin ja Kiinan wälille. Livingstone ei sen wuoksi tahtonut lähtea rauhattomalla ajalla tuohon eurooppalaisille suljettuun maahan. Sen sijaan awautui hänelle uusi toiminnan ala Afrikassa, johon hänen halunsa kääntyi luettuaan toht. Moffat'in teofia. Hän astui siis laimaan w. 1840 ja tuli Kap=kaupun=

fiin, josta hän vähän ajan kuluttua lähti siijämaahan, kul-
kien ensin laivalla Algoa=lahteen, ja sieltä maata myöten
Kuruman-nimiseen lähetyk=siirtokuntaan, Betshuanien maassa,
noin 700 engl. peninkulmaa *) Kap=kaupungista koillista
kohti. Tämän lähetyk=uudisasuntolan olivat lähetyk=saarnaa-
jat Hamilton ja Moffat perustaneet kolmekymmentä vuotta
sitä ennen ja se oli jo pidettävä etäisimpänä paikkakun-
tana sillä feudulla, jota taiksi lukea lähetyk=stojen työ=alaaksi.
Lähetyk=huone ja kirkko olivat täällä rakennetut kivistä, ja
puutarhat, joita Kuruman=joki kasteli, kasvoivat hedelmä-
puita ja viiniköynnöksiä. Eurooppalaiset wiljalajit menes-
tyvät täällä erinomaisen hyvin, ja feudun kauneutta enen-
tää suuressa määrässä ympäristön autio ja kolkko ulkonuoto.
Koko paikan kauneus ja tuottavuus on lähetyk=saarnaajain
ansiona pidettävä. Livingstone mieltäi tähän seutuun suu-
resti, ja lienee siihen ollut jekin syynä, että hän täällä oli
tullut tuntemaan elämänsä seurakumppanin, toht. Moffat'in
tyttären Mary'n, jonka hän w. 1844 nai. Uvio=elämäs-
sään oli Livingstone onnellinen; hänen waimonsa, joka oli
saanut huolellisen kasvatuksen, oli syntynyt Afrikassa ja oli
tottunut maan oloihin sekä kaikellaisiin talous=askeleihin,
joita waaditaan talon=emännältä, joka asuu siivistyneiden
kansain rajojen ulkopuolella. Kolme poikaa ja yksi tytär oli-
wat Livingstoneen yksinäisessä elämässä suurena hauskutena.

Ujuttuansa jonkun aikaa Kurumanissa ja Mabotsa'ssa
lähellä Kurumania, siirtyi Livingstone etemmäksi koillista kohti
ja asettui Kolobeng'iin, Betshuanien maassa. Mabotsa'ssa
uhkasi kerran Livingstonea ankara hengen vaara. Sitä seu-
tua näet rasitti suuressa määrässä peto=eläinten, warjinkin
leijonain paljous. Päästäkensä näistä haitallisista karjan
hävittäjistä lähti kerran joukko miehiä metsästysretkelle ja
saiwatkin joukon leijonia piiritetyksi. Livingstone oli lähte-
nyt mukaan saadakseen jonkun pedoista ammutuksi, mutta

*) Englannin peninkulmia menee noin 6,61 yhteen Suomen pe-
ninkulmaan.

tällä matkalla kävi niin onnettomasti, että kuolettavasti haavoitettu leijona hyökkäsi häntä vastaan ennenkun hän ennätti sen torjua päältänsä, puri häntä ankarasti vasemman käsiwarteen, ja oli ehkä repinyt hänet kuolijaakfikin, jos eivät hänen seuralaisensa olisi häntä pelastaneet. Omituisena ilmiönä kertoo Livingstone, ettei hän tässä tilaisuudessa tuntenut vähintäkään tuskaa, waan oli ikäänkuin horroksissa, waikka hän kyllä selvästi näki ja ymmäräsi waarallisen tilansa. Kun leijona rawisti häntä niinkuin kissa hiirtä, katosi hänestä kaikki pelko ja kauhistuksen tunne ja hän arwelee, että sama tunne mahtanee olla kaikilla muillakin otuksilla, jotka joutuvat raatelewan pedon saaliiksi, ja että tätä tunnetta täytyy pitää laupiaan Luojan säätämänä seikkana, joka otukselta helpoittaa kuoleman tuskan.

Betschuani-kansan eri heimokunnista kertoo Livingstone, että heillä on nimet eri eläinten nimien mukaan. Niin merkitsee esim. Bakatla-heimon nimi — apinasta syntyneitä, Bakwena — alligatorista syntyneitä, Batlapi-kalasta syntyneitä j. n. e., ja kunkin heimokunta wälttää kaikin tavoin sellaisen elävän tappamista, josta sillä on nimensä. Näyttää siis siltä, kuin he ennen olisivat olleet eläinten palvelijoita, kuten muinaiset Egyptiläiset. Kun tahtoo kysyä mihin heimokuntaan joku kuuluu, kysytään mitä eläintä hän „tanssii“, sillä asukkaat käyttävät selittäessään sukunsa sanaa „bina“ (tanssia) sen elävän nimen kanssa, josta heillä on nimensä. Arwattavasti on samaa eläintä ennen jumalana palveltu ja sen palvelukseen on tanssiminenkin kuullut. Samaa elävää he vieläkin pelkäävät ankarasti.

Livingstone asettui asumaan Bakwena-heimokunnan keskuuteen, ja tuli pian hyväksi ystäväksi sen ruhtinaan Sitshelin kanssa. Tämä mies oli erittäin ymmärtäväinen ja hywäntahtoinen. Jo alussa oli Livingstone mielihyvällä huomannut hänen taipuvaisuutensa ystäwyhteen häntä kohtaan ja sittemmin onnistui hänelle saada Sitsheli käänn-

tyhji kristinuskoon, jota oppia hän utterasti rupeji selittämään alamaisillensaakin.

Kun Sitsheli vielä oli lapsi, oli hänen isänsä suututtanut alamaisensa niin, että he hänen tappoiwat ja eräs alaruhtinas anasti wallan. Joku mahtawampi mies, joka oli entisen kuninkaan sukulainen, oli surman käjistä pelastanut hänen lapsensa. Näiden ystävät kehoittiwat naapurikansan Makololojen kuningasta Sebituane'a auttamaan Sitsheliä tafaijin hallitukseen ja sen hän tekikin, josta Sitsheli koki elämänsä oli kiitollinen hänelle. Hän oli jo saanut waltansa wahvistetuksi kun Livingstone tuli hänet tuntemaan. Sitsheli mielistyi pian Livingstoneen, waikka hän ensin suuresti peljästy i kuullessaan Livingstonen puhujan sellaisista asioista kuin „wiimeisestä tuomiosta, tulewasta elämästä, suuresta warkoisesta istuimesta, johon Hän istuu, jonka kaswojen edessä taiwas ja maa wapišewat“, j. n. e., ja sano i Livingstonelle: „Sinä saat minun peljästymään, — näistä sanoista minun luuni wapišewat ja minulla ei ole enää woimaa ollenkaan; — mutta minun esi-isäni eliwät jamaan aikaan kuin jinunkin; miksi he eiwät tänne ennen saaneet tietoa näistä hirwittäwistä asioista? Nyt he owat kaikki menneet pois pimeyteen, tietämättänsä mihin owat joutuneet.“ — Livingstone koki selittää matkan waikeutta ja pituutta ja miten walistus ja oppi wähitellen lewiää etemäksi parannettujen kulkuneuwojen, laivojen y. m. avulla, ja lausui warmaan uskowanša, että kristinoppi vielä on lewiääwä kaikkeen maailmaan kaikkien kansojen luo kuten wapahtajamme on ennustanut.

Kun tilaisuus ilmestyi, rupeji Sitsheli erittäin suurella innolla opettelemaan lukemaan ja kuunteli hywin mielellänšä Livingstonea kun hän luki raamattua, etenkin profeetta Jesajan ennustusta, josta Sitsheli usein niin ihastui, että hän lausui: „Kas sepä wasta oli mies, tuo Jesaja! Hänpä oiškein osasi kelpo lailla puhua!“ Niin mielellään rupeji Sitsheli lukemaan, että hän unhotti entisen lempi-toimensa, met-

fästämisen, ja tarpeellisen liikunnan puutteessa alkoi hän, joka oli laihanpuoleinen mies, pian lihota ja tuli jotenkin lihawaksi.

Kaikkialla tapasi Livingstone täällä rauhallista hyväntahtoisia wäkeä, joiden kanssa oli helppo tulla toimeen, mutta he olivat paljo heikommat kuin heidän naapurinsa Kafferit, jotka heitä suuressa määrässä sortawat ja ahdistawat. Heidän pää-elatuskeinonsa on karjanhoito ja metsästäminen, mutta maanwiljelys on heille myöskin tuttu. Metsänriistaa täällä on erittäin suurissa määrin ja sitä pyhdytäänkin hywin monella tavalla. Suuria yhteisiä metsästysretkiä panewat asukkaat toimeen siten, että ensin rakennetaan hywin pitkät lujat aitaukset, V kirjaimen muotoon niin että ne muodostawat toisessa päässä kapean kujan, ja aitojen kulmaan jätetään aukko, jonka suulle kairwetaan hywin suuri kuoppa. Sen reumat peitetään tarkasti wehreillä puun oksilla ja kun kaikki on walmiina, lähtee summaton ihmisjoukko ahdistamaan metsän otuksia aitojen wäliin. Peljästyneinä metsästäjään kowasta meluamisesta syöksee laumoittain kaitenlaisia eläimiä aita-solaan, joka yhä kapenee, ja viimein juoksewat otukset suuressa ahdingossa sekaisin eteenpäin, kunnes ne nurin niskoin putoawat kuoppaan. Sillä tavoin pyhdytään usein satamäärin warsinkin antiloopeja, sebroja ja suurempia otuksia, niinkuin giraffeja, elefanteja ja sarwikuonoja. Näiden rinnalla tavataan petoeläinten joukossa leijonia, leopardveja, Kap-maan shakaaleja, erämaan kettuja eli tjerdoja y. m. m. Joskus sattuu niin, että kuoppa tulee otuksia täyteen ja toiset pääsewät toisten yli hyppimällä pafoon. Asukkaat sanowat tuollaista pyhdystä „hopo'ksi“.

Livingstone eleli tämän kansan keskuudessa wuoteen 1852 saakka, jolloin ankara kuuwus, joka uhkasi tehdä nä-länhädän koko seudulle, pakotti Sitshelin muuttamaan heimokuntansa kanssa asuinsijaa Kolobeng-nimisen wirran rannalle noin 40 engl. peninkulmaa sen entisestä asuinpaikasta. Uudispaiffa sai saman nimen kuin wirrallakin oli ja Vi-

wingstone seurasi heimokuntaa asettuen hänkin asumaan Koolobengiin. Rakentautensa asumusta uudellaseudulla täytyi Wingstonen itsensä tehdä kaikki työt, tehdä tiiliä, muurata, olla seppänä, niikarina j. n. e. sillä kansaa ei hän woinut käyttää awukseen muutoin kuin käshyläijinä koska he olivat kaikkiin töihin peräti tottumattomat. Kun hän jo oli merfinnyt huoneensa paikan ja maahan pistetyillä puikoilla oli näyttänyt minkälaisiksi huone oli tehtävä, olivat hänen apulaisensa vähällä tehdä sen pyöreäksi, sillä heidän oli aiwan mahdotonta ajatella nelikulmaista asumusta, jommoista eivät olleet milloinkaan nähneet. Paitse näitä tällaisia wastuksia oli erittäin suuri haitta Betsuanien naapureista Transwaalissa, Boer'eista *), joiden silmissä sekä lähetysaarnaajat, että englantilaiset kauppiat owat suurena kiusana. Boerit olivat nimitäin tottuneet kohtelemaan alku-asukkaita wäkiwaltaisesti, pakoittaen heitä usein orjuuteen ja räsittiwat heitä muutoinkin kowasti ja suurimmalla wäärhyhdellä. Sitäwastoin owat ne boerit, jotka eivät ole wetäyneet pois Englannin lakien suojeluksesta, tunnetut ahkerana, raittiina ja erittäin wieraswarajena kansanluokkana. Walitettawasti owat erämaan rajoilla asuwat boerit aiwan toisenlaiset. Syntyneinä sellaisessa maassa, jossa orjuus on warjin tawallista, owat he tottuneet pitämään sitä luonnollisena ja waikka he uskonnollisen opetuksen ja järjestetyn hallituksen puutteessa usein owat waipuneet melkein yhtä alhaiselle kannalle kuin neekerit heidän ympärillään, on heihin kuitenkin juurtunut tyhmä luulo, että he owat naapureitansa paljoa paremmat. He katselewat sen wuoksi englantilaisia kauppiaita suurimmalla epäluulolla, ja pelkääwät, että he neekereille myhwät pshshjä ja ampuma-aineita, joten neekerit pian saisiwat yliwalled, sillä boerien yliwalled on waan perustunut siihen, että heillä on paremmat aseet, ja siten he owat pitäneet kuroissa nee-

*) Boer'eiksi (luetaan: buur) sanotaan niitä wälkkoisia Afrikassa syntyneitä Hollantilaisten, Saksalaisten ja hugenottien jälkeläisiä, jotka asuwat wilkien kansojen naapureina Kap-maan rajamailla.

ferejä, joita on monta wertaa enempi. Noita heikompia neekerejä vastaan tekivät he Livingstonen aikana suurissa joukoissa oikeita metsästysretkiä, ja kun he olivat saaneet miehet jostakin kyläkunnasta ampuma-aseillansa karkoitetuiksi, oli tavallista, että he ryöstivät vaimot ja lapset orjuuteen. Tekivätpä he useita ryöstöretkiä Sitshelin heimokuntaakin vastaan silloin kun Livingstone afui Kolobeng'issä, hävittivät Livingstoneen asunnon ja turmelivat hänen kirjastonsa. Boerien alhainen sivistyskanta näkyy siitakin, että kun he olivat saaneet kuulla epätietoisia huhuja lordi Rossen suuresta tähtitietokarista Kap-kaupungissa, he lausuiwat suuresti paheksuwanja, että Englannin hallitus sellaisen koneen oli varustanut heitä wäijyäkseen toisella puolen wuoristoa.

Wuonna 1849 lähti Livingstone kahden Englantilaisen, Oswell'in ja Murray'n kanssa tutkimusretkelle Ngami-järwen seuduille ja kulki silloin suuren Kalihari-erämaan kautta. Tämä erämaa, joka monin paikoin on yhtä antiota ja kuivaa kuin Saharakin, on ollut suurena haittana maan tuntemiselle, sillä harwat uskaltawat lähteä sen halki kulkemaan. Monin paikoin on pelkkä walkoinen pöyhieffa nähtäwisä ja kosteita paikkoja on warjin harwasja. Kuitenkin ajuu tässä erämaassa ihmisiä, sillä siellä täällä kulkee pitkiä laaksoja ja entisten jokien uirroksia, joiden pohjalla tapaa wettä kun niihin kaitwetaan kuoppia. Bafaliharit, joffi erämaan asukkaita sanotaan, owat hywin epäluuloiset kaikkia muukalaisia vastaan ja säilyttävät wesi-paikkansa suurimmalla tarffuudella. Wuonto on kuitenkin kaswikunnassa luonut apukeinoja janoon näännyvän erämaan halki kulkijan hyväksi. Eräs wähäinen kaswi, joka ulkomuodoltaan on ihan wähäpätöisen näköinen, on erämaan asukkaille suurena siunauksena. Kun tämän kaswin juurta kaitwaa pari kolme korttelia, tapaa maan sisästä noin lapsen pään kokoisen juurimukulan, joka sisältä on hywin mehukas ja sen neste on wirwoittawaista. Toinen yhtä hyödyllinen kaswi on wesi-

meloni, joka fade-ajan lopulla kasvaa suurisja määräisjä ja sen hedelmiä syövät kaikki eläimet erittäin halukkaasti.

Livingstonen ja hänen towerinsa matka alkoi Kesäkuun alusja. Kuljettuanja suurella waiwalla ja taistellen monenlaisten wastuffien kansja, saapuiwat matkamiehet Tsugawirralle, joka tulee Ngami-järwestä. Maa tämän järwen ympäristöllä on erittäin hedelmällistä ja wesirikasta. Ngami-järwen suuruus ei ole sen suurempi, kuin että jalkamies voi kiertää sen ympäri kolmesja päivässä. Matkalla tänne oli Livingstone tullut tarkemmin tuntemaan elämää erämaassa ja kaiffia niitä waaroja, joita saa kofea sen kautta matkustaessa. Livingstonen aikomus oli jatkaa matkaansa Ngami-järwen pohjoispuolelle mahtawan Sebituane nimensen ruhtinaan maahan, mutta tienoppaiden punte pakoitti häntä kääntymään takaisin.

Seuraavana vuonna, 1850 lähti Livingstone uudestaan näille feuduille, mutta tultuanja Ngamin rannoille tähtyi hänen kääntyä takaisin, sillä hän tuli sairaaksi ja hänellä oli perheensä mukanaan. Sebituane lähetti lähettiläitä Kolobeng'iin wiemään lahjoja Livingstonelle ja samalla hän antoi käskyn wälillä asuville erämaan asukkaiden ruhtinaille, Sekomille ja Letshulatebe'lle, etteiwät he saisi Livingstonea estää jos hän tulisi kolmannen kerran. Livingstone lähtikin vielä kerran ja saapui Sebituanen alamaisten Matkololojen luo, jotka vastaanottiwat hänet suurella ilolla ja ilmoittiwat hänen tulonsja heti ruhtinaallensa. Sebituane tuli kohta Livingstonea vastaanottamaan ja he kohtasiwat toisensa wäihäisellä saarella suuressa Liambey- eli Sambesi-wirrasja, jonka yläjuoksulle nyt ensi kerran oli saapunut eurooppalainen.

Näillä feuduilla tawataan erittäin merkkillinen pieni karpäsen kokoinen eläwä, jota nimitetään tsetse. Tämä hyönteinen on Etelä- ja Keski-Afrikassa sängen suurena rasitusfena, sillä jos se kerrankin puree raawas-eläintä, hewoista tahi koiraa, kuolee purtu eläin auttamattomasti, usein aiwan

heti, mutta joskus pitemmän ajan, tavallisesti kymmenen päivän kuluttua. Zmewät wafikat, muuli=aasit, aasi ja wuohi sekä metsänotukset eivät kuitenkään kärji wähintäkään tsetsen puremasta, eikä sen purema tuota ihmisellekään mitään wähinhoa. Tästä turmiollisesta hyönteisestä ei Livingstone tiennyt mitään tullessaan Sebituanen maahan, ja häneltä kuolikin sentähden 43 härkää kun hän ei tiennyt eläimiänsä waroa. Sebituane, jota Livingstone kuwailee jaloimmaaksi afrikalaiseksi ruhtinaaksi, jonka hän koskaan oli tullut tuntemaan, lupasi heti ensi kerran kohdattaessaan Livingstonea, antaa hänelle tarpeeksi monta härkää, koska hän arwasi hänen juhtansa tulleen tsetsen puremiksi, kuten ne olivatkin.

Sebituane oli silloin kun Livingstone hänet ensi kerran tapasi, 45 vuoden ijällä. Ulkomuodoltaan oli hän paljo waaleampi kuin tavalliset nekerit, hoikka ja pitkä, sekä kaljupäinen. Käytöksessään osoitti hän arwokasta malttia ja puheessaan oli hän suurempi kuin kukaan muu ruhtinas, jonka Livingstone oli tawannut. Sotilaana oli hän tunnettu parhaimmaksi kaikista nudis=asuntojen toisella puolella. Rohkeudellaan ja uljaalla toimellaan oli hän saanut kansansa, Makololot, kohotetuksi suureen mahtavuuteen, ja taasi wastustaa tuota sotaisaa ja woimakasta kafferilaisista Matebele=heimokuntaa, jota suuresti peljätty Mosilikatse hallitsi. Sodassa johti Sebituane itse joukkojansa, ja wihollisen ilmestyessä koetteli hän sotatapparansa terää, lehuaen sitä kyllä teräwäksi ja uhkasi, että joka selkänsä kääntää wiholliselle, hän saisi siitä maistaa. Sebituane oli niin nopea juoksemaan, että jokainen tiesi, ettei pelkuri pääsnyt häntä pakoon. Jos joku wälitti taistelua tai wetäytyi siitä pois, oli Sebituanen tapa pilkallisesti kysyä tahtoiko tämä mieluummin kuolla kotona, ja tämän toiwon hän tavallisesti täytti siten, että wiipymättä mestautti pelkurin.

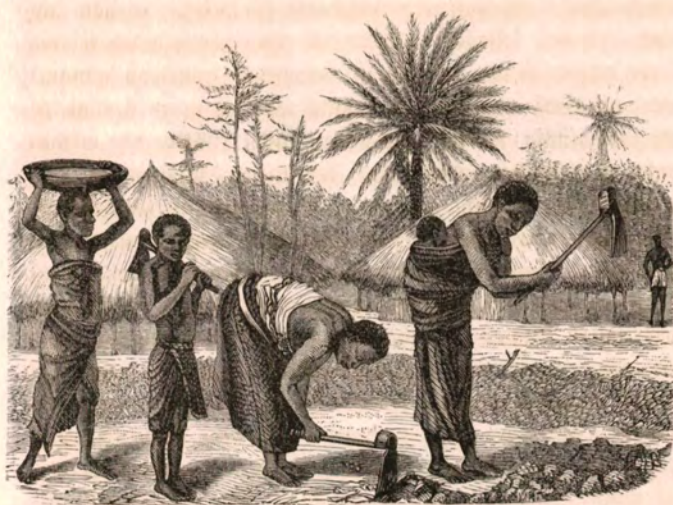
Sodassa Matebelejä vastaan, jotka asuiwat Sambesi=wirran eteläpuolella, teki Sebituane tietämättänsä ihmiskunnalle hyvän työn kun hän karvoitti wirrassa olewien jaa-

rien asukkaat, jotka olivat auttaneet hänen vihollisiansa. Nuo saarien asukkaat olivat nimittäin rosvoina lauan estäneet kaikkea kulkua virtaa myöten ja sen yli. Nyt oli pääsö Sebituaneen maahan awattu. Hän itse osoittihe Livingstonea kohtaan erittäin wieraswaraiseksi ja oli suuresa määräsä helpoittanut Livingstonea tänne tuloa. Sebituane tiesi kaikki tärkeämmät tapaukset maasfansa, sillä hänellä oli erittäin hywä taito saada alamaifiansa itseensä mieltymään. Mhairimpiakin köyhiä kohteli hän ystäwällisesti ja suurella wieraswaraisiundella. Tästä ihastuneina nämä mieltiyivät hänen ja antoiwat hänelle kaikkia tietoja mitä suinkin taisiwat. Sebituane ei laskenut ainoatakaan muukalaisparwea luotansa menemään antamatta heille jokaiselle, yksin heidän palvelijoihensaakin, jonkun lahjan, ja täten lewisi hänestä hywä maine laajalta ympäri. Jokainen ihaili hänen hywää sydäntänsä ja wiisauttansa. Hän ihastui suuresti siitä luottamuksesta, jonka Livingstone oli osoittanut tuodessaan mukanaan perheensäkin. Sentähden hän tahtoi Livingstoneelle näyttää koko maansa ja lupasi hänelle minkä paikan hywänsä tämä waan tahtoi asuaksensa.

Livingstone päättikin asettua tänne asumaan ja waiikutamaan lähetyssaarnaajana, ja hänen seuraajansa h:ra Dswell aikoi täällä ruweta tarkempia maantieteellisiä tutkimuksia tekemään. Mutta aiwan kohta hänen tulonsa jälkeen sairastui Sebituane kenhko-tulistukseen ja kuoli lyhyen ajan kulltua. Hallitus jäi hänen tyttärellensä, Ma-mochijane'lle, joka kyllä lupasi Livingstoneelle asuinpaikan ilmaiseksi, misjä hän waan tahtoi, mutta kuu korkeammat feudut, jotka owat terveellisimmät, olivat waikeammat puolustaa wirran eteläpuolella asuwien vihollisten hyökkäyksiä vastaan kuin wirran rantamaat, jotka taas olivat terwehdelle warfin wahingolliset, niin lähtiwät Livingstone ja Dswell matkustamaan etemmäksi ja löysiwät silloin Sambesin kessi-juoksun, kessellä mannermaata. Tämä kessintö oli tärkeä, sillä sitä ennen ei tiedetty Sambesin siellä olewankaan. Wirta oli silloin kui-

wimmallaan ja kuitenkin oli siinä kolmesta kuudensadan kynnärän leveydeltä syvää wettä. Oswell sanoi, ettei hän missään, ei edes Intiassa, ollut nähnyt niin komeata wirtaa. Zulwan aikana se nousi ainakin kymmenen kynnärää ja muutti silloin laakeat rannat ympärillensä parinkymmenen engl. peninkulman laajuudelta järweksi. Sambesin ja sen oikealta puolelta tulewan lisävirran Tshoben wälinen maa on alhaista suomaata, ja sen tiheitä kaisiilistoja käyttiwät Makolot luonnollisina suojinansa wihollisiansa vastaan. Livingstone ei kuitenkaan tahtonut asettua asumaan näin terwehdelle wahingolliselle feudulle, waan päätti lähettää perheensä Englantiin kunnes hän itse olisi etsinyt jonkun terweellisen ja muutoin edullisen feudun asuaksensa. Hän matkusti sen wuoksi Kap-kaupunkiin, oltuansa jo 11 wuotta erillään siwis-tyneiden ihmisten seurasta. Hän tuli Kap-kaupunkiin huhtikuussa 1852, jolloin sota oli paraillaan Kafferien ja Englantilaisien wälillä. Kuitenkin pääsi hän kulkemaan aiwan rauhallisesti uudisasuntojen kautta, yhtä turwallisesti kuin jos hän olisi matkustanut Englannissa. Saatuaan perheensä lähetetyksi laiwalla Englantiin, lupasi hän itse palata heidän jäljessään parin wuoden kuluttua, kun hän ensin oli etsinyt ja löytänyt sopiwan ja terweellisen feudun työalaksensa.

Livingstone oli jo wiettänyt yksitoista wuotta Afrikassa, jolla ajalla hän oli oppinut maan-asufasten kieltä ja tehnyt useita matkustuksia; niiden ohessa hän oli tieteellisillä tutkimuksilla hankkinut monenlaisia uusia tietoja, mutta hänen suurimmat keksintömatkansa alkawat wasta wuodesta 1852 ja niitä aiomme tästälähin tarkastella.

Maata kuokkivia naisia. siv. 24.

II.

Keuhkuussa w. 1852 lähti Livingstone Kap-kaupungista warjinaiselle tutkimusmatkalle Sisä-Afrikaan. Tämä on ensimmäinen suurempi matkustus, jonka hän teki, ja se kesti vuoteen 1856. Hänellä oli tällä matkalla mukanaan ainoastaan muutamia seuraajia. Hän matkusti vaunuisia, joiden eteen valjastettiin maan tavan mukaan härkiä. Kun moinen matkustustapa ei juuri ole mukavinta eikä nopeatakaan laatuaan, niin kävi matka hitaasti ja waiwaloisesti. Mutta kuitenkin saapui Livingstone ilman erinäisiä suurempia vastuksia Kolobeng'iin, entiseen asuntoonsa. Ennen tänne tuloansa oli hän tullut tarkemmin tuntemaan Grika-kansan oloja. He asuwat Dranje-wirran pohjoispuolella ja owat

syntyneet hollantilaisten uudisasujasten ja hottentottien se-
 koittumalla. Livingstonen matkustaessa tässä maassa oli
 siinä erittäin selvästi nähtävänä mitä yhden miehen nero
 woipi aikaan saada. Grikojen valitsema ruhtinas Water-
 boer, oli heitä hallinnut jo monta vuotta, ja jo heti halli-
 tujensa alussa oli hän julistanut kaikki ryöstötetket maas-
 sansa kielletyiksi. Kap=maan hallituksen kansa oli hän
 tehnyt liiton, jonka nojalla hän vuosittain sai määrä-
 tyn rahavunnon koulujen kustantamista warten maassansa.
 Kun monet Kap=maan pohjoispuolella asuwat kansat olivat
 usein hävitysretkillä hätyyttäneet rajoja, ajettui nyt Water-
 boer maan suojelijaksi tällä puolella ja piti omia alamai-
 siansakin niin hywin laillisesa kurissa, että kun muutamat
 heistä olivat lähteneet ryöstöretkelle Dranje-wirran etelä-
 puolelle, hän heti otti päämiehet wangiiksi ja tutkittuansa
 heidän asiansa oman neuvoskuntansa kansa, mestautti hei-
 dät muille waroitukseksi. Wähällä oli tämä työ kuitenkin ai-
 kaansaattaa hänen oman perikatonsa, sillä muutamat hänen
 waltansa alaiset alaruhtinaat nostiwat häntä vastaan an-
 karan kapinan, mutta sen hän kumminkin sai kukistetuksi.
 Sittenmin hallitsi hän kenenkään wastustamatta ja kun hän
 huomasi sen turmion, joka wälewien juomain kauppaamisesta
 rupeji yleensä lewiämään hänen alamaisissaan, kielsi hän kai-
 ken wiinan tuonnin maahan, ja tätä sääntöä noudatettiin
 niin tarkoin, että jos joku keksittiin kuljettawan wiinaa maa-
 kuntaan, kaadettiin koko hänen warastonsa maahan. Näin
 lujat keinot olivat viimein aikaan saaneet, että Grikat muut-
 tuivat raittiiksi, rehelliiseksi kansaksi ja owat nyt joltisellakin
 jiwistyksen kannalla; heidän pääkaupunkinsa Klaarwater on
 säännöllisesti rakennettu, siellä on kirko ja koulu ja sen asu-
 kaita pidetään luotettawina ihmisinä. Heillä on myöskin
 raamattu käännettynä omalla kielessänsä. Sen käänsi toht.
 Moffat, Livingstonen appi. Omituinen seikka on, että Gri-
 kan kieli, kun se on puhdasta, on niin runsaswaraista, että
 esim. Moffatin kääntämässä wiidesssä Moosoksen kirjassa kaikki

lauheet ovat täydellisesti lausutut yhtä harvoilla sanoilla kuin Septuaginta-käännöksesäkin *) ja paljon lyhyemmästi kuin Englannin kielessä.

Grikojen maan läpi kuljettuaan tuli Livingstone Kolobeng'iin, Betsuanien maassa, josta jo olemme edellisessä puhuneet. Sattumalta olivat eritijiset esteet viivyttäneet häntä pari viikkoa Kuruman'issa ja siten hän ei joutunut näkemään sitä hyökkäystä, jonka boerit sillä välin olivat tehneet Bafuanaja vastaan. Siitä tuli Livingstonelle tieto kirjeessä, jonka ruhtinas Sitshelin vaimo Masebele toi mieheltänsä toht. Moffatille. Kirjeessään lausuu ruhtinas Sitsheli seuraavasti:

„Sydämmestäni rakastettu ystäväni, jolla on koko sydämmeni luottamus, minä olen Sitsheli; boerit ovat minut peräti kufistaneet, he hyökkäsivät minua vastaan vaikka en ole heille mitään pahaa tehnyt. He vaativat minua rupeamaan heidän alamaisheksensa ja minä sen kielsin. He tahtoivat, että minä estäisin englantilaisia ja Grikoja matkustamasta maani kautta (pohjoiseen). Minä vastasin: he ovat ystäväniäni, enkä voi heistä ketään estää. He tulivat lauantaina ja minä pyysin, etteivät he sunnuntaina taistelisi, ja siihen he suostuivat. Maanantai-aamuna he alkoivat taistelun päivän waletessa ja ampuivat kaikkiin voimin, polttivat kaupungin ja hajoittivat meidät. He tappoivat kuusikymmentä miestä minun väestäni, ja ottivat wangiksi lapsia, waimoja ja miehiä. He weivät pois kaiken karjamme ja tawaramme; ja myöskin Livingstonen talon he ryöstivät tyhten. Heillä oli 84 waunua ja yksi kannuna, ja ryöstettyään meidän waunumme oli heillä 88. Metsästäjään (muutamain englantilaisten, jotka metsästelivät ja tutkivat pohjoisempänä olevia maita) kaikki tawarat hävitsivät kaupungin palossa ja boer'ija kuoli kahakassa 28. Niin, rakas-

*) Septuaginta'ksi sanotaan alkuperäisestä hepreankielisestä tekstistä kreikan kielelle käännettyä vanhaa testamenttia.

tettu ystäväni, waimoni lähtee nyt lapsia tervehtimään ja Kobus Hae johdattaa häntä teidän luokse.

Minä olen Sitsheli
Mochoafelin poika".

Tämä kertomus oli aiwan todenperäinen eikä boeritkaan sitä walheeksi wäittäneet, kertoivat waan Kap=kaupungissa ilmestymille sanomalehdille syyn hyökkäykseensä olleen sen, että Sitsheli oli muka „yltynyt liian röyhkeäksi“. Bakuaneille seurasi tuosta ryöstöretkestä kowa nälänhätä. Sitsheli lähti Kap=kaupunkiin walittamaan ja apua anomaan englantilaisilta; hän aikoi lähteä Englantiin saakka, mutta warojen puutteessa hän ei sinne päässyt eikä Kap=maallakaan saanut apua. Tätä seikkaa moitti Livingstone suuresti, että nimittäin Kap=maan erikoishallitus jätti alku=asukkaat pahasti mahtawampain naapuriensa sarron alaisiksi. Sitsheli kosti myöhemmin wihollisilleen ja walloitti uusia maita, joten hänen waltansa ja mahtawuutensa kaswoi suuremmaksi kuin ennen ja useat heimokunnat antausiwat mieliwaltaisesti hänen hallituksensa alaisiksi.

Näiden rauhattomuuksien aikana ei Livingstone tahtonut wiivytellä Bakuanein maassa, waan kiiruhti pohjoista kohti Kalihari=erämaan kautta. Erämaan asukkaat, jotka aikaisemmin oliwat osoittainneet wastahakoiksi ja oliwat rakentaneet kaikellaisia esteitä Livingstonen edellisellä matkalla heidän maansa kautta, oliwat nyt erittäin awulijaat ja heidän hallitsijansa Sekomi auttoi Livingstonea kaikin tawoin niin että hän saapui Tsuga=wirran alawarsilla olewille suolalakeuksille. Nämä lakeudet owat aiwan tafaiset kuin meren pinta ja niin laajat, ettei silmä eroita reunoja. Maa on kalkkiperäinen ja ainoastaan ohut multakerros on päällimmäisenä. Ilman=ala on terweydelle hywin turmiollinen, ja monet Livingstonen seuralaisista olisiwat peräti näänthneet, joslei hän olisi saanut oppaiksi maan asukkaita, jotka heidät johdattiwat terweydelle vähemmin turmiollisille seuduille. Livingstone kertoo täällä tawanneensa suuria aarniometsiä,

joissa kasvoi erittäinkin runsaassa määrässä sitä puunlajia, jota eurooppalaiset nimittävät baobab'iksi mutta Bakuanit mowana'ksi. Tämä puu on erittäin merkittävä monen ominaisuutensa vuoksi. Kun näet muutamat puun lajit Afrikassa ovat hyvin arvoja jos niiden kuorta wahingoitetaan, niin että voivat siitä kuollakin, jota vastoin ne keskeltä voivat olla lahoja ja woipi kowertaa niiden keskusten pois ilman että puu siitä näyttää ollenkaan kärsivän, ovat toiset aiwan päinvastaiset ominaisuuksiensa puolesta, niin että esim. sen voi kuoria aiwan paljaaksi ilman että puu siitä kuolee, mutta jos sifusta loufataan, kuolee se auttamattomasti, niin on mowana-puulla molempain edellämäinittujen puunlaatuisten sitkeähentisyyden ominaisuudet. Sen voi nimittää kuoria alastomaksi ja kowertaa onteloksi ilman että se lakkaa kasvamasta. Mowanan kuorista tekivät alkuaikukat lujia köyjiä. Sen vuoksi nähdään tämä puu useimmiten aiwan paljaaksi kuorittuna niin ylhäälle kuin ihminen ylettää. Tavallinen puu siitä heti kuivui, mutta mowana kasvat-
 taa waan uuden kuoren. Tuli ei kuoleta tätä puuta ja Livingstone kertoo nähneensä Angolasja poikki hakatun mowanan, joka vielä pitkänänsäkin kasvoi. Usein tavataan se mahdottoman suurena, jopa niinkin suurena, että sen ympäryys on 100 jalkaa; suurimpain näiden puiden ikä arvataan pariksi tuhanneksi vuodeksi. — Matkustettuaan suurien tasamaiden halki, jossa tällaisia puita kasvoi warjin runsaassa määrässä antaen metsiköissään suojaa erittäin suurille metsäeläinjoukoille, joissa nähdään leijonia, nälkäkurfia, elefantteja, sebroja ja monilukuisia antilooppilajeja, saapui Livingstone Tshobewirran rannalle, jonka yli hän suurien waiwojen perästä pääsi suureksi hämmästykseksi toisella puolella asuwille Makololo'ille, jotka arwelivat Livingstonen pudonneen taiwaasta heidän joukkoonsa, sillä he eiwät luulleet kenenkään woivan kulkea wirran yli heidän tietämättänsä. Makololot vastaanottivat Livingstonen ystävällisesti saat-
 taen hänet pääkaupunkeensa Vinyantiin.

Kun Livingstone ensimmäisen kerran kävi Makololujen maassa, kuoli heidän lempeä ja jalo hallitsijansa Sebituane, jättäen hallituksen tyttärelensä perinnöksi. Mutta tyttären ei tehnyt mieli hallita ja sen vuoksi hän jätti hallituksen weskellensä Sekeletu'lle, joka nyt siis hallitsi heimokuntaa ja vastaanotti Livingstoneen ystävällisesti. Makololot olivat tehneet hänelle puutarhan, johon he kylwivät maisia, että hänellä, kuten he sanoivat hänen lähtiessään Kap-kaupunkiin, olisi palatessaan syötävää niinkuin muillakin. Waimowäki surwoi nyt maisin puissa huhmareissa hienoksi jauhoiksi. Tämän jauhowaraston lisäksi lahjoitti Sekeletu kymmentunnin astiata mettä, joissa kussakin oli kolmen kannun werota. Kerran wiikossa tai joka toinen wiikko sai Livingstone häneltä härän teurastaaksensa ja kassi lehmää lypsettiin aina häntä warten aamuin illoin. — Sekä heimokunnan hallitsija, että alaruhtinaatkin owat hywin wieraswaraisia ja kesittiwät aina tuttaviansa ystävällisesti. Tämä seikka on myös yksi syy moniwaimoisuuteen, sillä kun maanwiljelys on waimojen työ, niin ei ylhäinen mies, jolla waan on yksi waimo, voi kylliksi arwoikkaasti vastaanottaa wieraitansa.

Makololot owat tottuneet hallitsemaan eiwätkä mielellään ryhdy itse maanwiljelykseen, waan teettävät sen alamaisillaan. Sitäwastoin on toinen heimokunta nimeltä Makalaka, jonka edelliset owat laskeneet waltansa alaisiksi, maata wiljelewä heimo. Se wiljelee durra-wiljaa, maisia, papuja, maapähkinöitä, weskimeloneja, kurfkuja, sokuriruohoa, imeliä perunoita ja maniokkia. Muutamain paikkojen, jossa kuuwuus on liian haitallinen, owat Makalakat ruvenneet wiljelyksiensä kastelemaan keinollisesti. Maanwiljelyskaluna täällä on kuokka, johon rauta saadaan malmista sulattamalla. Tämä teollisuus on niin suuri, että Vinyantisssa käytettävät kuokat pää-asiallisesti owat tuodut werona alamaisilta heimokunnilta.

Makololujen maassa wiipyi Livingstone kuulauden ajan, jonka kuluttua hän lähti hallitsijan Sekeletun kanssa Niam-

bey-wirtaa myöten ylöspäin Seshele nimiseen suureen kylään, joka on vähän matkaa ylempänä Tshobe- ja Liambey wirtojen yhdyntäpaikkaa. Täältä lähti Sekeletu, Livingstone seuraansa ylöspäin wirtaa myöten. Makololot ovat tottumattomat kulkemaan wessillä, mutta sitä vastoin ovat heidän weronalaisensa Barotset erittäin taitawat kulkemaan pienillä kapeilla wenheillään, jotka useimmiten ovat yhdestä puusta tehdyt ja litteäpohjaiset, niin että niillä voidaan kulkea hywin matalalla wedellä. Barotse-heimon jäsenet nimittävät wirtaa Liambey'ksi, joka merkitsee „suuri wirta“. Samalla wirralla on alempana toiset nimet Luambeji, Luambeji, Djimbeji ja Tjambeji y. m. jotka merkitsewät samaa, ja osoittawat, että asukkaat pitävät tätä mahtavaa wirtaa kulkuwäylänä maasfansa. Livingstone kertoo tästä wirrasta suurella ihastuksella, kuinka kauniit sen ympäristöt ovat ja kuinka sen leveys muutamain paikoin on toista englannin peninkulmaa. Wirrassa on kauniita saaria, jotka enimmäkseen ovat metsäisiä. Metsän eläviä on summattomissa laumoissa wirran rantamailla ja vähän etempänä siitä olewilla mäki-rinteillä, warjinkin elefanteja ja muita suuria eläviä, niinkuin wirtahepoja, sarwikuonoja, puhweleja, antiloopeja y. m. Muutamat seudun asukkaat, niinkuin Manhetit ovat erittäin taitawat valmistamaan halkaistuista puun juurista sopia wakkasia, toiset ovat etewiä sawiastioiden tekijöitä ja rautaseppiä. Luonteeltaan ovat he rauhallisia, eikä sotia ollut koskaan ennenkun orjakauppa tuli tunnetuksi, muutoin kuin karjalaumojen tähden, mutta senkin tiesiwät he wälttää siten, etteiwät pitäneet karjaa ollenkaan, etteiwät nämä hokuttelisi wihollisia ryöstöretkiin. Asukkaat ovat Sekeletun ja Makololojen alamaisia ja kussakin kylässä asuu pari Makololo-heimoon kuuluvaa miestä, jotka alaruhstinaina heitä hallitsewat. Heidän hallituksensa on kuitenkin lempeä, sillä ankara hallitus waiikuttaisi, että alamaiset pakenisiwat jonkun mahtawamman heimokunnan turwiin.

Livingstone oli tullut Sekeletun maahan kuuwain aro-

maiden halki Etelä-Afrikan' suuren erämaan Kaliharin ympärillä ja löysi kuumemman kostean ilmanalan, jossa kasvu-
 liisuus ja eläinkunta olivat paljoa rikkaammat, mutta seutu
 terveydelle wahingollinen, ja hän kärsi paljon kuumetautia,
 joka näillä suomailta on hywin tavallinen. Kun hän siis
 huomasi, ettei nämä seudut olleet sowliaat uudis-asuntopai-
 kaksi eurooppalaisille, päätti hän etsiä toisen tien meren ran-
 tamaalle ja lähteä kulkemaan länttä kohti Portugalilaisten
 pääkaupunkiin länfirannikolla, S:t Paul de Loandaan. Tä-
 hän aikomukseen yhtyiwät Makololotkin mielellänsä, sillä hei-
 dän hartain toiwonsa oli saada awatuksi itselleen joku kaup-
 patie walikoisten ihmisten luo. Sekeletu walitzi sen wuoksi
 27 miestä seuraamaan Piwingstonea, ja tämän entiset
 seuralaiset lähetettiin takaisin kotoseuduillensa Betschuanien
 maahan.

Marraskuun 11 p. 1853 lähti Piwingstone niiden se-
 uralaisten kanssa, jotka Sekeletu oli hänelle antanut, kulke-
 maan länteen päin. Hän lupisti ruokawaransa ja muut
 matkatarpeensa niin wähäisiksi kuin suinkin, woidakseen sitä
 wähemmällä waiwalla kulkea. Sitäpaitse luotti hän siihen
 seikkaan, että hän tulisi kulkemaan seutujen kautta, joissa oli
 wiljawalta metsänriistaa ja toiwoi siis woivan olla huo-
 leti ainakin lihaewästä. Makololoilla oli sitäpaitse muka-
 nansa elefantin hampaita, jotka heidän piti myynnän ranta-
 maalla walikoille. Piwingstonella oli koneittensa joukossa
 myöskin laterna magica *) eli taika-lyhty, josta hänellä oli
 suuri hyöty oleskellessaan alku-asukkaiden seurassa.

Matkalle lähettiin ensin Tshobe-wirtaa myöten kunnos
 se laski Liambey'hin ja sitte kuljettiin tätä wirtaa ylöspäin
 ihanan Barotselaakson kautta ja jokaisessa kylässä, jossa nous-
 tiin maalle, annettiin matkamiehille Sekeletun käskyn mu-

*) Lukijamme tietänewät, että tämä on lyhdyntapainen kone, jonka
 avulla voidaan suurennuslasien läwitse pimeässä kuwata kaikenmoisia
 kuwia seinälle tai jollekin eteen pingoitettulle esiripulle.

kaan runsaasti ruokawaroja. Suureksi ikäväkseen kuuli Ewingstone, kun hän oli tullut Mariele-nimiseen kaupunkiin, että vähän aikaa sitä ennen oli tehty ryöstöretki pohjoisempiin osiin ja sen vuoksi oli hänestä warsin ikävä kulkea samoja matkoja kuin hänen edelläkävijänsä roswo, ja kun Sekeletu tahtoi noiden pohjoisempien heimojen kanssa säilyttää rauhaa, niin pakoitettiin hänen käskyläisensä Mpololo antamaan takaisin kaikki ryöstämänsä wangit ja sowitzaa naapurien kanssa rauha entiselleen.

Makololojen seassa ollessaan kertoo Ewingstone tapahuneen tapauksen, joka osoittaa, että heidän seassansa ei vielä ollut tunnettu tapa antaa rikkojan työllensä sowitzaa pahan työnsä. Eräs muukalainen kauppias oli kulkiessaan heidän maassaan joutunut roswojen käsiin ja kadotti kaiken tavaransa. Makololoja suututti suuresti, että tällainen kohtelu muukalaista kohtaan oli loukannut heidän mainettansa. Roswo saatiin kiini, mutta hän oli jo ennättänyt antaa saaliinsa toiselle, joka sen wei piiloon, ja heimokunta oli neuvoton miten sen piti menetellä asiassa, sillä jos tavallinen kuoleman rangaistus olisiikin käytetty warasta vastaan, niin ei olisi tavarat kuitenkaan tulleet takaisin. Asia lykättiin Ewingstonen ratkaistavaksi ja hän maksoi itse kauppiaan wahingon, mutta tuomitsi pahantekijän kuoffimaan maata puutarhassa niin kauan kunnes hänen työnsä oli palkinnut sowitzus-summan. Tämä rangaistustapa otettiin heti seurattavaksi Makololojen seassa ja sen jälkeen piti pahantekijöiden rikoksensa sowitzamiseksi wiljelemän wiisim määrän wiljaa, siinä suhteessa kuin hänen rikoksensa oli suurempi tai pienempi.

Makololojen joukossa ei wietetä mitään määrättyä lepopäivää päitse ensimmäistä uuden kuun jälkeistä päivää, jolloin kansa ei mene työhön puutarhoihinsa. Betshuanien pohjoispuolella olevien kansojen seassa on tapana tarkoin pitää waaria siitä milloin ensimmäinen reuna uudesta kuusta rupeaa nähtymään, ja kun he sen ensikerran huomaawat, ter-

wehkiwät he sitä huutaen kohtikulkkua: „Suä!“ ja rukoilewat sitä suurella äänellä. Niin huusiwat esim. Livingstone senvalaiset: „Anna matkamme walikoisen miehen kanssa tulla onnelliseksi! Anna wihollistemme hukkua ja tee Naken lapset rikkaitsi! Anna minun saada runsaasti lihaa täällä matkalla!“ j. n. e.

Matkustaessaan Liambey'tä ylöspäin tuli Livingstone tarvemmin tuntemaan kaswi- ja eläinkuntaa tämän wirran ympäristöllä ja kertoo siitä suurella ihastuksella. Wirta on niin rikas kaloista, että kun se tulwan aikana paisuu kauas yli äyräittänsä, hajoaa kauas niittymaille summatomat kalaparwet, jotka jäävät asukkaiden saaliiksi kun wesi taas laskee takaisin ja kalansaalis on silloin niin runsas, etteivät asukkaat woi kaikkea kuuuamallakaan saada talteen säästetyksi, waan suuret joukot jäävät mätänemään ja turmelewat ilmaa. Liambey eli Sambesi on myös rikas suuremmista eläimistä, joista mainittawimmat owat wirtahewot ja alligatorit. Wirtahewot owat wenheellä kulkijoille waaralliset, sillä jos sellainen eläwä nostaa ruumistansa wedestä, kytenee se samalla nostamaan seljäsänsä wenheen, jossa hymenikunta miestä joutaa, kaataen sen kumoon; onpa usein niinkin äreä, että hyökkää ihmisten kimppuun, warjinkin jos se on ärshytetty jollain tawoin. Asukkaat tuntewat sen tawat jotenkin tarkoin ja wälttävät sen kanssa riitaan joutumista siten, että he keskikäiwällä karttavat wirran keskikohtaa, jossa wirtahewo silloin asuu, ja yöllä taas rantoja. Suurimman osan aikaansa wiettää wirtahewo wirrassa, jossa sitä ei koskaan pyydetä. Yöllä se nousee wirrasta maalle syömään rannoilla kaswawaa mehekasta nurmea. Wirtahewo ei ylipäänsä ole ihmiselle waarallinen eläin, paitse wanhat koirakset, jotka tawallisesti owat kiuskuisemmat muita, eiwätkä mene pois tieltä waan hyökkääwät päinwastoin wenettä vastaan ja owat silloin hywinkein waarallisia. Sellainen häwitti yhden Livingstonenkin wenheistä.

Sekelötun waltakunta loppuu wähen matkaa Libonta-

kaupungin yläpuolella ja Livingstone kului muutamia päiviä asumatonta seutuja kunnes hän tuli Balondain maahan. Hän poikkesi pois pää-wirrasta Liambey'stä sen lisäwirtaa Libaa myöten ja tuli tasaisille seuville, jossa metsänriistaa oli warfin wähen, niin että ruoka rupefi hänestä ja hänen seuralaisiltansa loppumaan. Sen lisäksi oli metsän eläwät täällä paljon arempia ja kun Livingstone ampuesja tunsi wielä suurta haittaa kipeästä käsiwarrestansa, johon leijona oli purrut, niin alkoi hänen tilansa käydä jotenkin tuskalliseksi. Livingstonea waiwasi myöskin suuresti kuumetauti, joka täälläpäin on aiwan tawallinen. Kun sadet aika myöskin sattui tähän aikaan, niin oli hänen matkansa hywin hankala. Häntä ilahutti kuitenkin luonnon ihanuus, ja etenkin runsas kaswullisuus. Sadetajalla wallitsewat pilwet ja tiheet puut waukuttawat metsissä hywin syvän warjon, joka on erittäin jyrkkä wastakohta Kaliharissa wallitsewaa loistawaa auringonpaistetta vastaan. Ilma oli niin kostea, että pölyt ruostuivat yhä, waiikka niitä raswattiin joka päivä.

Ulkopuolella Sekeletun maan rajoja tapasi Livingstone ensi kerran naisen kansan hallitsijana, nimittäin Manenkon, jonka alueella hänen täytyi jättää wenheet jälkeensä ja jättää matkaansa maata myöten. Uljas Manenko seurasi Livingstonea enonsa Shinte'n luokse, joka myös oli hallitsija pohjoisempaa asuwun kansakunnan keskuudessa. Tämä ruhtinas vastaanotti Livingstonen hywin ystävällisesti ja kestitti häntä useita päiwiä, mutta täällä osoitti Portugalilaisen harjoittama orjakauppa jo huonot seurauksensa, ja wieraswaraisuus oli tästä lähtien lopussa. Jo Shinten tykönä oli Livingstone tawannut muutamia orjakauppiaita ja missä nämä kerran owat kulkeneet, siellä owat myös neekerien hallitsijat oppineet röhkeiksi ja kiukkuisiksi, sillä orjakauppiaiden on tähtynyt nöyrytä heidän tahtonsa mukaan kun he eiwät woi luottaa omaan wäkeensä. Joka seuvilla, mihin matkailijamme tästä lähtien tulivat, waadittiin heiltä maksua sekä

ruoka-aineista, että siitä, että heidän sallittiin maan kautta kulkea. Usein tähtyi Livingstone panna kaikki keinonsa liikkeelle voidakseen tyydyttää noiden ahuaiden hallitsijoiden vaatimuksia, ja monta kertaa tähtyi hänen ruoan puutteessa teurastaa joku omista veto-juhdistansa.

Tammikuussa w. 1855 tuli Livingstone Shinten kaupunkiin, jolla myös on toinen nimi Kabompo. Tämä sijaitsee erittäin ihanassa puolentoista peninkulman lewyisessä laakiossa, jonka keskitse vähäinen wirta mutkistellen juoksee. Tulllessaan kaupunkiin löysi hän sen melkein kokonaan banaanien ja muiden lewälehtisien puiden peitteessä. Ensikerran nähtiin täällä Afrikalaisten rakentamia nelikulmaisia huoneita, joiden katot oliwat pyöristettyt. Kadut oliwat erittäin suorat ja samoin aituukset eri talojen ympärillä. Jokaisen talon pihamaalla oli istutettuna tupakkaa, banania, wiikunapuita ja muita tarpeellisia kaswia. Ukkailla oli jotenkin hyvä kauneuden aisti ja heidän asunuksensa oliwat siistimmät kuin muut nekerien asunukset, joissa Livingstone sitä ennen oli käynyt.

Omituisimpia laatuansa on marimba niminen soitto-kalu, jolla Balondat, tämän seudun asukkaat, soittawat. Tämä on tehty sillä tavoin, että kahden kaaren tapaisesti taiwutetun kepin poikki on sowitzettu useita puu-lastoja, joiden kunkin alle on asetettu vähäinen ontelo kumijewa astia; lastojen ja niiden alla olevien pikku astioiden suuruus vaihettelee sen mukaan minnoinen ääni tahdotaan saada. Ääni herätetään siten, että puiseen lastaan lyödään vähäisellä kapulalla. Sellaisia soitto-koneita kuuluwat Portugalilaisetkin Afrikassa käytävän tansseisjansa, ja sitä, joka on saawut-tanut suuren taidon tämmöisessä soitossa, pidetään hywin-kin suuressa arwossa.

Livingstonea kummastutti suuresti se suuri kohtelijaisuus, jota Balondat osoittawat käytöksessään. Kun joku alhaisempi henkilö kadulla kohtaa esimiehensä, heittäntyy hän heti polwillensa ja hieroo tuhkaa tai hiekkaa käsiwarjiinsa ja

rintaan ja taputtaa käsiänsä kunnes tuo ylhäisempi on mennyt ohitse. Näin on hän siis osoittanut kunnioitukseensa ylhäisempää kohtaan.

Sade-aika pakoitti Livingstonea viipymään useita päiviä Shinten kaupungissa ja tällä ajalla hän saavutti ruhtinaan erinomaisen suosion, niin että tämä viimein merkitti ystävyhydestänsä jalaisesti antoi hänelle simpukasta tehdyn kaulakoristeen, jonka antamista pidetään siellä hyvin suurena kunniana ja itse koristetta niin kallis-arvoisena, että kahdella semmoisella voi ostaa orjan, ja viisi sellaista pidettäisiin erittäin runsaana palkkiona puolenkolmatta sataa marffaa majawasta elefantin hampaasta. Lopuksi antoi Shinte Livingstoneelle luotettavia miehiä oppaitsi ja toivotti hänelle suurinta menestystä matkalle, varustettunsa hänelle runsaan määrän evästä. Livingstone oli hänelle lahjoittanut härän, joka hänellä oli mukanaan Sekeletun maasta, ja kehotti Shintea kaupan kautta sieltä hankkimaan itselleen karjaa, jota neuvoa tämä seurasiin, ja jonkun aikaa sen jälkeen, kun Livingstone palasi samaa tietä, näki hän raamaseläimiä, jotka olivat niin hyvin menestyneet, että ne olivat kuin parhaimman palkinnon saaneet suuresä eläinnäytelyssä.

Vähdettyänsä Shinten maasta sai Livingstone kärsiä paljon hankaluuksia ja vastuksia erittäinkin kuumetaudista. Dilolo-nimisen järven luona huomasi hän veden jatkautuvan kahdelle eri haavalle, nimittäin Sambesi-wirtaan ja Atlantin mereen päin. Weden jatkajana ei siis ollutkaan mitään vuoriselänne, vaan monta peninkulmaa laaja tasanko. Toisesta päästä tasankoa nimittäin alkoi Liba, joka laskee Liambey'hin, toisesta Kafai, joka taas on Kongo-wirran lähivirta.

Kafai on sangen kaunis virta ja juoksee viehättävien sentujen läpi. Sitä ympäröivät mäenrinteet ovat tuuheilla metsillä peitetyt ja kohoavat noin tuhannen jalan verran wirran yläpuolelle. Virta on noin sata kynnärää leveä ja

suikertelee monessa mutkassa wiheriän kauniin laakson halki koillista kohti. Sen rantamilla nähdään vuoroin kauniita metsikköjä, vuoroin rehewiä niittyjä, joissa kasvaa erittäin rungas heinä. Asukkaat osoittivat wirran suuntaa ja sanoivat Ewingstonen seuralaisille, että waikka nämä kuukausmääriäkin kulkisivat wirtaa pitkin, niin eivät he sittäkään näkisi sen loppua. Waikka Kasai-wirran ympäristöt owattin ihania ja warjin hedelmällisiä seutuja, niin oliwat ne wielä asunnottomia, jota seikkaa Ewingstonen seuralaisetkin suuresti ihmettelivät.

Kauan kestettyhänsä monenlaisia fiskomisia maan asukkaiden puolelta saapui Ewingstone seuralaisineen viimeinkin sywään Swilos-laaksoon. Hänen ilmestymisensä täällä vaikutti suurta kummastusta asukkaisja, jotka parwittain tulivat häntä ja hänen seuralaisiansa ammosja suin katselemaan. Kylät laaksoissa oliwat hywin tiheässä ja wäkiluku rungas. Lapsiparwia wiliä kaikkialla ja missä kyläkunnan asukkaat oliwat ystävällisempiä, siellä seurasiwat heidän lapsensakin matkustajia pitkät matkat. Maanlaatu tässä laaksoissa on niin hedelmällistä, ettei sitä koskaan lannoiteta. Kun yhtä paikkaa on wiljelty jo niin kauan, ettei maissi enää kauemmin siinä anna rungasta satoa, niin muuttaa maanwiljelijä wähän matkaa etemmäksi metsään, häwittää suuremmat puut siten, että wirittää tulen palamaan niiden juurelle, ja pienemmät hän hakkaamalla raiwaa pois; raiwattuun paikkaan jääwät suuret puut usein seisomaan kuivettuneina ja kuoretomina. Niiden wäliin kylwetään maissi, ja kohta on mitä rungoin sato korjattawana. Entinen wiljelysmaa kaswaa wielä kauan sen jälkeen manioffia, jonka juuri kuivattuna ja hienoksi jauhettuna on tärkeä elatusaine näillä seuduin. Asukkaat täällä owat siistehtensä puolesta monenlaiset. Muuttamia kyläi kehui Ewingstone niin siistiksi, että kelpaisiwat malliksi siinä suhteessa, toiset taas oliwat niin rikkaruohon peitteessä, että härän selässä ratsastaja taissi niistä nähdä ainoastaan katot, waikka hän oli keskellä kylää. Toi-

jisja kylissä taas ei ole rikkaruohoa laisinkaan, pumpulia, tupakkaa ja monellaisia höystekaswia on istutettu huoneiden ympäri; häkkiä on kanoja täynnä ja puutarhoissa kohtaa silmää miellyttävä näky kun useampaa lajia wiljaa niissä rehoittaa eri lailla kufin tuleentuneena.

Rauan oli Pivingsstone ilmanalan waiikutuksesta kärsinyt kuumeautia ja samalla hänellä oli sanomattomat wastukset kärsittäwänä warjintin feudun asukkaisten puolelta, jotka röyhkeästi waativat lahjoja siitä, että he salliwat hänen kulkea maansa kautta. Hän saapui maaliskuun 30 p. 1854 syvän laakfomaan reumalle, jossa matka muuttui niin luisuksi alamaeksi, ettei hän enää woinut ratsastamalla kulkea, waan hänen täytyi lähteä astumaan, joka hänelle tuntui hywin waiwaloiselta koska hän oli niin woimaton, että hänen towerinsa täytyi pidättää häntä suin päin jyrkkyttä myöten alas syöhemästä. Nyt oli hän tullut suuren Kwango-laakson partaalle. Maiseman ulkomuodosta kertoo hän seuraawasti:

„Joka istuu sillä paikalla, josta Skottlannin kuningatar Maria katseli Vangsiden tappelua, ja katselee Clyde-wirran laakfoa, hän saapi wähäisen kuwan siitä ihanasta maisemasta, joka monta wertaa hedelmällisempänä ja laajempana aukeni silmiemme eteen. Se on noin sadan (engl.) peninkulman laajuinen ja tunnan metsän peitteessä, paitse missä heleän wehrea heinä werhoo niityt Kwango-wirran partailla, jotka siellä täällä kimaltelewat auringon walossa kun se kulkee rataansa pohjoisella taiwaanpuolisella *). Laakson wastaffainen reuna näyttää korkealta wuori- ja kuffula-jonolta, jonka rinne on noin peninkulman pituinen, waiff'ei wuori nähtä olewan kuin noin 1,000 jalan korkeinen. Tultuamme Londen synkistä metsistä, waiikuti tämä oivallinen näky meihin aiwan kuin paino oliji otettu pois filmäluomistam-

*) Kun Kwango-laakfo on päiwäntasaajan eteläpuolella, niin nähty aurinko keskipäiwällä tietysti suoraan pohjoisessa.

me. Pilvi kulki laakson halki ja salammat leimahtelivat siitä, mutta meidän yläpuolellamme loisti kaikki heleimmässä auringon valossa. Kun tulimme alas sinne, missä ukkoispilvi oli kulkenut, huomajimme, että rantka sade oli pudonnut pilvestä ja laakson pohjalla, joka ylhäältä näytti meistä aivan tasaiselta, löysimme koko joukon virtoja, jotka juoksivat syvissä uomissaan. Kun alhaalta katselimme tasaisin ylöspäin, näytti rinne ylätasangon reunalta, jossa on paljo rottoja ja esiin pistäviä kallioita, ja nämä autoivat sille sahalaitaisen vuorenharjanteen muodon. Sekä vuorenharjanne, että sen rinteet ovat metsäiset, mutta suuret paikat jyrkemmistä osista ovat paljaat ja näyttävät katsajalle sen punaisen maanlaadun, joka on yleinen sillä seudulla, johon nyt olimme tulleet“.

Tavallisuuden mukaan tuli täälläkin kylän hallitsija vaatimaan veroa ja rupeesipa väkivallalla estämäänkin Livingstonea wirran yli kulkemasta, mutta kun hän näki, että matkustajat olivat tuskastuneet hänen hävyttömyhteensä ja aikoivat käyttää väkivaltaa häntä vastaan, niin jätti hän heidät rauhaan. Kuljettuaan Kwango-wirran poikki, joka on noin 150 kynnärän levyinen ja hyvin syvä, matkusti Livingstone rikkaiden heinämaiden kautta, jossa heinä oli noin kynnärän verran korkeammalla kuin ratsastajan pää, ja saapui Kasandje-nimiseen kylään, joka jo oli Portugalilaisten aluetta, ja tästä alkaen oli kiujat ja vastukset matkalla viimeinkin loppuneet, sillä Portugalilaiset olivat erittäin ystävälliset ja vieraswaraiset sekä Livingstonea, että hänen seuraajiansa Makololoja kohtaan. Heitä kestittiin kaikkialla ja autettiin kaikkiin tavoin.

Muskaat täällä ovat, kuten muissakin Portugalilaisten maisissa, katolisen uskon tunnustajia, mutta ovat niin peräti tietämättömiä kristinuskon opinkappaleista, että ovat pakanuuden rajalla. He käyttävät tinasta tehtyjä pyhimysten kuvia taikaluunaan aivan kuin pakanat.

Pääsiäisjuhlaa vietettiin Kasandjessa ilojuhlana, waikka

Portugalilaisilla ei täällä olekaan pappia. Nylän asukkaat tekivät miehen kuwan, joka oli olevinaan Juudas Iskariot; ja tätä kuljetettiin ratjastushärän selässä ympäri kyläkuntaa. Pikkusanoja ja firouffia kaikui joka taholta tuota tuolla tavalla edustettua pahantekijää vastaan. Livingstone ihmetteli, että asukkaat täällä osaavat lukea ja kirjoittaa. Tämä taito on hyvin yleinen ja on jäänyt perinnöksi jesuiitoilta, jotka viime vuosisadalla karhoitettiin samalla kuin itse emämaasta Portugalista, myöskin kaikista sen siirtomaista. Sitten kun jesuiitat eivät enää ole olleet opetusta jatkamassa, ovat asukkaat opettaneet toijiansa ja luku- ja kirjoitus-taito on siten säilynyt, mutta kuitenkin on kansa uskonnolliselta kannalta huonoissa tilassa, sillä vaamatun lukeminen on heiltä kielletty.

Suurimmalla kiitollisuudella ja mielenliikutuksella kertoo Livingstone sitä suurta ystävyhtä ja huolenpitoa, jota asukkaat Loandasassa osoittivat häntä ja hänen kumppaneitansa kohtaan. Kassandjessa tapasi Livingstone ensimmäiset valkoiset kauppiat ja täällä hänen seuralaisensa Makololot möivät osan siitä elefantin luusta, jonka Sekeletu oli heidän mukanaan lähettänyt kaupaksi, saatakseen tietää eroitusta hintojen välillä Kap-kaupungissa ja Loandasassa. Yhdestä elefantin hampaasta saivat he Loandasassa kaksi kiivääriä, kolme pientä ruuti-tyynyriä sekä englantilaista vaatetta sen verran, että koko seurue tuli sillä vaatetuksi ja vielä päätteeksi ison joukon helminauhoja. Tämä oli erinomaisen edullinen kauppa Makololojen mielestä, joiden sitä ennen oli tähtynyt yhdestä pyssystä antaa kaksi elefantin hampaasta.

Loanda on erittäin hedelmällistä maata, mutta Livingstonen aikana siellä puuttui kelvollinen tie, jota myöten olisi pääsyt kulkemaan rattailla. Oli näet ennen ollut tapana, että kauppiat kaupparetkilläänä siijämaahan ostivat juuren joukon orjia, ja kuljetuttivat näillä tavaransa kantamalla rantamaalle, jossa he möivät sekä tavaransa, että orjansa; mutta kun w. 1845:stä alkaen englantilaiset jota-

laiwat owat alkaneet risteillä näillä wejillä estäen orjakaup-
paa, niin on tullut mahdottomaksi wiedä ulos orjia maasta
ja sen jälkeen owat kauppiaat ruvenneet käyttämään sitä kei-
noa, että he hallituksen wälityksellä pakkaawat kantajia ta-
waroitansa fuljettamaan.

Kasfandjen ja rantamaan wälillä on kaunis ja erittäin
hedelmällinen wuorimaa nimellä Golungo Alto. Sen halki
kulkee monta pienempää wirtaa, jotka muodostawat useita
koskia ja putouksia, mutta waiikka näistä toimelijajaisuudella
woitaisiin saada hywinkin suuri hyöty, on niissä juoksewan
weden woima suurinmaksii osaksi käyttämättä. Suuret ja
runsaat metsät, joissa kaswaa jättiläis-suuria puita, on täällä
äärettömänä rikkautena, mutta melkein kokonaan käyttämättö-
minä niinkuin maahan kaimettu leiwiskä. Livingstone ta-
pasi parwen firwesmiehiä, jotka kokiwat yhtä yksinkertaisella ta-
walla kuin ennen Robinpoika Krnuuse käyttää näitä luonnon
riffaita tuotteita hywäkseen. Neljä- tai wiisikymmentä jalkaa
korkea puu, joka oli noin kolme tai neljä jalkaa paksu läpimita-
ten, kaadettiin ja hakattiin lyhyiksi pölkkyiksi, jotka taas halais-
tiin paksuiksi lankuiksi, ja näistä miehet weistiwät suurella
wainwalla tuuman paksuisia lautoja, joista walmistiwat ark-
kuja kaupaksi maan asujamille. Sellaiset oliwatkun neeke-
reille erittäin mieluisia. Golungo Alton hedelmällisyhttä
osoittaa se seikka, että siellä warsin wähhällä wainwalla wiljel-
lään manioffia, kahwia, pumpulipensaita, maapähkinöitä, ba-
naneja, ananasta ja suuri paljous muitakin hedelmä-lajia,
joita lähetyksjaarnaajat owat tänne tuoneet Etelä-Amerikasta.
Korkeat kuffulat, joilla monenlaisia palmupuita kaswaa, te-
lewät maan ulkomuodoltaankin ihanan näköiseksi. Palmuista
on huomattawa erittäinkin eräs laatu, josta saadaan se öljy,
josta Euroopassa walmistetaan hienoa saipuaa, ja saman
puun mehusta saadaan myös wälewä juomia.

Livingstonea ihastutti kaunis nähty, kun hän tuli erään
ala-päällikön taloon, jonka tämä oli kauniilla tavalla koris-
tanut istutetuilla puilla ja kuffatarhalla. Wolemmiin puo-

lin tietä oli talon läheisyydessä istutettu puita pitkiin riveihin ja niiden väliin kuffia ja ananas-kaswia. Kaikellaiset puut kasvavat täällä hyvin helposti kun vaan pidetään huolta siitä, ettei rikkaruoho niitä tutehduta. Tämän talon oli sen nykyinen omistaja hankkinut itselleen raiwaamalla sen paikan asumattomassa metsässä muutamia vuosia sitten; ja koko talo oli hänelle tullut maksamaan noin 4 tai 500 markkaa. Hän oli maallensa istuttanut noin 900 kahvipensasta ja kun tämä kasvi kolmivuotiaana alkaa antaa hedelmää ja kuusivuotiaana on parhaimmallaan, niin arveli Livingstone että talon omistaja oli saanut omansa ainakin 60-kertaisesti takaisin. Kaikellaiset hedelmäpuut ja viiniköynnökset kantavat täällä hedelmän kahdesti vuodessa, ilman että niiden viljelemiseen tarvitsee tehdä mitään työtä, eikä niitä tarvitse kastellaan. Samoin saadaan kaksi sataa kaifista wilja-lajeistakin kun ne kerran ovat kylvetyt ja jos talvi-ajan *) kosteita sumuja käytetään hyväksensä, woipi vuodessa saada korjata eloa kolmestikin.

Toukokuum viimeisenä päivänä 1854 tuli Livingstone seuralaisineen Portugalilaisten siirtomaan pääkaupunkiin St Paul de Loandaan. Makololoille oli eräs toinen nekeriheimofunta koettanut wakuuttaa, että walkoihoiset ihmiset oikeastaan asuvat meressä ja ryhöväävät mustia sinne heitä wiedäkseen. Tätä juttua he lewittivät sen wooffi, ettei heidän käsistään joutuisi pois se edullinen wälikauppa, joka sitä ennen oli jo kauan ollut sisämainen asukkaiden ja rantamaalla asuwien välillä. Jos Makololot alkaisivat itse käydä rantamaalla kauppaa tekemässä, niin jäisi tietysti woitto noille wälittäjille tulematta.

Ensikerran nähdesään äärettömän meren pinnan hämmästyivät Livingstonen seuralaiset sitä suuresti. Itse he

*) Oikeata talwea ei tietysti ole, vaan sitä vastaawa jateinen wooden aika, joka alkaa huhtikuussa, ja on paljon lyhempi kuin talwi meillä.

jälestäpäin kertoivat hämmästyksestään seuraavasti: „Me kuljimme isämme (Livingstone) seurassa siinä luulossa, jota wanhat ihmiset meille aina olivat wakuuttaneet, ettei maailmalla olekaan loppupäätä; mutta yhtäkkiä maailma sanoimme: minä olen lopussa; minua ei ole tämän enempää!“ He olivat aina ajatelleet maata loppumattomaksi tangoksi.

S:t Paul de Loandassa ei asunut kuin yksi ainoa Englantilainen, hra Gabriel, joka oli Englannin asiamies orjakaupan poistamista warten, ja hän otti Livingstone luokseensa kohdellen häntä ystävällisimmällä tavalla. Livingstone oli kauan jo ollut sairas matkallansa ja saapui Loandaan uupuneena, woimatonna. Hän kertoo suurimmalla kiitoksella siitä awusta, joka hänelle osoitettiin ja wakuuttaa, ettei hän koskaan unhotanut sitä nautintoa, jonka hän tunsi lewätesjään hyvällä englantilaisella wuoteella kun hänen sitä ennen oli tähtynyt ma'ata paljaalla maanpinnalla.

Waiffa hän nyt oli päässyt lepoon ja nautti huolellista hoitoa, ei Livingstone kuitenkaan tullut terveeksi ennenkun parin kuukauden kuluttua. Kohta hänen tultuansa kaupunkiin tuli monta portugalilaisista ylhäistä miestä häntä tervehtimään ja Angolan piispa, joka sillä kertaa myös toimitti kuvernörin wirkaa, lähetti sihterinsä Livingstone luokse tarjoamaan hallituksen palikkaaman lääkärin apua.

Muutamia englantilaiset sotalawain päälliköt, jotka olivat tänne saapuneet, tarjoutuivat wiemään Livingstone joko S:t Helenaan tai Englantiin, mutta waiffa tämä tarjous olifi hänelle hywin houkuttelewa, niin ei Livingstone tahtonut sitä hywäksensä käyttää, sillä hän oli mukanaan tuonut Sekeletun alamaisia rantamaalle ja tahtoi johdattaa heidät takaisin, sillä he eiwät olifi omin neuwoin kotiinsa päässeet. Tässäkin ilmautuu Livingstone jalomielisyys ja tarkkatuottoisuus kun hän ennen lähti waiwaloiselle matkalle takaisin, kuin olifi oman terwehtensä ja mukawuutensa wuokjeronnut kumppaneistaan. Hänen tarkoituksensa oli palata

Sekelätun maahan ja seuraten Piambeytä sieltä etästä tie Afrikan itäpuoleiselle rantamaalle. Jo kesäkuun 14 p:nä oli hän lääkärin avulla parantunut sen verran, että hän taikoi käydä seuralaistensa kanssa tervehtimässä piispaa. Herra Gabriel oli Makololoille lahjoittanut vaatetta niin paljon, että he jokainen olivat vaatetetut juovaiisiin pumpuliwaatteisiin ja punaiset lakit päässä. Piispa vastaanotti heidät kuvernörinä, hallituksen palatsissa. Kyhlynsä Livingstonelta älykkäästi kaitellaisia seikkoja Makololojen oloista, antoi hän näille rajattoman luvan käydä Loandassa niin usein kuin he waan tahtoivat. Makololot olivat tästä vastaanotosta warsin hyvillänään.

Miehestä huomattiin Loandassa Makololojen käytös hiljaiseksi ja siivoiksi. He eivät voineet kylliksensä ihmetellä suuria eurooppalaisten tapaan rakennettuja kaksinkertaisia kiwirakennuksia ja kirkkoja äärettömän waltameren rannikolla. Kaksinkertaisia kiwirakennuksia he eivät voineet käsittää huoneiksi, waan selittivät niiden olewan wuoria, joissa oli monta luolaa. Huoneeksi he käsittivät samallaisen pyöreän oljista ja seipäistä rakennetun majan kuin heidän omat asunuksensa owat. Suuret laiwatkin olivat heille jotakin ennen aawistamatonta ja he arweliwat niistä, ettei ne mitään purjia olekkaan, waan kaupunteja, ja kummoisia kaupunteja, joihin piti kiipeämän köyttä myöten!

Laiwanväestön ystäwällisyys, kun he Makololoille jakoivat ateriansa, aiwan samoin kuin nämäkin olisivat samallaisissa oloissa tehneet, miellytti heitä suuresti, ja erittäinkin se seikka, että laiwan väestön päälliköt, upserit, jotka he saivat tietää Livingstonen kansalaisiksi ja olewan täällä estämässä mustien ihmisten myymistä, osoittivat Livingstonea kohtaan suurta kohtelijaisuutta ja ystäwyyttä, wai kutti heissä hywin edullisen tunteen Livingstonea kohtaan. He olivat matkalla Linyantista Loandaan osoittaneet Livingstonea kohtaan suurta uskollisuutta ja nyt hän nousi heidän

filmisjään vielä suurempaan arvoon, sillä he näkivät nyt sen, jota itse olivat aavistanee, että Livingstone kansalaistensa kesken nautti tavallista suurempaa kunnioitusta ja arvoa, ja tämän jälkeen Makololot kohtelivat häntä suurimmalla kunnioituksella.

Stokun alussa uudistui Livingstone tauti ja hän oli kauan sairaana ennenkun hän toistamiseen parani. Sillä välin olivat hänen towerinsa Makololot keksineet sen elatuskeinon, että rupešivat kaupunkilaisten kanssa tekemään polttopuun kauppaa. Joka aamu lähtivät he warhain ulos kaupungista ja keräšivät asumattomilta seuduilta polttopuita jotka he kantamalla toivat kaupunkiin, jokoivat ne pienempiin kimpuihin ja saivat ne helposti kaupaksi koska he antoivat suurempia kimppeja kuin tavalliset puun kantajat. Kun satamaan tuli kivihiilillä lastattu laiva Englannista tuoden waroja englantilaisille sotalaiwoille, niin hra Gabriel toimitti Makololoille työ-ansiota, että he saivat olla laivaa tyhjentämässä. Kuukauden päivät he tekivät tätä työtä uuterašti aamusta iltaan, eikä mikään heitä niin suuresti ihmetyttänyt kuin se suuri tawaran paljous, joka yhteen laivaan mahtui. He kertoivat sittemmin kuinka he puolitoista kuun kiertoa olivat niin ahkeraan kuin tašivat aamusta iltaan purtaneet laivasta ulos „poltettawia kiviä“ mutta kuitenkin jäi pian saman verran jäljelle. Ansaitsemillansa rahoilla he ostivat waatteita, kaulahelmiä ja muita tawaroita wiedäkšensä ne kotiansa.

Livingstone julkaiši muutamia kirjoituksia Angolan ja nomalehdissä, kertoen niissä matkoistansa ja tarkoituksestansa saada šifämaa awatuksi kaupalle, ja nämä kirjoitukset saawuttivat Loandan hallitukšen ja kauppiaiden suosion šinä määrässä, että yleisten töiden toimisto (Junta da Fazenda publica) hänen ylhäišyhtensä piispan kehoituksesta päätti antaa kauniin lahjan Sekeletulle. Lahjaksi määrättiin tähdellinen ewerstin puku ja hewonen, sekä useita pukuja jokaiselle Livingstone seuralaiselle. Kauppiat puolestaan kokošivat

yhteisellä keräyksellä lahjoitukseksi koko joukon näytteitä kaifista heidän tavaroistansa, sekä kaffi aasia, toivoen että tämä eläinrotu sikiäisi Sekeletun maassa, sillä aasi ei kuole tsetse-kärpäsen puremisesta niinkuin hevoset ja raawas-eläimet. Samalla antoivat piispa ja kauppiaat Livingstonelle suosituskirjeitä portugalilaisille wirtamiehille Itä-Afrikassa.

Wirtahepo hälyyttää Livingstonen wenhettä, siv. 48.

III.

Livingstone lähti nyt palausmatkalle ja myyhyänsä jäljellä olevan elefantin luun, jonka Sekeletu oli lähettänyt, osti hän runsaan määrän pumpuliivaatetta, ampumawaroja, kaulahelmiä ja pyssyn jokaiselle seuralaisjensä. Makololot olivat itfellensä hankkineet niin paljon tawaraa, etteivät he woineet kantaa Livingstonen tawaroita ja sen wuoksi piispa antoi hänelle 20 miestä kantamaan hänen tawaroitansa ja lähetti hänen edellensä, niin pitkälle kuin hänen waltansa ulottui, käskyn kaikille päälliköille, että he auttaisiwat Livingstonea kaikella tawoin woiniensa mukaan. Ystäviltänsä Philomela-laiwalla sai Livingstone uuden oiwallisen teltan, jonka he olivat hänelle valmistaneet purjekankaasta. Häntä seuraji pitkän matkaa hänen ystävällinen isäntänsä ja kausalaisensa hra Gabriel, joka wäsymättömällä huolenpidollaan Livingstonesta sekä antelijaisuudellaan Makololoja kohtaan oli tullut heille kaikille rakkaaksi. Koko palausmatkalla Livingstone

tiin puhuiwat Matkolot hänestä suurella kunnioituksella. Kaikkialla Portugalilaisien alueella vastaanotettiin Livingstone seuralaisineen suurella vierasvaimuudella ja hän kehuihin jekä maata että kansaa suuresti. Maa on, kuten hän sanoo, erittäin hedelmällistä, kahvi- ja pumpuli-pensas kasvaa täällä warjin hywin ja pumpulista kehäävät waimot lankaa, josta miehet kutovat waatteita. Kahvi on jesuiittain tänne tuoma ja on oivallista Mokka-laatua. Waikka Portugalilaiset eivät likimainkaan hywin täällä wiljele maata eivätkä käytä hyväksensä sen suuria rikkauksia, warjinkaan sen runsaita metalli-aarteita, niin on teollisuus kuitenkin tyhdyttävällä kannalla ja parempi kuin yleinen luulo siitä on Euroopassa. Käsitöläisiä saa siellä hywin helposta paikasta työhön ja maanwiljelijöitä vielä helpommasta. Kuitenkin on siellä paljo epäkohtia ja kaikellaisia ennakolluuloja poistettavana ja pääsyy maassa wallitserwiin epäkohtiin on se, etteiwät siellä asuwat Portugalilaiset tahdo asettua sinne wafinaisesti asumaan, waan kerättyhänsä siellä rikkauksia, muuttawat tavallisesti takaisin kotomaahansa.

Selmikuussa w. 1855 saapui Livingstone Kasfandjeen, jossa hän tulomatkallansaakin oli käynyt. Wälttääksensä niitä kiskomisia, joita hän tulomatkalla oli saanut kokea, lähti hän yhdesjä erään portugalilaisen kauppiaan kanssa matkustamaan pohjoisempaa tietä ja tuli Sabango nimiseen kaupunkiin, jossa Muatajanwo nimisen mahtawan neekeriruhtinaan alamainen päällikkö Muatsantsa hallitsi. Hänen kaupungissaan oli pari sataa pientä mökkiä ja kymmentuuta nelikulmaista huonetta, jotka oliwat siten rakennetut, että maahan oli lyöty seipäitä ja niiden väliin oli kierretty heiniä. Asukkaat oliwat ystäväällisiä, mutta osoittiwatpa wähän petollisuuttakin. Livingstone jatkoi täältä matkaansa melkein asu-
mattomien seutujen kautta ja monessa kohden täytyi hänen seuralaistensa raiwata tietä tiheiden metsien halki ja asukkaat, joita oli warjin harwassa, oliwat yhtä saaliinhimoisia kuin niilläkin seuduilla, joiden kautta he oliwat ensikerralla kul-

teneet. Kuljettuaan Dilolo-järven ohitse, tulivat matkustajat Katema nimisen päällikön luo, jonka tuttavaksi he jo olivat tulleet Loandaan mennessänsä. Tämä alaruhtinas tahtoi osoittaa arvoansa oikein selvästi siten, että hän rat-
 fasti palvelijansa hartioilla. Hän sai Livingstonelta muu-
 tania lahjoja, ja osoitti kiitollisuuttansa antamalla vasta-
 lahjoja ja oppaan. Tästäälähin kului Livingstone talaisein
 Makololujen maahan samaa tietä, jota hän oli tullutkin.
 Ruhtinas Shinten tykönä hän sai uudelleen kokea tämän mie-
 hen ystävällistä käytöstapaa ja palkitti hänen ystävyhtensä
 runsailla lahjoilla. Shinte kestiti häntä monta päivää.
 Livingstone oli rantamaalta tuonut mukanaan monenlaisia
 hedelmäpuun siemeniä ja taimia. Kun talvi-aika oli pa-
 raillaan, niin ei Livingstone tahtonut wiedä näitä arkoja
 kaswia etelämpään, Makololujen maahan, sillä hän pelkäsi
 niiden siellä kuolewan, waan jätti ne Shinten luokse, jossa
 ne istutettiin maahan ja jäivät asukkaiden hoidettaviksi.

Yhastuffella kertoo Livingstone, että kaikki Keski-Afri-
 kan kansakunnat ovat hyvin taipuisat maata wiljelemään.
 Makololot olivat Angolassa keränneet monenlaisten wilje-
 lyskasvien siemeniä, ja jakoivat niitä nyt ystävillensä. Muu-
 tamilla oli myöskin sipulia ja pippuria istutettuna pienissä
 tinaisissa astioissa. Se seikka, että Balondalaisten omien
 asuntojen ympärillä oli istutettu tupakkaa, sokuriruohoa ja
 höystekaswia, waiutti Livingstonesa sen wakuutuksen, että
 hänenkin tuomansa kaswit hoidettaisiin. Hän erosi Shinten
 luota parhaimmassa ystävyhydesä ja jatkoi matkaansa hä-
 nen sijarensa Manenkon kylään. Sinne oli hän menomat-
 kalla jättänyt talletettavaksi gummista tehdyn wenheen, joka
 oli siten tehty, että sen taiksi tarpeen waatiessa panna ko-
 foon; mutta tarkemmin sitä katseltaessa huomattiin, että hiiri
 oli nakertanut reiän sen pohjaan ja tehnyt siten koko wen-
 heen kelwottomaksi. Livingstone seuralaiset ostivat täällä
 puijia wenheitä kylän asukkailta ja hinta oli wenheen pitui-
 nen helminauha. Matkustawaiset olivat joutuneet lielle

oman maansa rajoja, ja tsetse-kärpänen teki heille taas wa-
 hinkoa. Livingstone huomasi, että hänen ratsastushärkäänsä
 oli tsetse purrut ja tahtoi seurastaa sen saadakfensa edes sen
 lihan hyväksensä, mutta hänen seuralaisensa eiwät tahtoneet
 sitä seurastaa, sillä he sääliwät sitä. Tämä härkä oli kan-
 tanut Livingstone seläsänfä suuren osan matkasta edesta-
 kaisiin ja oli aina pysynyt yhtä wastahakoisena eikä koskaan
 näyttänyt tyytywän isäntänsä ilkeyteen kun hän joka aamu
 pakoitti härkäänsä jättämään herttaiset laitumet jatkaakfensa
 matkaa. Livingstone kertoo tästä itsepäisestä elukasta, että
 sen seläsä oli parempi ratsastaa kuin muiden härkien, mutta
 se oli luonteeltaan paljo äkshympi. Tosin oliwat sen sarwet
 kaswaneet alaspäin, niin ettei se niillä woinut puskea, mutta
 sen tapana oli milloin päähän pälähti, kesken hiljaista eteen-
 päin kulkua syöstä äkkiä siwullepäin. Suitsien asemesta oli
 sillä kuonosfa olewan ruston läwitse pistetty kapula, johon
 hihna oli kiinnitetty. Kun hihnaa weti kiinteälle, sai härän
 juoksemaan; jos hihnaa weti siwullepäin, käänsi se päänsä
 siune, mutta piti toisen silmänsä kuitenkin kiellettyyn suun-
 taan päin ja meni siune huolimatta ratsastajan kaikista oh-
 jauksista. Ainoa keino, jolla Livingstone sai tämän itsepäis-
 sen palvelijansa seisattumaan, oli, että hän löi sitä witsalla
 turpaan. Kun härkä syöksyi jonkun köynnöskaswin alaitse, jota
 sen isäntä ei woinut wälttää, weti kaswi usein ratsastajan
 suin päin maahan ja tämmöistä tilaisuutta ei härkä koskaan
 laiminlyönyt koettamatta kaupan päällisiksi potkkaista isän-
 täänfä, jolla muka ei ollut hänen ystäwyhtään, eikä sitä
 ansainnutkaan. — Makololojen hellätuntoisuus teki, että
 „Sindbad“ (siksi nimitti Livingstone härkäänsä) sai rauhasfa
 päättää päivänsä.

Manenton hallitsemasfa kyläsä oli Livingstoneella ker-
 ran tilaisuus lääkäritaidollansa auttaa erästä naista, jonka
 käsi oli tullut niin kipeäksi, ettei hän woinut ollenkaan tehdä
 työtä. Livingstone leikkasi siinä olewan ajettuman, jota teh-
 desä muutama weripifara roiskahhti Livingstoneen silmään.

Kun hän sen pyyhki pois, sanoi nainen hänelle: „Ennen olit minun ystäväni, nyt olet veriheimolaiseni; sen vuoksi tulee sinun aina, kun toiste kuljet tätä tietä, lähettää minulle sanoma, että minä valmistan sinulle ruokasi“. Veriheimo-
laisuus-ystävyyden tekivät neekerit keskenänsä sängen usein ja aina wakaalla tarkoituksella tulla takaisin käymään ystäviensä luona, ja tällainen ystävyys säilytetään aina järkähtämättä.

Livingstone saapui Heinäk. 27 p:nä Libontaan ja Elokuun 13 p. Marieleen, johon ne eläimet, jotka Loandasta oli tuotu, jätettiin voimistumaan. Näissä paikoissa wastaanotettiin hän seuralaisiensa niin suurella riemulla, ettei hän sellaista ollut koskaan ennen nähnyt. Heitä pidettiin kuolleista nousseina, sillä taitavimmatkin tietäjät ja ennustajat olivat lausuneet, että matkustajat kauan sitte olivat manalle menneet. Livingstone selitti nyht matkan wiipymiseen ja sitte hänen seuralaisistaan eräs Pitfane niminen piti tuntitauden kestäneen puheen, jossa hän kehui walkeisten ihmisten hyväntahtoisuutta yleensä ja hra Gabrielin erittäinkin, ja että Livingstone oli matkalla heille tehnyt paljon enemmän hyvää kuin he olivat odottaneetkaan, että hän oli sekä awannut tien heille muiden walkeisten miesten maahan, että saanut wälillä olewat päällikötkin hyväntahtoiksi tawutetuiksi. — Khlän miehistä nousi nyt wanhin puhumaan ja ilmoitti tyytymättömyytensä sen seikan johdosta, että Makololot olivat Livingstonen matkustuksen ajalla tehneet ryöstöretken kahta sentua vastaan heidän naapuristossaan. Tämän uutisen oli Livingstone saanut kuulla ensimmäisiltä henkilöiltä, joita hän takaisin tultuansa kohtasi, ja hänen seuralaisensa olivat heti kiivaasti sanoneet, että kotona olijat olivat „mashue hela“, (hywin ilkeitä ihmisiä), Wanhus kehoitti Livingstonea torumaan Sekeletua niinkuin lastansa. Seuraavana päivänä piti Livingstone jumalanpalveluksen kiitokseksi siitä, että olivat wahingotta päässeet takaisin omaistensa luo. Hänen seuralaisensa koristivat itsensä parhaimmilla waatteillaan, jotka he olivat saaneet säilytetyiksi. He

fokivat käydä samaan tapaan kuin he oliivat nähneet sotamiesten astuvan Poandassa ja nimittivät itsensä Livingstoneen „urhoolliseksi“ (batlabani). Jumalanpalveluksen aikana oli heillä jokaisella kiviäärin olkapäällä ja herättivät waimojen ja lasten rajattoman ihmetyksen. Barotje-laakson kautta kulkiessaan saivat matkustajamme kokea suurta ystävyhtyä asukkaiden puolelta ja kaikki osoittivat erinomaišta tyytymyhtänsä sen johdosta, että he oliivat awanneet kauppatien merenrantaan. Jokaisessa kylässä heille lahjoitettiin härkä ja muutamissa kassikin. Waimot antoiwat maitoa, jauhoja ja woita yltäkyllin kaikki ihan ilmaiseksi ja Livingstone kerton häwenneensä kun hän ei woinut heille palkita heidän antelijaisuuttansa. Matkololat puolustiwat itseänsä sillä, että matkan kustannukset oliwat saattaneet heidän tawaran saawan loppuun ja Sibontan asukkaat wastasiwat: „se ei tee mitään, te olette awanneet meille tien, ja me saamme unta“. Kun Siä-Afrikan kansat owat alituisiin moniwootiisiin sotiin kyllästyneet ja haluawat rauhaa, sanowat he haluansa unta, sillä rauhan aikaanahan he uskaltawat lewollisesti ruweta makaamaan pelkäämättä yöllistä päällekarkausta. Livingstone matkasta huomasiwat Sibontan asukkaat heille olewan sen hyödyn, että he wälittömän kaupan kautta wäloisten kansa woiwat hankkia eurooppalaisia ampuma-aseita ja siten wahwistaa waltansa niin suureksi, ettei kukaan uskaltanut heitä hätyhtää, sitä tarfoitti heidän puheensa kun he sanoiwat saawansa unta.

Livingstone seuralaisia suututti suuresti, että heidän waimonsa oliwat menneet naimiseen toisten miesten kanssa silläikaa kun he oliwat tuolla pitkällä matkalla Poandaan, jolla matkalla kului kaksi vuotta. Eräs heistä koki salata suuttumustansa, arwelleen että „waimowäkeä on kuin heinä, ja että hän kyllä hankkisi itselleen toisen eufon; entinen menköön matkaansa“; mutta lisäsi heti sen jälkeen, että jos hänellä nyt olisi käsisään waimonsa toinen mies, niin hän siltä leikkaii korwat halki.

Narielestä lähti Livingstone Elokuun 13 p:nä ja samana päivänä häntä kohtasi se vastahakoisuus, että hänen kulkieksaansa wenheellä pitkin rantaa wirtahopo päällänsä nosti wenettä niin ylös wedestä, että se wähillä oli kaatua, waikka siinä oli kahdeksan miestä. Yksi miehistä meni suin päin weteen, toiset hyppäsivät maalle, joka oli waan kymmenen kynnärän päässä. Wirtahopo nosti kohta sen jälkeen päänsä wedenpinnasta ikäänkuin katsoaksensa oliko se tehnyt suurenkin wahingon. Muuta wahinkoa ei tullut kuin että miehet tawaroineen kastuivat. Tämä tapaus oli warsin odottamaton ja harwinainen, sillä kun päiwällä kulkee wirran rantaa, niin saapi olla rauhassa näiltä otuksilta, jotka aina säännöllisesti owat keskikäiwällä keskellä wirtaa ja yöllä joko rantamatallikolla tahi maalla. Livingstonen miehetkin kumastuivat suuresti tätä, ja huudahtuivat: „Onko tuo peto hulluna!“ He huomasiwat sen olewan naaraksen, josta edellisinä päiwänä oli tapettu sen sikiö.

Suurena rasitukseena täällä on, kuten jo on tätä ennen mainittu, tsetse-kärpänen, jonka purema tappaa hewofet, raa-waseläimet ja koirat, mutta muille eläimille ei sen purema waikuta mitään waaraa. Asit, lampaat ja monet muut ei-wät siitä tunne mitään wahinkoa. Mutta onpa luonto asettanut tsetselekin wihollisen. Livingstone sanoo nähneensä tuuman pituisen hyönteisen, joka on pitkäsäärinen ja lentelee wilkkaasti ympäri joskus laskeutuen maahan. Tämä on tawallansa werenhimoinen tiikeri, sillä se syökee tsetsen ja muidenkin kärpästen kimppuun, tappaa otuksensa, imee niistä weren ja heittää luolleet ruumiit syrjään.

Narielestä tuli Livingstone Seshekeen, ja jo kauan sitä ennen sai hän kuulla, että Makololujen wiholliset Matebelet oliwat tuoneet joukon tawaroita Livingstonelle Sambesi-wirran etelärannalle. Mutta Makololot ei-wät tahtoneet uskoa wihollistensa puhetta, sillä he pelkäsivät, että wiholliset tah-toisimat wiekkauksella saada jotakin tuhoa tuottawaa noituutta ja taikakaluja heidän luoksensa. Kun Matebelet wiimein jät-

tivät tavarat toiselle rannalle wakuuttaen että Moffat (Livingstonen appi) oli lähettänyt ne „Nake'le“ (Livingstonille) ja menivät matkaansa sanoen Makololojen syhyksi jos tavarat turmeltuisivat, uskalsivat nämä viimein suurella warowaisuudella lähestyä noita tawaramyhtyjä, weivät ne saarelle keskellä wirtaa ja rakensivat huoneen niiden yli. Livingstone löysi ne sittemmin hywiin säilytettynä kun ne jo olivat olleet saarella toista vuotta.

Tultuaan Makololojen pääkaupunkiin Linyantiin, löysi hän sinne jättämänsä tavarat täydellisesti samassa tilassa kuin hän ne oli jättänytkin. Koko väestö tulwasi kokoon kuulemaan kertomusta tuosta merkillisestä matkasta, jolla heidän towerinsa olivat saapuneet maailman loppuun saakka ja kääntyivät sitte wasta takaisin, kun ei enää ollutkaan maata kuljettavana, ja myöskin halusivat he nähdä ne lahjat, jotka Loandasta oli lähetetty. Livingstone selitti, etteivät ne ole hänen omaisuuttansa, waan että wakoiset miehet olivat ne lähettäneet lahjaksi osoittaaksensa ystäwyhttensä ja haluanja tulla kauppa-yhteyteen Makololojen kanssa. Kun eräs wanha mies tiedusteli olivatko matkamiehet nähneet Livingstoneen waimoa, täytyi heidän wastata etteivät he häntä nähneet, sillä hän asui arwattawasti vielä etempänä kuin maailman loppu olikaan.

Lahjat, jotka Livingstone toi Loandasta, vastaanotettiin suurimmalla ihastuksella ja kun Sekeletu seuraavana sunnuntaina tuli Livingstoneen pitämää jumalainpöytästä kuulemaan, herätti hänen uniwormupukunsa suurempaa huomiota kuin saarna. Livingstone oli päättänyt seurata Sambesi-wirran kulkua kunnes hän tulisi Afrikan itärannalle, ja monet Makololot tarjousivat wapaachtoisina häntä seuraamaan, woidaksensa palattuaan kertoa yhtä kummallisia asioita kuin länsirannalla käwijät. Sekeletu lähetti heti Livingstoneen palattua uuden retkikunnan Loandaan arapialaisen kauppiaan Ben-Habibin johdolla. Tämän retkikunnan matka olikin onnistunut, sen sai Livingstone myöhemmin

palattuaan Englantiin tietää firjeen kautta hra Gabrielilta. Ben-Habib oli kuitenkin niin tottumattomasti tehnyt kaup-paa, että retkikunta oli kaupassa petetty. Afrikan sijämaassa ei rahaa käytetä ollenkaan, vaan tavara vaihdetaan tava-raa vastaan ja molemmin puolin tingitään sen verran kuin kufin taitaa.

Se menestys, joka oli seurannut Livingstonea ja hä-nen seuralaisiansa matkalla Loandaan, innostutti Makololoja auttamaan häntä itäänkin päin matkustamaan. Ruhtinas Sekeletu lähti Livingstonea seuraamaan 200 miehellä ja an-toi hänelle joukon tawaroita, joilla hän saisi vaihdettaa its-
felleen wenheitä ja muita tarpeita. Sitäpäitse lupasi Seke-
letu Livingstonelle kaiken elefantin-luun, joka vaan löytyi
hänen maassaan, ja waati, että Livingstone ottaisi sitä mu-
kaansa niin paljon kuin hän suinkin taitaisi. Hän sai myös
suuren joukon kantajia tawaroita kuljettamaan.

Muutamana päivän kuluttua tuli Livingstone Sambesi-wirran suurimman kosken, Viktoria-kosken niskalle, josta lähtien hänen täytyi jatkaa matkaa maata myöten, sillä mah-doton oli enää kulkea weneillä wirtaa myöten joka oli muut-tunut pauhaavaksi koskeksi, ja syöksi jyrkkäin terävien kallioi-den välitse. Viktoria-koskesta kertoo Livingstone, että nee-kerit sitä sanovat „kaikuvaksi sawuksi“, ja syynä tähän on, että siitä nousee tawattoman suuria höyrypatfajaita, joiden huiput ylettyvät pilviin asti. Alapäästä owat nuo höy-rypatfaat waaleita, vaan ylhäältä tummat, joten ne owat-kin hywin sawun näköisiä. Sambesi-wirta syöfsee täällä äkkijyrkästi sywään kallioiden väliseen kuiluun, joka on niin kapea, ettei wirran niskalla wenheellä kulkija ollenkaan näe mihin tuo ääretön wedenpaljous katoaa. Kosken suurruuden woi arvata kun ajattelee, että se tuhannen kyhnärän lewhi-senä syöfsee jyrkän kallion yli suoraan 310 jalkaa alas ja sitte ahdistuu kallionrotkoon, joka ei ole leveämpi kuin 40 kyhnärää. Koskesta nousewa höyry taajenee ylempänä il-massa ja putoaa tafaijin maahan lalkaamattomana sateena.

Wähäiseen saareen kosken niskalla kylwi Livingstone monenlaisia siemeniä, ollen wakuutettu, että koskesta nousewa höyry ja kosteus auttaisi hänen istutuksiaan kaswamaan.

Sekeletu oli saattanut Livingstonea Batokain maahan, jotka ennen owat olleet itsenäiset ja harjoittivat silloin suurimpia julmuuksia ja ilkitöitä, kunnes Sekeletun isä Sebituane pakoitti osan heistä alamaisijensa. Maa, jonka kautta Livingstone kulki, oli erittäin kaunista ja oli ennen ollut tiheästi asuttua, mutta nyt siitä oliwat asukkaat vähentyneet hywin suuressa määrässä edellisten sotien vuoski. Batokat, jotka oliwat äärettömän suurien karjalaumojen omistajat, oliwat turhaan koettaneet wastustaa Makololojen walloitukspuuhia ja kun he oliwat voitettut, oliwat Makololot saaneet niin paljon karjaa, etteiwät woineet niitä edes pitää luvussa. Sekeletu jätti Livingstonen seuraajiksi 114 miestä saattamaan häntä meren rannalle.

Wähitellen alkoi maa kohota kunnes Livingstone tuli siihen ylämaahan, joka rajoittaa Sifä-Afrikan tasangot ja jonka Sambeji-wirta Biktoria-koskessa kattaisee. Tätä seutua Livingstone kuwaa erittäin sopiwaksi uudis-asukkaille sen vuoski, että se on terveellinen ja hedelmällinen. Makololot kehuwat sitä parhaimmaksi maaksi, kuin he tuntewat. Täällä olikin Sekeletun isäwainaja Sebituane ensin ajunut ennentun Matebelet hänen sieltä karjoittiwat ja ryöstiwät häneltä kaiken karjan, jonka jälkeen hän muutti länteen päin ja perusti sen waltakunnan, jossa hänen poikansa nyt hallitji. Asukkaat oliwat wieraswaraisia ja ystävällisiä eiwätkä tunteneet orjakauppaa. Metsä-eläwiä oli niin paljon, että Livingstone ei sano missään nähneensä sellaista runsautta, mutta kun ne oliwat arvoja, oli hänellä kuitenkin waikentjiakin saada elätetyksi suurta seuraajajoukkoansa. Monet hänen seuralaisistansa oliwat kuitenkin taitawia metsästäjiä ja hankkiwat silloin tällöin elefantin tahi jonkun muun suuren elämän paistiksi. Kerran sattui sellaisessa tilaisuudessa, että yöllä heidän ympärillensä kokoutui hyenaparwi, joka ilkeällä

ulwomisellaan piti heidät walweilla. Livingstone, joka tiesi että neekerit uskowat hyenain aina tarfoittawan jotakin ulwomisellaan, kysyi wäeltänsä syhtä siihen, miksi hyenat niinkowasti ulwoiwat ja sai wastaukseksi, että ne iloitsawat edeltäpäin siitä saaliista, jonka ne tietäwät huomenna saawansa elefantin jäännöfistä.

Lintujakin kertoo Livingstone täällä olewan hywin suuressa määrässä ja mainitsee niistä omituisen sarwikuonolinnun, jolla nokan päällä on suuri luinen kaswannainen. Kun tämä lintu on tehnyt pesänsä, tavallisesti ontetaan puuhun, ja muninut munansa, niin koiraslintu tukkeaa pesän suun niin pieneksi, että auki jää ainoastaan pieni reikä, josta naaras pistää nokkansa ulos; koiras syöttää naarasta niin kauan, kunnes pojat kyskenewät lentoon, jolloin naaras on erinomaisen lihawa, ja asukkaat pyhätävät sitä silloin suurena herkkupalana; koiras itse on samalla ajalla laihnut hywin laihaksi. — Toinen omituinen lintu on mesikäki, joka on hywin ahnas mettä syömään, mutta kun mehiläispesä sattuu olemaan sellaisessa paikassa, ettei se sitä saawuta, houkuttelee se ihmisiä pesän luo, ja saapi tavallisesti aina osan medestä, kun nämä sen löytäwät.

Asukkaat näillä seuduilla owat hengellisessä kehkeymisessä paljon jäljempänä sifämaan asukkaita, ja oliwat silloin kun Livingstone heidän maansa kautta kulki, niin paljon sorretut mahtawampain naapurien hyökkäykfien kautta, että he suurimmalla hartaudella toivoiwat rauhaa. He owat iholtansa waaleampia, melkein kahwin-wärisiä, johon on kaadettu kermaa, eiwätkä pidä mustaihoisuutta minäkään kaunetena. He rumentawat itsensä siten, että yleisesti lyöwät pois etuhampaat hläleuasta, eikä heidän tiranillahallitfijanfakaan ole saaneet tätä tapaa poistetukfi.

Orjakaupan ja portukalilaiisten kauppiaitten menettelyn seuraukset alkoiwat tuntua yhä selwemmin kuta etenmätki matkustajat kulkiwat itään päin. Asukkaat tuliwat yhä enemmin wihamielisiksi ja epäluuloisiksi ja usein oli heidän ja mat-

kustajain välillä shttynyt riitoja, jotka olivat vaikeita sovittaa. Kuljettuanja erään Tsumbo-nimisen Portugalilaisien hyljätyn kauppa-aseman jäännöksen ohitse, joutui Livingstone seuralaisineen Portugalilaisien ja alkuaikain sotatantoreelle. Hänen täytyi nyt kulkea wirran eteläpuolelle, ja jatkaa matkaansa sillä puolella wirtaa kunnes hän tuli Tete-nimiseen Portugalilaisien perustamaan kaupapaikkaan, maaliskuulla 1856. Täällä asuva portugalilainen päällikkö Tito Augusto d'Arajo Sicard vastaanotti Livingstone ystävällisimmällä tavalla. Kun Livingstone maaliskuun 2 p. iltapuolella wähyneenä seisattui Teten ulkopuolella noin 8 engl. peninfulman matkan päähän eikä samana päivänä enää jatkanut matkaa kaupunkiin, waan jäi yöksi lepäämään leiripaikalle, lähetti hän waan kaupungin päällismiehelle ne suositukset, jotka hän oli saanut Voandan piispalta sekä muilta henkilöiltä siellä. Seuraavana aamuna klo 2 heräsi hän kun taffi upseria sotamieskomppanian kanssa tuli häntä vastaanottamaan tervehtien häntä terwetulleeksi ja tuoden hänelle aikeneksia eurooppalaisen aamiaisen valmistusta warten. Hänen seuralaisensa hämmästyivät suuresti ja luulivat noiden aseelisten miesten tulleen heitä ja Livingstonea wangitsemaan. Kun Livingstone oli tullut Teteen, sai hän vielä suuremmasja määräsja kokea portugalilaisen päällikön ystäwyhyttä; sillä tämä koki kaitin tavoin wirkistaa hänen uupuneita woi- miansja, antoi Makololoille maakappaleen wiljeltäväksi kunnes he woisjivat palata kotiansja, wieläpä piti heitä talosjaan kunnes he ennättiwät rakentaa itselleen majoja, antoi heille wiljaa, y. m. Livingstone'n pikku tyttärelle wietäväksi hän lahjoitti rukousnauhan, jonka eräs Teten asukkaista oli walmistanut siellä saadusta kullasta; samoin hän antoi näyteitä kultahiekasta, jota oli saatu kolmesta eri paikasta Teten ympäristöllä ja jotka wieläkin säilytetään geoloogisessa museumisja Pontoosja.

Tetesjä Livingstone wiipyi puolitoista kuukautta, sillä hänen täytyi odottaa sopiwampaa wuodenaijaa matkustaak-

jenša, ja tutki silläwälin tarkemmin näitä seutuja. Tetesjä owat Portugalilaijet wallinneet jo kauan aikaa, ainakin toista sataa wuotta, waan kuitenkaan ei tämä uudisajuntola ole woinut kehittyä parempaan kukoistukseen, waikka se on luonnostansa rikkaalla ja hywin edullisella paikalla. Suurin syy siihen on orjakauppa ja Portugalilaiesten sodat alkuafuasten kanssa. Kerran oli sellaisen sodan ajalla Teten maaherra lähtenyt kurittamaan erästä kapinoitsijaa, mutta tämä oli lähettänyt joukon wäestänsä Teteen, ja turwattomana tuli silloin kaupunki perin pohjin häwitetyksi tulipalon kautta, niin ettei jäänyt kuin kirko jäljelle. Ewingstonen aikana oli kaupungissa wieläkin jäännöksiä ja raunioita näiltä ajoilta, ja Teten koko afuasluku oli parin tuhannen paikoilla. Kaswin sekä muiden hyödyllisten kaswien wiljelys on joutunut suuresti rappiolle entisiin aikoihin werraten. Paitse kultaa, jota täällä on huuhdomalla löydetty, on myös runsaassa määräsä rautaa, joka on erinomaisen hywää. Kaswikunnan rikkaudesta woisi toimeijaisiudella saada hywinfin suurta hyöthä tälle maalle, mutta walitettawasti on kauppa kulkenut monen käden kautta eikä suoranaista yhteyttä ole pidetty emämaan ja siirtokuntien wälillä. Suurin onnettomuus maalle on kuitenkin orjakauppa, joka tuskin meidänkään aikoinamme lienee lakannut näillä feuduilla.

Saatuansa tietää, että Sambesi-wirran suupuolella oli tullut nälkä-aika, päätti Ewingstone jättää seuralaisensa Makololot Teteen ja jatkaa matkaansa ainoastaan muutamain towerien kanssa. Wälttääksensä epäluuloa, jätti hän kaiken Sekeletun hänelle antaman elefantin-luun erään luotettawan Portugalilaiisen haltuun sillä käskyllä, että jos hän ei palaissikaan, tämä möisi sen ja lähettäisi sen edestä tawaroita Sekeletulle. Muutoin oli Ewingstonen tarkoitus lähteä Englantiin niin pian kun hänelle siihen ilmestyi tilaisuus, sekä palata sieltä jonkun ajan kuluttua. Englannissa hän tuumi ostaa omilla waroillansa tawaroita Sekeletulle, ja sitte ot-

taa palkinnokseen niiden hinnan siitä summasta, joka saataisiin kun elefantin-luu olisi saatu myhdyksi.

Vähdettyhänsä Tetestä huhtikuun 22 p:nä w. 1856 kulki Livingstone weneillä pitkin Sambesi-wirtaa Senna nimisen, rappiolle joutuneen portukalilaisen kylän ohitse, jonka asukkaat hänelle kuitenkin osoittivat kaikkea ystävyyttä. Wirta on täällä ala-warrellansa jo paisunut niin suureksi, että kun Livingstone oli keskellä wirtaa, niin ei kumpakaan rantaa nähtynyt. Wasemmalta puolelta laskee siihen liellä sen suuta Shire niminen lisäwirta, joka kulkee erittäin hedelmällisten ja terweellisten seutujen halki, jotka sen pahempi, owat jääneet siivistymättömien neekerien haltuun, waikka kyllä alku olikin tehty näiden maiden wiljelemiseen ja niiden asukkaiden siivistyttämiseen.

Oltuansa Kilimaniin, Sambesin juulla, sai Livingstone kuulla, että Englannin hallitus sekä Kap-maan siirtokunnan hallitus oliwat pitäneet paljon huolta hänestä ja lähettäneet laivan häntä vastaanottamaan Sambesin juulla, mutta että laivan wäestön päämiehet oliwat laivalta maalle tullessaan hukkuneet, sillä Sambesin juu on melkein täynnä salakaria. Tällainen uutinen tuntui niin lempeän miehen kuin Livingstonen mielestä hywinikin katkeralta. Hän otti muutamia seuralaijistaan Kilimaniin saakka, waikka huonon wuodentulon wuoksi olikin waikea saada elatusta, että nämä saisiwat nähdä waltameren. Matkolot olijiwat mielellänsä seuranneet etemmäksikin, waan Livingstone oli epä tietoinen miten hän itsekään pääsisi Englantiin. Oltuansa kuusi wiikkoa Kilimanisja sai hän kuitenkin erään Englantilaisen laivan mukana Kap-kaupungista 150 puntaa matkarahoja sekä kaikelaisia muita tarpeita. Samalla laiwalla pääsi myös Livingstone maksutta Mauritius-saarelle, josta hän sitte palasi Egyptin kautta Englantiin.

Hän otti mukaansa matkaseuranja päämiehen Sekwebun, joka oli älykäs mies ja oli monta hywää työtä tehnyt hänelle, sillä Livingstone tunsi olewansa suuressa kiitollisuuden

welasja tälle miehelle ja tahtoi tehdä Sekeletun mieliksi, joka oli käskennyt häntä ottamaan koko seurueen kotiinsa saakka. Suuret matkakustannukset estivät Livingstonea ottamasta toistakin miestä mukaansa, joka seurueesta oli ainoa jäljellä hänen mukanaan. Tätä koki Livingstone peloittaa tulemasta mukaan sanoen hänen kuoleman jos tulisi niin kylmään maahan kuin Englantiin. „Siitä ei ole lukua,“ vastasi tämä, „salli waan minun kuolla jalkojesi juuressa“.

Kun Livingstone ja Sekwebu Kilimanisssa erosivat ystäväistänsä, oli kova myrsky, joka oliji woinut peljättää wanhokafin merimiehiä. Allost pauhasivat niin korkeina, että kun laiva oli laineen pohjalla ja wene toisen laineen takana, niin ei sinne näkynyt laivan mastojakaan. Sekwebu näti nyt ensi kerran waltameren. Wene nousi laineen harjalle ja syöksi siitä nopeasti eteenpäin sellaisella wauhdilla, että se törmäsi toista aaltoa vastaan kuin karille; suuret höyhylaineet syöksivät wettä weneen ylitse ja kaikki näytti hukkuvan. Mutta wene syöksce waan laineen halki ja jatkaa kulkuaan laiwalle; sillä wälin yksi merimiehistä ammentaa wettä wenheestä ämpärillä niin paljon kuin kerfiää. Sekwebu-parfa kyhy peljästyneenä: „Tälläkö tawoin teillä on tapa matkustaa?“ Livingstone hymyili ja vastasi: „No niin, kuten näet,“ ja koki häntä lohduuttaa ja rohkaista. Sekwebu oli tosin eläessään nähnyt wenheitä paljon ja monellaisia, mutta mofmaa hän ei ollut ikänään nähnyt. Kun he saapuivat laiwalle, heilui se niin ankarasti, että maamoukat, — joksi Livingstone nimittää itseänsä jo Sekwebua — tottumattomina wesiällä kulkemaan eivät millään tawoin woineet köyjiä myöten nousta laivaan, waan heille täytyi laskea alas istuin, jossa he hinattiin ylös aiwan kuin naiset, jotka joskus käywät laiwaa katsomassa. Laiwalla heidät vastaanotettiin suurimmalla ystäwyhdellä ja olivat siellä pian tottuneet kaikkeen, paitsc Livingstone — omaan äidinkielenfä, jota hän ei ollut puhunut puoleen neljättä wuoteen, ja oli jo kolmentoista wuoden kuluesfa sitä ennen siitä melkoisesti

wieraantunut. Hän arweli siis laiwalla olleensa hywinfin naurettawa keskustelukumppani, kun hän luuli tuntewanja äidin kielensä täydellisesti, mutta puhuesja ei keksinytkään sanoja.

Laiwalla oppi Sekwebu vähän Englannin kieltä ja oli tullut upserien sekä miehistön lemmikiksi. Olo jotalaiwalla pani alusja hänen päänsä pyörälle, kun kaikki hänestä oli niin outoa; mutta Livingstonelle hän wirkoi usein: „Sinun kansalaisesi owat oikein kelpo miehiä,“ ja ihmetteli „kuinka kummallista tämä maa oli, jossa näkyi — pelkkää wettä“. Mituinen jännitys, jossa hänen kehitymättömät sielun woimansa oliwat, waikeutti wiimein, että hän tuli mielipuoleksi ja rupefi tappamaan itseänsä. Livingstone sai hänen tofi rauhoitetuksi, waan ainoastaan lyhyeksi ajaksi. Upselit kehoittiwat Livingstonea panemaan Sekwebun kahleisiin, mutta sitä ei hän tehnyt, sillä hullut muistawat usein kowan kohdelun, jonka owat saaneet kärsiä, eikä Livingstone tahtonut, että Sekeletun maassa sanottaisiin hänen kohdelleen tämän etewimpiä miehiä samalla tawalla kuin he owat nähneet orjia kohdeltawan. Sekwebu hufutti wiimein itsensä Mauritiussaaressa satamassa ja olisi kyllä woinut pelastua jos hän olisi tahtonut, sillä hän oli hyvä uimari. Onnetoman Sekwebun ruumista ei koskaan löydetty.

Mauritiussaaressa raitis ja wiileä ilmanala wirkisti suuresti matkoistaan wäsynyttä Livingstonea, jonka asukkaat vastaanottiwat suurella ystäwyydellä; hänen isäntänsä, kenraalimajuri Hay pakoitti ystäwällisesti hänet wiipymään luonansa kunnes hän oli monista waiwoistaan wirkistynyt ja tullut terveeksi afrikalaisesta kuumetaudista, jota hän kauan oli sairastellut. Marraskuulla lähti Livingstone wihdoin Punasen meren tietä Egyptiin ja sieltä Englantiin, johon hän saapui joulukuulla 1856.

Kotimaassa hän vastaanotettiin erinomaisella ihastuksella ja kunnioituksella. Hänelle koottiin kansallispalkintona 20,000 puntaa eli noin puoli miljonaa marffaa.

Livingstonelle oli onnistunut hänen suuri aiheensa matkustaa Etelä-Afrikan poikki merestä mereen ja tällä retkellä hän teki tunnetuksi nämä maat, joista Euroopan tiedemiehillä ei ennen ollut vähintäkään luotettavaa tietoa. Etelä-Afrikan sisämaat, joita ennen oli pidetty autioina erämaina, näytti Livingstone olewan suuria hedelmällisiä alankoja, jotka tavallisesti eivät olleet paria tuhatta jalkaa ylempänä meren pintaa. Hän oli keksinyt Etelä-Afrikan suurimman järveksen wirran ja tutkinut sen juoksun melkein sen lähteistä juuhun saakka. Vasta meren rantamaiden läheisyydessä tavataan ylänköjä ja korkeampia selänteitä, jotka eivät nekään kohoa hywin korkeiksi. Ne kansakunnat, joiden maiden kautta hän oli kulkenut, olivat melkein kaikki olleet rauhallisia ja sillä hengellijellä kannalla, että ne voivat vastaanottaa korkeampaa siviilistystä. Suurimmaksi osaksi oli heille pohjoisempien maiden turmio, orjakauppa, tuntematon ja monet heistä sitä inhosiivat. He elävät järjestetyissä yhteiskunnissa, heillä on pyyhkäiset asuinijät ja he harjoittavat sekä maanviljelystä että karjanhoitoain. Metsästäys on heille kuitenkin tärkeä elinkeino ja sen vuoksi onkin heidän elämässään vielä paljon raakuutta nähtävänä. Maan hedelmällisyys on erinomainen, vaikka paikoittain terwehdelte wahingollinenkin. Kuitenkin on monta seutua, jotka terweellisen ilmanalansa ja hedelmällisen maanlaatunsa vuoksi ovat erittäin sowelijaat suuremman ihmisjoukon elättämiseen. Maanviljelys on vielä hywin alkuperäisellä ja yksinkertaisella kannalla. Kun maanpinta on parin tai kolmen tuuman syvyydeltä saatu kuokituksi, pistää kylwäjä lapiolla maahan vähäisen kuopan. Siihen hän kourastaan pudottaa muutamia maisin siemeniä ja peittää ne mullalla, jonka hän syjää kuoppaan jalallansa. Neljän kuukauden kuluttua saa hän warman runsaan sadon, tavallisesti satakertaisen, joskus suuremmankin.

Etelä-Afrikassa on useimmiten voimallisten päällikköin toimesta syntynyt suuria waltakuntia heidän walloitustensa

kautta, mutta ne, hajoavat tavallisesti heidän kuoltuaan. War-
 finin ovat Kafferilais-heimokunnat viime aikoina sellaisia
 perustaneet. Niin ovat Matebelet Mosilikatsen johdolla
 perustaneet suuren ja mahtavan valtakunnan Sambesin keski-
 kohdan eteläpuolelle; Makololo Sebantuanen johdolla Sam-
 besin yläosalle eli Liambeyn ympäristölle, ja pohjoisem-
 pana asuvat Vonda-heimokunnat ovat jo kauan aikaa sitte
 perustaneet Muatajanwon johdolla voimakkaan valtakunnan,
 jonka asukkaat kuitenkin ovat toista heimokuntaa kuin Kafferit,
 sillä heillä on iho aiwan toisennäköinen, nimittäin kellertävä,
 niin että he ovat keltatautia sairastavien Etelä-Eurooppa-
 laisten näköisiä. Heidän ja etelämpänä asuvien heimokun-
 tien kielten välillä on kuitenkin niin suuri yhtäläisyys, että
 se selvästi todistaa heidän olevan samaa sukuperää.

Mangandshalainen kankuri. s. 63.

IV.

Miin innokas mies kuin Livingstone, ei malttanut kauan viivytellä kotimaasfansa, vaan lähti jo vuoden 1858 alussa Englannista Afrikaan jatkamaan tutkimuksiansa. Häntä kehoitti tähän monta seikkaa. Ensiksikin oli hän jättänyt seuralaisensa Teteen ja luvannut johdattaa heidät takaisin heidän kotimaahansa, eikä tahtonut rikkoa heille antamaansa lupausta. Mutta vielä oli Livingstonen tarkoitus vaikuttaa voimiansa mukaan kristinuskon lewittämisestä ja vastustaa orjakauppaa niin paljon kuin suinkin; sitäpäitse oli hän päättänyt tarkoin tutkia Sambesi-wirran kulkua Viktoria-kosken ja Teten välillä, joka matka vielä oli tuntematon koska hän oli sen matkan kulkenut maata myhöten, eikä seurannut wirran rantoja. Useat oppineet herrat, jotka eivät olleet koko maassa käyneet, rupejivat näet epäilemään, että Viktoria-kosken ja Sambesi-wirran välillä olikaan mitään yhteyttä.

Täten alkoi siis Livingstone toinen tutkimusretki, joka kesti vuodesta 1858 vuoteen 1864 jaaffa. Tilan wähyys tässä kirjassa estää niin tarkoin kertomasta tätä ja hänen kolmatta retkeänsä Afrikassa kuin hänen ensimmäistä retkeänsä, waikka hän näillä jälkimmäisilläkin retkillä on tehnyt yhtä tärkeitä ja suuria keksinnöitä.

Livingstone toisella tutkimusmatkalla oli hänen mukanaan useita muita Eurooppalaisia, niiden joukossa hänen welijensä Charles, tohtori Kirk ja useita lähetyssaarnaajia. Heillä oli mukanaan pieni höyrylaiva, joka oli mukawamman kuljetuksen wuoksi rakennettu siten, että sen voi hajottaa kolmeen eri osaan. Tällä höyryweneheellä he toivoivat woiwansa tarkemmin ja helpommin tutkia Afrikan wirtoja.

Kultuansa Portugalilaisien wäähäiseen kaupunkiin Mozambikiin Afrikan itärannalla, laitettiin höyrywene kuntoon ja matkustajat tulivat Sambesi-wirran suulle, josta he wirtaa myöten kulkiwät Teteen; täältä Livingstone teki monta retkeä marraskuussa 1858 ja tammikuulla 1859 wirtaa ylöspäin Kebrabasa-nimisten kostien luo, mutta täällä huomattiin mahdottomaksi päästä tuolla pienellä laiwalla etemäksi ja Livingstone palasi Teteen, josta hän kirjoitti Englantiin ja tilasi toisen mukawamman pikkulaiwan itsellensä. Mutta ennenkun tuo uusi höyrywene saapui perille, teki Livingstone vielä useita tutkimusretkiä entisellä. Hän oli nähnyt, että Sambesi-wirran suupuolella siihen laskeutuu lisäwirta pohjoisestapäin, waan tämä lisäwirta, nimeltä Shire, oli vielä peräti tuntematon. Portugalilaiset eiwät siitä tietäneet antaa mitään tietoja; he sanoiwat koettaneensa kulkea sitä ylöspäin, mutta wirrassa oli muka kaswanut niin tiheästä wesiikasweja, että ne estiwät kulkua; pääsyy miksi Portugalilaiset eiwät päässeet kulkemaan wirtaa ylöspäin, lie nee kumminkin ollut se seikka, että asukkaat rannoilla oliwat ampuneet heitä myrkytetyillä nuolilla. Livingstone lähti tammikuulla 1859 Shire'ä tutkimaan ja hänkin sai kofea wihollista kohtelua. Waimot pakeniwat joka paikassa mihin

hän miehineen tuli ja miehet seurasivat rannoilla, valmiina käyttämään nuoliansa ja jousiansa estääksensä häntä maalle nousemasta. Tingane nimisen kylän kohdalla keräytyi heitä yli 500 estämään Livingstonea etemmäksi pääsemästä, mutta kun hän oli saanut heille selvitetyksi, ettei hän miehineen ollut heidän vihollisensa Portugalilainen eikä orjakauppiaakaan, vaan toista kansaa, joka koki orjakauppaa vastustaa, niin he tulivat hyviksi ystäviksi ja Livingstone taikoi jatkua matkaansa esteettömästi, kunnes hän saapui erään kosken luo, jonka hän nimitti Murchison-koskeksi. Tämän kosken yläpuolelle ei Livingstone enää voinut höyryvenheellä kulkea ja palasi sen vuoksi takaisin Teteen.

Parin kuukauden kuluttua lähti Livingstone uudestaan tutkimusretkelle näille seuduille ja tällä kertaa asukkaat vastaanottivat hänet suurella ystävyhydellä. Livingstone jätti silloin pienen hörylaimansa Shibise nimisen kylän kohdalle ja jatkoi tutkimusretkeänsä maata myöten, joten hän huttikuusua tuli Shirwa nimisen järven luo, muutaman päivän matkan päähän Shire-wirrasta koilliseen päin. Tämä järvi oli ennestään Eurooppalaisille niin tuntematon, ettei sitä tiedetty olewankaan. Livingstone huomasi sen hywin rikkaaksi eläimistä, sillä siinä oli summaton joukko kaloja, krokotiileja, ja wirtahepoja. Sitäpaitsä siinä oli hywin runsaasti werimatoja. Järvi oli noin 60 tai 80 engl. peninkulman pituinen ja parikymmentä peninkulmaa leveä. Wesi tässä järvesä on suolaisempoleista, josta Livingstone päätti, ettei siitä lähde mitään wirtaa, ja tätä arwelu eiwät myöhemmät tutkimukset olekkaan kumonnet. Järweä ympäröiwät korkeat wuoret, joiden korkeimmat huiput kohosivat 6—8,000 jalan korkeuteen. Maa oli hywin hedelmällistä ja matkustajat wiipyiwät siellä jonkun aikaa, mutta kun heillä ei ollutkaan taroituksena täällä laweampiin toimiin ryhtyä, niin palasivat he wieläkin Teteen.

Tetestä lähti Livingstone jo seuraawan elokuum ajalla uudelle retkelle, tullaksensa suuren Niassa-järven luo, jota alku-

asukkaat nimittivät myöskin *Njineje* eli Tähtijärveksi. Matkalla löysi Livingstone lähteen, jossa vesi oli kiehuvan kuuma. Lähteestä lähti puro, joka alkupäässä oli niin kuuma, että siinä voi keittää munia ja vielä 50 kynnärän päässä lähteestä taifi sen wettä käyttä lämpimänä kylppypaikkana. Puron firtas vesi oli houkutelut hönönteisiä ja muita pieniä eläviä laskeumaan puroon, mutta ne olivat siinä kaikki kuolleet.

Siinä maassa, johon Livingstone tuli, lähdettyänsä *Shire*-virran rannalta, asui *Mangandsha*-niminen kansa, joka harjoitti maanviljelystä ja osaksi teollisuuttakin, sillä jokaisessa kylässä oli taitavia seppiä, randan sulatus-uuni ja hiilipolttimot. Asukkailla oli tietysti wakinaiset asuinpaikat ja he viljelevät ohraa ja pumpulia. Pumpulista naiset kehäävät lancaa, josta miehet kutovat waatetta. Tämä työ käy kuitenkin hywin hitaasti heidän yksinkertaisten työkalujensa wuoksi. Luonteeltaan he owat rauhallisia ja ystävällisiä. Heidän joukossaan tawataan myös taitawia sawi=astian tekijöitä ja kelpo korien palmikoitijoita. He tahtowat mielellään koreilla kaikellaisilla koristuksilla, esim. helminauhoilla, messinkirenkailla, y. m. waikka heidän koristeensa eiwät aina heitä tekisikään kauniimmaksi. Waimot esim. wenyttävät ylähuulensa niin pitkäksi, että se viimein on inhottawan näköinen, mutta kun „muoti“ niin waatii, niin sitä hekin nondattawat. Tämä huulen wenyttäminen tapahtuu siten, että siihen puhkaistaan reikä, johon pannaan puusta tai jostakin muusta aineesta tehty koriste, jolla reikä wähitellen laajennetaan. Koristetta, jota nimetään *pelele*'ksi, kannetaan sittemmin aina huulessa. Toinen yleinen tapa *Mangandsha*-kansan keskuudessa on oluen juonti. Olutta he walmistawat hirssi=wiljasta, jota he viljelewät, ja tawallisesti sai Livingstone seuralaisineen vastaanottaa lahjaksi suuren astiallisen olutta kun hän tuli johonkin kylään. Parin päivän wanhana tämä juoma on wirkistävää ja hywän makuista, mutta wanhentuneena se muuttuu wälewäksi

ja pahaksi nauttia. Joskus tapasi Livingstone koko kyläkunnan juovuksissa tästä juomasta.

Livingstone oli jättänyt pienen höyrylaimansa Shirewirrassa olevien useiden koskien alapuolelle, joita yhteisellä nimellä nimitetään Murchison-koskiksi, ja kulki jalkaisin seuraten Shiren juoksua. Noustuansa ylämaahan löysi hän tovereineen erittäin miellyttävän ja kauniin feudun, jolle luonto suurimmasa määrässä oli tuhlaannut lahjojansa. Maanlaatu oli erinomaisen hedelmällinen ja ilmanala raitis ja terveellinen. Hukkaita on täällä hywin tiheässä ja he owat paljon etewämmällä sivistyskannalla kuin monet sijamaan kansat. Heillä on tapana asua kyläkunnissa, joilla kullakin on päällikkönsä. Tämä taas voi olla ylipäällikkö monen kyläkunnan yli ja hänelle maksetaan weroa, joka welwoittaa hänet waaran ja hädän uhatesa puolustamaan alamaijansa. Jos hän sen laiminlyö, laiminlyöwät myöskin alamaiset weron maksun, mutta tunnustawat siinä kuitenkin tekewänsä wäärin laillista päällikköänsä vastaan.

Suomiota ansaitsewa waikka inhottawa tapa on Mangandsha-kansalla myrkyjuoman kautta todistaa jonkun syyttömyyttä tai syyllisyyttä johonkin asiaan. Jos syytettyjuotunsa myrkyjuoman, jota sanotaan muawe, ei kuole, julistetaan hän wiattomaksi, mutta päinvastaisessa tapauksessa katsotaan häntä syylliseksi. Taitausko tekee, että jokainen epäilemättä juo myrkyä näyttääksensä wiattomuuttansa. Tietysti tällainen tapa on waatinut summattoman monta ihmishenkeä ja waatii wieläkin, kunnes se saadaan lakkauteuksi. — Livingstonen tullessa erään kylään, oli sen päällikkö edellisena päivänä kestänyt onnellisesti tällaisen koetuksen ja hänen alamaisensa osoittiwat sen johdosta iloansa siten, että he joivat olutta, tanssiwät ja löiwät rumpua kaffi wuorokautta yhtämittaa.

Uskonnolliset käsitteet Mangandsha-kansan keskuudessa owat hywin yksinkertaiset. He uskowat korkeimman olennon olewaksi, jota he nimittäwät Mpambé eli Morungo, ja myös-

kin ihmisielun kuolemattomuuden. Eräs vanha kylänpää-
liffö selitti: „Täällä maailmassa elämme ainoastaan muu-
tamia päiviä, mutta kuoleman jälkeen me elämme vielä ker-
ran; misjä ja minäläisessä tilassa tahi seurassa, sitä emme
tiedä, sillä kuolleet eivät koskaan palaja sitä meille sano-
maan. Joskus palajawat kuolleet ja nähtywät meille unessa,
mutta he eivät koskaan puhu, eiwätkä sano mihin he owat
menneet tahi miten heille on käynyt“.

Syyskuussa w. 1859 saapui Livingstone seuralaisineen
Niassa-järwen eteläpäähän, josta Shire-wirta alkaa. Shi-
ren laakso on alkupäässä noin 12 engl. peninkulman le-
wyinen ja sitä rajoittawat korkeat kukkulat. Koska kulo-
walkea, joka poltti suuret kuivettuneet heinäiset maat, lewitti
äärettömän paljon sawua ympäri koko seutua, niin eiwät
matkustajat woineet kauaksi nähdä. He eiwät kauan wiipy-
neet Niassan rannoilla, waan palasiwat takaisin laiwallansa
rantamaalle, wirtistäätfensä siellä woiniansa uusille retkille.

Livingstone lähti jälleen Sambesi-wirtaa myöten Te-
teen, josta hän lähti wiemään Makololoja takaisin heidän
omalle maallensa. Niistä, jotka hän oli tuonut mukanaan
sijämaasta, oli waan 100:n paikoilla elossa, mutta monet
näistäkin oliwat pitkällisen kotoa poisja-olon ajalla Tetesjä
hankkineet itselleen waimoja ja lapsia ja karkasiwat Living-
stonen seurueesta takaisin, sillä he eiwät woineet waimojansa
wiedä kotomaahansa koska useimmat heistä oliwat orjia, ei-
wätkä heidän waimonsa woineet lähteä isäntiensä luota, ja
puolisoitten wälinen side oli niin luja, etteiwät miehet sitä
woineet katkaista. Jäljelle jääneiden kanssa jatkoi Living-
stone matkaansa sijämaahan pitkin wirtaa. Rebrabasa-kos-
kien ohitse täytyi heidän kiertää maata myöten ja sitte jat-
kettiin matkaa taas wenheillä. Mainittujen koskien ympä-
rillä olewaa seutua kuwaa Livingstone erittäin kauniiksi.
Summattoman suuret metsät, joissa kaswaa kaikellaisia kal-
lisarwoisia puita, peittävät ympärillä olewat kukkulat. Suu-
rin putous koko Rebrabasa-koskijaksossa on Morumbwa,

jonka putous on noin 20 jalkaa. Mutta kun nämä kosket kulkewat syvässä rotkossa jyrkkäin kallioiden välissä, niin nousee wesi niissä tulwan aikana noin 80 jalkaa korkeammalle ja silloin katoaa vähäiset putoukset, kiwet owat sywälle weden alle haudatut ja wägewä höyrylaiwa woiji kenties nousta wastawirtaan Sambesin yläwarrelle.

Livingstone poikkesi viimein pois Sambesin warrelta Songwe niniisen lisäwirran kohdalla ja jatkoi matkaansa maata myöten Viktoria-koskelle saakka. Korkealta wuorelta kosken alapuolella oli matkustajilla kaunis näkö-ala koko kosken yli monine mutkinensa. Se syöksee, kuten jo on kerrottu, äkkitaitteijissa polwissa mutkittelewan kalliorotkon kautta. Tarkempien mittauksien kautta sai Livingstone tutkituksi, että Viktoria-koski syöksee kahta wertaa korkeammalla putouksella kuin Niagara. Weden paljous on kuitenkin Niagarassa suurempi. Tohtori Livingstonen weli, joka oli käynyt Amerikassa ja nähnyt tuon mahdottoman wesi-putouksen, arweli Viktoria-koskea launimmaaksi, sillä wesi siinä oli erinomaisen kirkasta ja hohti kuin kirkaassa auringonwalossa kiilwa lumi.

Putouksien yläpuolella jatkoivat matkustajat kulkuansa taas wenheillä ja tulivat viimein Sesekeen, jossa Malololujen päällikkö Seseletu vastaanotti heidät niinkuin wanhat ystävät ainakin. Seseletu oli Livingstonen poisja ollessa sairastunut spitalintapaiseen ihotautiin, josta Livingstone paransi hänet helwetinkiwellä.

Sesekeestä matkusti Livingstone Linhantiin, jossa hän löysi kaikki tavaransa, jotka hän sinne oli jättänyt, säilytettyinä ja hywässä kunnossa. Waikka Seseletu hywin mielellänsä oliji pitänyt Livingstonen asumassa maasansa, palasi tämä kuitenkin takaisin Teteen ja sieltä rantamaalle, tammikuussa w. 1861. Tähän aikaan tuli Englannista höyrylaiwa Pioneer tuoden mukanaan piispan ja lähetyssaarnaajia, joiden piti asettua Niassa-järwen seuduille. Laiwa annettiin heidän ja Livingstonen käytettäväksi ja sillä he tekivät retken Sambesin suusta pit-

tin meren rannikkoja pohjoiseen Rowuma-nimisen wirran suulle, jota myöten koettiin kulkea laiwalla ylöspäin; mutta kun wirrasa alkoi wesi nopeasti laskeutua vähemmäksi, tähtyi Livingstone palata takaisin sillä Pioneer kulki 5 jalkaa syvässä ja olisi woinut tarttua kiini wirrasa, jossa tapauksessa sen olisi tähtynyt odottaa ensi tulwaa päästäksensä irti. Taas lähti hän lähetyksaarnaajain kanssa Shire-wirtaa myöten ylöspäin, mutta tällä kertaa oli Mangaudisha-heimokuntain kesken syttynyt sota, johon oli ollut syynä orjakauppiasten wäkiwaltaisuudet ja hirmuthöt. Livingstonea kohtasi nyt monet hankaluudet ennenkuin hän wihdoin pääsi Niasa-järwelle syyskuussa 1861 ja purjehti wenheillä sen länsirantaa myöten pohjoista kohti saawuttamatta kuitenkaan järwen toista päätä. Lokakuussa hän lähti takaisin ja tuli Pioneer-laiwalle. Silläwälin oli hänen puolisonsa tullut Englannista tuoden mukanaan pienen höyrylaiwan, joka oli aiottu Niasa-järwellä käytettäväksi ja oli kokoon pantawa 24:stä eri kappaleesta. Kun tällä pienellä laiwalla taas oli tehty yritys Rowuma-wirtaa myöten saapua Niasa-järwelle, huomasi Livingstone sen mahdottomaksi sillä hän kohtasi koskia, jotka eivät sallineet hänen kulkea etemmäksi. Muutoin olivat ajukkaat Rowuman seuduilla erittäin ystävällisiä, sitä enemmän kuta etemmäksi hän oli tullut rantamaalta. Hän kääntyi takaisin taas jatkamaan yrityksiänsä Shire-wirtaa myöten päästä Niasa-järwelle. Waiwaa hän ei saanut kuljetetuksi koskien yläpuolelle, waan kulki maata myöten tämän järwen eteläpäähän, josta hän lähti wenheillä eteenpäin.

Niasa on yli 30 Suomen peninkulmaa pitkä ja keskimäärin noin 4 peninkulmaa leveä. Sitä ympäröi korkeat wuoret, warjinkin pohjoispuolella ja useita pieniä wirtoja laskee siihen monelta haaralta. Usein raiwoo tällä järwellä ankarat myrskyt ja Livingstone ensi kerran kulkiessa sitä myöten oli hän jo kerran kowassa hengen waarassa, sillä wenheillä hän ei woinut lähestyä rantaa, jota vastaan aalot olisivat lyöneet wenheen pirstoiksi ja laineet kaswoivat

niin hirveän suuriksi, että olivat vähällä peittää koko wenheen. Järven syvyys vaihtelee 15:n ja sadan sylen välillä, ja tulwan aikana nousee siinä wesi tavallisesti puoli-toista kynnärvää. Sen rantamailla asuu hywin lukuisa väestö, taajempi kuin monessa muussa seudussa Afrikassa. Livingstonen käydessä Niassa-järvellä oli orjakauppa siellä hywin suuressa voimassa ja hän arweli, että tälle järvelle rakennettu laiva woisi tuota häpeällistä elinkeinoa estää suuremmissa määrässä kuin kymmenen Afrikan itärannikolla wartijoina kuljekiwaa sotalaiwaa. Tällä toisella matkallaan Niassa-järvelle erosi Livingstone tovereistansa ja kulki kauemaksi länteenpäin järven rantaseuduilta, mutta hänen tähtyi viimein palata kun hän kohtasi warjin wihamielisiä asukaita noilla ylämailla.

Tultuansa takaisin Shire-wirran warrelle, jossa Pioneer-laiwan oli kauan tähtynyt olla yhdesjä kohden, sillä wesi wirrassa oli niin matalaksi laskeutunut, ettei Pioneer woitunut kulkea takaisin meren rantaan, waan tähtyi odottaa tulwaweden aikaa, sai Livingstone Kap-maan hallitukselta käskyn tulla takaisin, sillä Pioneer-laiwaa ei enää luwattu hänelle käytettäväksi muuta kuin korkeintaan sen vuoden loppuun. Livingstone oli myöskin tuskastunut niihin lähetys-saaruaajiin, jotka häntä seurasivat, sillä he olivat useasti walittaneet hänen itsepäisyyttänsä eiwätkä hymmärtäneet noudattaa tämän kokeneen miehen neuvoja, waikka hän parhaiten tunsi Afrikassa wallitsewat suhteet. Hän päätti sen wooffi palata Englantiin, ja tämän päätöksensä hän pani toimeen helmikuussa 1864, jolloin hän Afrikasta purjehti ensin Intiaan ja sieltä Suetjin kautta Englantiin, ja saapui kotimaahansa kesäkuussa samana vuonna.

Livingstonen toinen suurempi tutkimusmatka oli nyt lopusssa ja se oli kestänyt 6 vuotta. Tämän matkan seuraajat olivat myöskin hywin suuret. Sen kautta nimittäin tuli Euroopan asukkaille tunnetuksi Sambesin suupuolella oleswat maat, Shirwa- ja Niassa-järwi sekä niiden ympä-

rillä olevat hedelmälliset ja terveelliset seudut, jotka rikkaus-
 finensa odottawat toimeliasten Eurooppalaisten työtä tuot-
 taaksensa runsasta hyötyä wiljelijöillensä ja muillekin maille,
 sekä erittäinkin rauhaa ja järjestetyn turvallisen elämän siu-
 nausta sen nykhyille onnettomille asukkaille, joita raakuuden
 ja orjakaupan kamottawa turmellus rajittaa. Eurooppalais-
 ten perustamat uudis-asuntolat näillä seuduilla tekisivät suu-
 rinta hyötyä maan asukkaille, jos samalla waarinotettaisiin
 ihmisellisyhden ja omantunnon vaatimukset siivistyksessä ja
 taidossa jälkeen jääneitä kansajhmisiä neekerejä kohtaan, jotka
 suuresa määrässä owat osoittaneet tykenewänsä oppimaan
 hywää Eurooppalaisilta, jopa ystävyyhdellä ja alttiudella owat
 heitä melkoisesti auttaneetkin. Nman Makololojen suurta
 ystävällisyhyttä Livingstonea kohtaan ja heidän hänelle anta-
 maa; woimallista apuaansa olisi hänen ollut hywin waikoa
 tehdä ensimmäistä suurempaa matkaansa, joka juuri herätti
 tiedemiesten; ja Englannin hallituksen sekä koko siivistyneen
 Euroopan huomion näihin maihin, joita tarkemmin tutki-
 maan Englannin kansa ja hallitus warusti tuon mainion
 kansalaisensa.

Alituinen sota ja rauhattomuudet asukausten kesken tekee
 kuitenkin hywin waikoksi saada maata laueammalta asutuksi
 ja wiljellyksi, ja alkuauskaiden hyviä ominaisuuksia ei siivisty-
 nyt ihminen aina niin hywin huomaa sen törkeän ulkokuo-
 ren alta, jonka raakuus, juoppous ja muut paheet luowat
 heidän ympärillensä. Täällä woitti Livingstone kuitenkin
 niinkuin muuallakin maan asukkaiden kunnioituksen ja rak-
 kauden, ja häntä nimitettiin yleisesti „hywäksi walikoiseksi
 mieheksi“, aiwan toisin kuin Portugalilaisia, joiden kansa
 nekerit oliwat alituisissa riidoissa. Orjakauppiaita hän kui-
 tenkin aina wastusti, sillä nämä menettelivät melkein aina
 hirweimmällä ja julminmalla tavalla, ja Mangandsha-kans-
 san maassa pelasti Livingstone kerran koko parwen orjia,
 jotka nuo petomaiset ihmisroskot oliwat saaneet waltaanja.

Skäwä on sekin seikka mainita, että Portugalilaiset owat

hänen suuria ansioitansa koettaneet hyvin suuressa määrässä vähentää. Ne ovat näet kokeneet väittää, että ne ennen tuntemattomat maat, jotka Livingstone on avannut tieteelle ja saattanut ne tunnetuiksi, ovat muka olleet heille melkein kaikki jo ennestään tutut, ja Livingstonen omista matkakertomuksista ovat Portugalin hallituksessa olevat ylhäiset virkamiehet teettäneet otteita ja kertomuksia, joita he jälestäpäin ovat kunnottomalla tavalla väärennettyinä julkaisseet, lisäellen omia arvelujansa ja arapialaisilta kauppiailta saatuja tarinoita. Näissä kaikissa kirjoituksissa selvästi näkyy Portugalilaisien tähdellinen tietämättömyys niiden maiden suhteen, joiden tutkimisesta ja tutkimisesta on kunnia Livingstoneelle tulewa.

Livingstonen viimeinen retki.

V.

Samalla ajalla, jolloin Livingstone oli Etelä-Afrikassa tehnyt tutkimusmatkansa, oli monta muutakin tiedemiestä matkustellut Afrikassa sen tuntemattomia maita tutkimaan. Pohjois-Afrikassa olivat Saksalaisen Barth'in ja Englantilaisen Richardsonin yhteiset matkat Saharan erämaan läpi Sudanin ja Tsad-järven ympäristölle mainittavimmat, Keski-Afrikaa olivat tutkineet hyvin monet tiedemiehet useimmista eri kansakunnista; mainittavimmat niistä ovat Amerikalaiset Du Chailu ja Stanley, Englantilaiset Burton, Speke, Petherick, Grant, Baker ja Cameron, sekä Saksalaiset Koblfs, Schweinfurth ja Nachtigall. Muutamat näistä matkustelivat yksin, toiset towerien seurassa, olipa innostus Afrikan tutkimista varten saanut pari hollantilaista naistakin, rouva ja neiti Tinne'n lähtemään Niilin ympäristöihin; mutta heitä kohtasi onnettomuus. Saharan erämaassa he tulivat murhatuiksi. Viimeisinä aikoina ovat Stanley'n ja portugalilaisen majurin Serpa Pinto'n tutkimusmatkat huomattavimmat.

Noin monien miesten toimesta oli Afrikan sijämaassa, joka tämän vuosijadan festipaikeille saakka oli pyyhnyt Eurooppalaisille melkein täydellisesti tuntemattomana, löydetty suuria järviä ja mahtawia wirtoja, joiden ympärillä asui paikoin puolisiwistyneitä maata wiljelewii kansoja, paikoin werenhineisiä ihmisryöjiä. Oli tullut Eurooppalaisille tutuksi, että Afrika ei ollut mikään hedelmätön erämaa, waan että sen festiosa on maailman hedelmällisimpiä ja rikkaimpia seutuja, joka odottaa, että siwistyneet kansat uudisajuntoja perustamalla, kristinuskon lewittämifellä, sekä järjestetyn kaupan ja turwallisen liikkeen kautta tekifiwät näiden seutujen asukkaat osallifiksi siwistyneen ja järjestetyn yhteiselämän hedelmistä.

Niilin alkulähtect, suuret järwet Keski-Afrikassa, olivat jo löydettyt kun Livingstone lähti kolmannelle ja wiimeiselle tutkimusmatkallensa. Mutta Keski-Afrikan sijämaa oli vielä peräti tuntematon ja Livingstone mieli paloi saada-sensa tätä tutkia ja senwuoksi hän lähtikin jo w. 1865 sitä tutkimaan. Hänen tarkoituksensa oli täällä kertaa saattaa Niassa- ja Tanganjika-järvien välifet seudut tunnetuiksi ja koska tämä wiimeksi mainittu järwi ei vielä ollut tarkoin tunnettu, toipoi hän löytäwänfä jonkun siitä lähtewän wirran ja saada selwille onko se yhteydessä Niilin kanssa, kuten hän luuli, sekä tutkia sen länsipuolella olewia seutuja.

Livingstone matkusti ensin Bombaihin Intiasa, jossa hän otti mukaansa muutamia nuoria neekereitä, joita siellä lähetysskoulussa kaswatettiin lähetyssaarnaajiksi, sekä kaksitoista intialaista sotamiestä hoitamaan niitä aaseja ja kameleja, jotka hän oli matkaansa warten hankkinut, sillä nämä eiwät fuole tsetse-kärpäsen puremasta niinkuin raawaseläimet ja hewofet. Tultuansa Afrikaan hankki Livingstone palvelukseensa myöskin muutamia miehiä Antsuan- eli Johanna-saarelta Mosambik-kanawassa, sillä tämän saaren asukkaita pidetään luotettawina ja selwollifina tawaranfantajina. Hänellä oli siis mukanaanfa kohtalaisen suuri seurue, jossa oli

12 intialaista sotamiestä, 9 miestä Johanna-saarelta, 1 Komoro-saaristolainen, 7 vapautettua orjaa ja 2 miestä Sambejin warrelta, jotka hän oli ottanut mukaansa koetteeksi. Eläimiä hänellä oli kuusi kamelia, kolme puhvelia, kaffi muusia ja kolme aasia. Yhteenjä 31 miestä, joista nuo intialaiset sotamiehet olivat varustetut kelmollisilla Enfield-mallin mukaan tehdyillä rihlatuilla kivääreillä. Livingstone oli nämä aseet saanut lahjaksi Intian hallitukselta. Kun raha noisja tunteottomisja maisja oli aiwan arvotonta, sillä maan asukkaat eivät sille antaneet mitään arwoa, waan tekivät waihtokauppaa, niin täytyi Livingstone wiedä mukanaan hymmenen paffaa waatetta ja kaffi säkillisistä lasihelmia, joilla hän woiji waihettaa tarpeita alkuaajuffailta. Sitäpaitse oli hänellä omaa tarwistanja warten monta laattikka lääkkeitä, waatteita, tieteellisiä koneita ja muita tarpeellisia tawaroita. Livingstone alkoi matkansa Rowumawirran wasenta rantaa kulkien ja tässä matkalla häntä koh-tasi ylen paljo hankaluuttia. Usein hänen täytyi kirweillä hakkuuttaa auki tie edestänjä kun se oli niin kapea, ettei sitä käynyt kulkeminen. Näillä pienillä poluilla, jotka mutkitteliwät aiwan sinne tänne tiheässä metsässä, oli kamelien waikea kulkea, sillä niiden korkeus teki, että puiden oksat heitä estiwät. Matkan hankaluutta ja hitautta lisäsi wielä Johanna-miesten ja intialaisten haluttomuus ja welttos työnteosja.

Jo matkan alusja olivat sipojit (jiksi nimitetään syn-tyänjä intialaista sotawäkeä) sekä Johanna-saarelaiset kyl-lästynneet eteenpäin kulkemiseen ja kokivat siten pakotta Livingstonea palajamaan takaisin, että he räökkäsiwät juhdat kuoliaiksi. Kun ei tämä koe auttanut, ylltyttiwät he alkuaajuffaita Livingstonea vastaan syhtellen häntä kaikella tawoin. Livingstone tuskautui tällaisista kujeista ja erotti sipojit pois seurastansa. Hän antoi heidän palata takaisin ranta-maalle ja warusti heille kylliksi tarpeita paluumatkalle. Nuo sipojit olivat niin ilkeätä joutkkoa, että alkuaajuffaat luuliwät

heitä Eivingstonen orjiksi. Heillä oli tapana pakoittaa ensimmäistä lasta tahi vaimoa, jonka tapasivat, kantamaan heidän pysähtymänsä ja ampumavarojansa, ja käyttivät neekeriä vastaan uhkauksia ja lupauksia, joita eivät kuitenkaan voineet täyttää. Tunnin marssiminen oli kylliksi riittävä aika että he jo valittivat uupumusta; he olivat silloin jo olewinansa aivan voimattomia ja seisautuivat viivytellen siten kulkua, ja miettivät uusia juonia isäntäänsä vastaan. Selvää on, ettei tällaisista pudlustajoihin olisi ollut muuta kuin vastusta jos joku suurempi vihollisparvi olisi Eivingstonea ahdistanut.

Rowuma-laakiossa oli tullut nälkä-aika, ja waikka asukkaat vastaanottivat Eivingstonen ystävällisesti, niin oli hänen kuitenkin ollut waikoa saada seurueellensa kylliksi ruoka-aineita. Hän oli kuitenkin päässyt Rowuma-wirran lähtöden ohitse keuhkuissa 1866 erääsen kylään, jonka hallitsija oli Uhijou-nimiseen kansaan kuuluva päällikkö. Tämä kylä oli kahdeksan päivänmatkaa Rowuma-wirran eteläpuolella ja siitä oli lauea näköala Niasa-järven ja siihen laskevien jokien ja wirtojen yli. Tämän paikan ja Rowuman välinen seutu oli asumatonta erämaata, jossa Eivingstonen seurue oli kärsinyt paljon nälkää ja moni Hänen miehistänsä oli karannut.

Eivingstone saapui elokuussa 1866 Mponda nimisen päällikön kylään, jonka alue on Niasa-järven läheisyydessä. Tällä matkalla karkasi häneltä taas pari miestä, ja eräs kolmas, nimeltä Bekotani, jota Eivingstone oli suuresti suosinut, tahtoi myös erota, sanoen syyksi, että hän oli tawannut welijensä, joka muka asui Niasa-järven itäpuolella ja että hänen sisarensa oli Mpondan lempi-waimo. Kun Eivingstone huomasi Bekotantin haluttomuuden seurata häntä, wei hän tämän Mpondan luo, ja siellä tuli ilmi, että Bekotani oli puhunut walhetta. Eivingstone jätti tuon vastahakoisen seuralaisen Mpondan luo — saatuaan kuitenkin ensin wakuutuksen, ettei häntä pahoin kohdeltaisi — warusti

hänet waatteilla ja helmillä, kunnes hänen „suuri weljensä“ tulisi häntä vastaanottamaan. Tämä hywäntahtoisuus Piwingstonen puolelta sai kuitenkin huonon palkan. Bekotani koki kaikin tavoin houkutella entistä toweriansa, erästä toista Piwingstonen palvelijaa, nimeltä Chumah luopumaan Piwingstonen luota ja jäämään hänen luoksensa. Hän lupasi weljensä kautta toimittaa Chumah'ille waimon ja niin paljon olutta juoda kuin waan haluttaisi. Chumah kysyi kuitenkin neuwoa Piwingstonelta, joka häntä kielsi uskomasta Bekotaniin wiettelystä, sillä hän epäili tämän aikovan tehdä entisen towerinsa orjaksi. Chumah olikin kylliksi warowainen ettei luottanut tuohon kawalaan wiettelijään, waan pyysi Piwingstonelle uskollisena koko matkalla.

Piwingstone aikoi kulkea Niassan yli, mutta arapialaiset, jotka kyllä tiesivät, että Piwingstone aina julkisesti wastusti heidän ilkeätä orjakauppaansa, eiwät antaneet hänelle lainaksi minkäänlaisia wenheitä, waikka niitä kyllä lupailivat, ja viimein täytyi Piwingstonen kulkea järwen eteläpuolitse sen ympäri, kun hän kauan oli turhaan odotellut arapialaisten lupauksien täyttämistä.

Niassan rantamaalla tuli eräs arapialainen samaan kylään, missä Piwingstone oli ja kertoi että parwi järwen länsipuolella asuwaa Masitu-kansaa oli ryöstänyt häneltä kaikki hänen tawaransa. Johanna-saarelaiusten päällikkö Musa sai tästä kyllin syhtä ruwetaksensa juonittelemaan Piwingstonea vastaan. Hän tuli Piwingstonen luo kertomaan tuota kuulemaansa juttua, eikä mitkään hirweät siwukohdat siinä suinkaan jääneet unhotuksiin. Piwingstone kysyi uskoiko Musa tuota kertomusta.

„Mivan warmaan, sillä tuo arapialainen wakuutti että se on totta, oikein totta“.

Piwingstone arweli, ettei tuon arapialaisen puhetta ollut uskominen, sillä Masitut eiwät olisi tyhtyneet pelkkään rosooamiseen, waan olisivat hänet tappaneetkin. Saadaksensa ajiasja luotettawaa tietoa, mentiin kylän päällikön aja-

tusta tyhymään, ja tämä selitti heti arvelematta arapialaisen puheet perättömiksi valheitki, sillä jos joku hyökkäys olisi hänen alueellensa tehty, niin hän olisi varmaan saanut siitä tiedon.

Tähän ei kuitenkaan Musa tyytynyt, vaan väitti: „Ei, ei, tohtori, ei, ei, ei! Minä en tahdo tulla Masitujen luo, heidän tapettavakseen. Minä tahdon nähdä jälleen isäni, äitini ja lapseni kotona Zohannassa. En tahdo tietääkään mitään koko Masituista!“

Tähän vastasi Livingstone, ettei hänkään tahtonut, että Masitut tappaisivat Musan, vaan koska tämä oli pelossaan, niin hän lupasi kulkea suoraan länteen päin kunnes tulisivat niin kauas, etteivät viholliset heitä saavuttaisi.

Musa ei tyytynyt tähänkään lupaukseen, vaan huokaili ja walitteli yhä sittekin: „Jos meillä olisi kaksi sataa kiviäriä, niin minä tulisin mukaan, mutta kun nyt olemme näin vähälukuiset, niin viholliset jonakuna yönä tekewät hyökkäyksen meitä vastaan ja tappawat meidät joka miehen“.

Livingstone uudisti lupauksensa kulkea suoraan länteen päin, wälittäen Masitujen aluetta. — Tuskin oli hän sinne päin alkanut matkustaa, niin Musa ja kaikki muut Zohanna-saarelaiset karkasivat seurueesta. Tällainen käytös oli jo niin suuresti harmistuttanut Livingstonea, että hän sanoo tuntunensa kiusausta ampua Musa ja muutkin rauhatonnuuden synnyttäjät, vaan oli kuitenkin jäljestäpäin hywillänsä, ettei hän ollut saastuttanut käsiänsä heidän werellänsä. Pari päivää myöhemmin koki toinenkin hänen miehistänsä samallaista lewottomuutta saada toimeen, mutta Livingstone kielsi ankarasti, ettei Masituista saisi tästälähin hiiskua saanaakaan, ja sai siten uusia karkauksia wältetyksi.

Zohanna-saarelaiset, jotka olivat palanneet takaisin meren rantamaalle, lewittiwät Kilwa-kaupungissa sen huhun, että Livingstone oli Masitujen maassa murhattu. Tämä huhu saapui Englantiin ja maatieteellinen seura Lontoossa warusti heti retkikunnan tutkimaan, olisiko asia toji waito ei.

Ketkikunta kulki Shire-wirtaa myöten ylöspäin ja sai luotettavia tietoja siitä, että Livingstone vielä oli elossa, ja häneltä myöhemmin tulleet kirjeet todistivat asian todeksi.

Miasjan rannoilta lähdettyänsä oli Livingstone tullut ennen aiwan tuntemattomiin maihin, joissa orjakauppakin ja sen turmelukset eivät olleet ollenkaan tunnetut; näitä seutuja eivät mitkään ihmisryhvärit olleet vielä saastuttaneet. Kuten Livingstone aina oli ennenkin huomannut tällaisissa maisissa olewan asian laidan, olivat asukkaat todella hyviä ja wieraswaraisia ihmisiä, ja vähäisen palkan edestä he kulljettivat hänen tavaroitansa kylästä kylään. Ilman heidän apuansa ei Livingstone olisiikaan millään tavoin voinut kulkea niiden tuntemattomien maiden kautta joihin hän nyt oli saapunut.

Sen jälkeen kun Johanna-saarelaiset olivat lähteneet farkkuun hänen palveluksestansa, tuli Livingstone Lobisa nimiseen yläkömaahan, jonka kautta kuljettuaan hän saapui leweään Lobemba-laaksoon, joka sateisella ajalla oli kokonaan tulwillansa. Laaksossa kulkee Kambeji eli Tshambeji niminen wirta, jota muutamat matkustajat olivat selittäneet samaksi wirraksi kuin se, joka laskee Intian valtameren. Livingstone luuli alussa myöskin tätä samaksi wirraksi, mutta kun wirran suunta oli aiwan toisappäin, alkoi hän wirtaa tarkemmin tutkia ja tuli huomaamaan, että se olisin alkuvirta toiseen wejistöön, joka kulki pohjoista kohti, ja laski Bangweolo-nimiseen järveen, josta taas lähti se suuri wirta, joka on Tanganjika-järwen länsipuolella. Tanganjikan ja tämän wirran wejistöt eroitti korkeat vuorimaat, joiden yli kuljettuaan Livingstone löysi Siemba-nimiseen järwen. Myöhemmät tutkimukset ovat kuitenkin osoittaneet, että Siemba on juuri Tanganjikan eteläinen pää. Näiltä seuduilta tuli hän Londaan, jossa mainio päällikkö Kafembe hallitsi. Tämän maan olivat Eurooppalaiset tulleet tuntemaan ensi kerran portugalilaisen matkustajan tohtori Vaccerdan kautta, joka w. 1798 oli käynyt Londassa, ja samoin oli majuri Monteiro käynyt siellä w. 1831, mutta nyt ei entistä pääkaupunkia enää

ollut, sillä se oli jo muutettu toiseen paikkaan, kuten melkein aina tapahtuu Afrikassa, kun uusi ruhtinas tulee hallitukseen toisen jälkeen.

Ruhtinas Kafembeä sanoo Livingstone älykkääksi rotewakfi mieheksi. Koko henkivartija=joukkonsa läsnäollessa oli tämä vastaan=ottanut Livingstone ja oli puettuna tavalliseen juhlapukuunsa, lyhyeen tulipunaiseen karttuuniatkisiin. Eräs alapääsiliffö, joka kuminkaan ja vanhempien päällikköjen neuvostossa oli määrätty hantkimaan tietoja valkoisesta miehestä, nousi kuminkaan edessä seisolle ja selitti juhallijella äänellä tutkimuksiansa seuraukset. Hän oli saanut tietää, että valkoinen mies oli tullut etjümään wirtoja ja järwiä, waikka hän puolestaan ei woinut hymmärtää mitä valkoinen mies mokomilla tiedoilla tekij; kuitenkin hän oli siitä wakuutettu, että valkoinen mies oli tullut hywisä aikeisä.

Kafembe tiedusteli mihin päin Livingstone nyt aikoi käännyä. Livingstone wastasi aikowansa kulkea eteläänpäin, koska siellä päin kuuluu olewan järwiä ja wirtoja. Tähän wirkoi Kafembe: „Mitäs siellä teet? Onhan täällä wettä lähempänäkin“. Ennenkun Kafembe lopetti kokouksen, antoi hän käskyn, että valkoisen miehen piti saada esteettömästi kulkea hänen maassansa mihin hän waan tahtoi. Livingstone oli ensimmäinen Englantilainen, jonka hän oli nähnyt, ja hän oli mieltynyt tähän valkoiseen mieheen.

Wähän aikaa sen jälkeen kun Livingstone oli wietty kuminkaan eteen, tuli kuningatarin suureen huoneeseen, hmpärillänsä suuri joukko keihäillä warustettuja nais=otureita. Kuningatar oli kaunis nuori nainen, ja selwästi näkyi, että hän oli tahtonut tehdä waltaawan waikutuksen tuohon muka jiwistymättömään valkoiseen mieheen, sillä hän oli pukeunut oikein komeasti ja piti kädesjään summatoman suurta keihästä. Mutta Livingstone oli odottanut hänen näyttämistään aiwan toisellaiseksi, ja hän ei woinut pidättää itseänä pureskahtamasta kaikuwaan nauruun, joka poisti koko waikutuksen tuosta juhallijesta näyttämisestä, sillä hänen naurunsa oli

niin raikas, että hänen majesteettinsa kuningatar ensimmäisenä yhtyi nauramaan, ja naisjoturit oikeiden hovinaisten tavan mukaan, katsoivat welvollisuudekseen seurata ylhäistä esimerkkiä. Kuningatar joutui tästä warsin hämillensä ja lähti seuralaistensa kanssa pois huoneesta. Tämöinen peräytyminen ei ole juuri kuningattarelle sopiwa, ja oli warsin nolo werraten hänen muksaan näyttätymiseensä.

Wuoden 1867 alusta, jolloin Livingstone tuli Kasemben hoviin, maaliskuun puoliväliin saakka w. 1869, jolloin hän tuli Udshidshiin Tanganjikan itä-rannalla, työskenteli hän oikeisten niitä wirheitä, joita portukalilaiset matkustajat ovat tehneet kertomuksissaan. Kun Portukalilaiset puhuwat Kambeji-wirrasta, nimittävät he sitä „meidän oma Sambesi“, s. o. siksi wirraksi, joka heidän alueensa kautta kulkee Mosambikin kanavaan. Saadaksen selkoa näistä asioista, tutki Livingstone näitä seutuja matkustellen useita kuukausia ristiin rastiin, tyksellen jokaiselta vastaantulijalta janoja asioita, kunnes hänen täytyi niistä lafata, ettei saottaiji: „Se mies on hullu; hänellä on wettä aivoissa“.

Hänen tutkimustensa kautta on kuitenkin tullut selville, ettei Kambeji ole minikäänlaisessa yhteydessä Intianmereen laskewan Sambesin kanssa, waan että se päinwastoin laskee aivan toisanne päin. Erhetyks on arwattawasti tapahtunut siten, että toht. Vacerda kulkiessaan täällä oli kuullut Kambesin nimen ja arwelematta pitänyt sitä samana kuin Sambesin ja piirtänyt sen suunnan viimeksi mainitun wirran mukaan.

Ruhtinas Kasemben hovista lähdeTTYhänsä löyni Livingstone Moero eli Mwiru nimisen järwen, johon etelästäpäin laskee suuri ja wesirikas wirta nimeltä Luapula. Tämän wirran hän löyni kun hän kulki ympäri järwen rantoja sen eteläpäähän. Kun hän sitte seurasi Luapula-wirtaa ylöspäin etelää kohti, tuli hän huomaamaan, että se tuli suuresta Bangweolo- eli Bemba-järwestä, joka pinta-alaltaan on melkein saman kokoinen kuin Tanganjika-järwikin. Tutkies-
saan mikä olisi suurin Bangweoloon laskewa wirta; huomasi

hän, että se oli Kambeji. Tämän wirran juoksun hän oli siis tullut tuntemaan sen lähteistä Bangweoloon saakka, ja että wirta jatkui eri nimellä (Luapula) Mwiru-järveen, eikä laakaa siihenkään, waan juoksee yhä pöyhjoiseen mutkitellen joskus länteenkin päin. Oli siis tullut selwäksi, ettei tämä wirta ollut lainkaan sama kuin Mosambikin kanawaan laskewa Sambesi, waikka sen nimi oli jotenkin yhtäläinen. Livingstone oli wakuutettu, että hän nyt oli löytänyt Niiliwirran alkulähteet, sillä hän luuli Luapula-wirran olewan yhteydessä Niilin kanssa; mutta myöhemmin on Amerikkalaisen Stanleyn tutkimusmatka selittänyt, että Luapula onkin Kongo-wirran alkuvirta. Tultuaan tuntemaan Kambejin ja ne järwet, joiden kautta se kulkee, palasi Livingstone takaisin Kasemben hoviin. Siellä hän näki wanhan harmaapartaaisen arapialaisen nimeltä Mohammed ben Sali, jonka Kasembe oli ottanut wangiksi epäluulon alaisena. Livingstone waijutti, että hän päästettiin wapaaksi, mutta sai sitä kyllä jäljestäpäin katua, sillä tämä palkitsi hyvän työn pahlalla ja wietteli Livingstonen palvelijat, jotka kaikki paitfi kahta hylkäsiwät isäntänsä ja meniwät tuon arapialaisen palvelukseen. Useimmat heistä katuiwat kuitenkin käytöstänsä ja palasiwat Livingstonen luo, joka Kasemben luota Londasta matkusti Tanganjikan itäpuolelle Udschidschiin, johon hän tuli maaliskuussa 1869.

Pitkälliset wastahakoisuudet, joista tauti ei ollut vähimpiä, pidättiwät tämän jälkeen Livingstonea kauan yhdesjä kohden Udschidschissa. Hän oli sinne saapunut sairaana palvelijoihensa kantamana. Arapialaiset oliwat jos jollakin tavalla koettaneet kiskoa häneltä hänen viimeisiäkin warjansa, joita hän koki kaitin tawoin säästää woidaksensa tarhemmin tutkia Tanganjikan ympäryksiä. Tällä ajalla hän kirjoitteli monta kirjettä ystäwillensä Englannissa, ja waikka moni luuli Livingstonen jo kuolleen, oli kuitenkin maatieellinen seura wakuutettu siitä, että hän oli elossa, ja että Musan wiekas kertomus oli perätön walhe.

Sejätuon lopulla 1869 lähtikin Livingstone Tanganjikan poikki sen länsipuolella olevaan maahan Uguhhaan uusille tutkijueille, joiden seurauksena oli, että hän löysi siihen saakka tuntemattoman ison järven, jonka Moero-järvestä tuleva Luabala-wirta yhdistää samaan vesijaksoon, minkä hän sitä ennen oli löytänyt ja saattanut Eurooppalaisille tunnetuksi. Muutamain kauppiasten seurassa kului Livingstone Tanganjikan rantamailta länttä kohden ja tuli Bambarre nimiseen kauppapaikkaan, Manjuema nimisessä maassa. Kaksi puolen vuotta tähtyi hänen täällä wiipyä, sillä hän sai jalkoihinsa ajokkia, joista wuoti weristä märkää kun hän astui. Päästyhänsä näistä tuskista hän jatkoi matkaansa ja tuli silloin leveän wirran luo, joka mutkitteli milloin pohjoista milloin länttä kohden ja joskus eteläänkin. Sen leveys oli paikoin yksi paikoin kolme Engl. peninkulmaa. Erinomaisella kärsivällisyydellä seurasi hän wirran kaikkia mutkia kunnes hän näki sen laskevan pitkään ja kapeaan Komolondo-järveen. Hän kääntyi sitte takaisin eteläänpäin samaa wirtaa myöten, kunnes hän tuli samaan paikkaan, jossa hän oli nähnyt Luapala-wirran laskevan Moero-järveen.

Tämän järven ympäristöä kuvaava Livingstone erinomaisten kauniiksi. Järveä ympäröi kaikilla puolilla korkeat wuoret, joiden rinteet ovat huippuun saakka runsaimman kasvullisuuden peitteessä. Rowan kosken puhnalla rientää wirta järvestä syvän ja ahtaan wuorisolan kautta, mutta päästyhänsä ulomaksi se laajenee ja tyyntyy hiljaisempaan juoksuun, ensin tehden ison mutkan länttä ja lounatta kohden ja sitte pohjoiseen päin kunnes se laskee Komolondo-järveen. Maan ajukkaat nimittävät wirtaa Luabalkki, mutta eroittaaksensa sen muista samannimisistä wesiästä on Livingstone nimittänyt sen Webbin wirrakki erään hywin rikkaan Englantilaisen muistoksi, joka oli Livingstonen wanhimpia ja parhaimpia ystäviä. Komolondo-järvestä lounaasen päin on toinen suuri järwi, joka Lomame-wirran kautta laskee wetenä Luabalaan. Livingstone nimitti tämän

järwen Lincoln-järveksi, Pohjois-Amerikan Yhdysvaltain murhatun presidentin Lincoln'in muistoksi. Lufijamme tietäne, että presidentti Abraham Lincoln vainaja oli se, joka lausautti orjuuden kotomaassansa ja siten vapautti häpeällisestä ikeestä 4 miljoonaa neekeriä. Hänen ihmisrakkaudesta hehkuwasta mestarillisesta puheestansa, jonka hän piti asturesaan wirkaansa, ja jossa hän selitti ne syyt, joihin nojaten hän oli julistanut orjat wapaiksi kotomaassansa, oli Livingstone Englannissa kuullut osan luettawan ja oli siitä erittäin suuresti innoistunut. Tätä muistellessaan päätti Livingstone nimittää löytämänsä järwen sen miehen nimellä, jonka jalot toimet ansaitsewat kaikkien rehellisten ja totuutta rakastawien ihmisten suurinta kunnioitusta, ja on siten Lincolnin muistolle pystyttännyt muistopatsaan, joka on pysyväisempi kuin mitkään kiviiset tai metalliset muistopatsaat.

Livingstone seurasi Qualaba-wirtaa pohjoiseen päin ja näki siihen yhtywän sängen monta muunkin wirtaa, joista hän merkitsi ainoastaan tärkeimmät karttaansa. Hän saapui viimein Nyangwe-nimiseen paikkaan, jossa sanottiin, että siitä pohjoiseenpäin on järwi, johon Qualaba laskee; mutta kowa sairaus esti häntä jatkamasta matkaansa, ja hänen täytyi wastoin innokasta haluansa lähteä paluumatkalle Udshidshiin, johon oli hywin pitkä matka. Sinne hän saapui kantotuolisja melkein wähisjä hengin, uupuneena ja kärjien kaikellaisia puutteita.

Pitkä aika kului sen jälkeen ilman että Livingstonesta saapui minkäänlaisia sanomia Eurooppaan ja moni arweli jo häntä kuolleeksi. Jo ruvettiin tuumailemaan rekkikunnan lähettämistä häntä etsimään, kun Englannin konsuli Sanbarisja, tohtori Kirk, joka oli ollut Livingstonen seurueessa hänen toisella matkallansa Sambesin alawarrella, sai maaliskuussa 1871 kirjeen kahdelta arapialaiselta kauppiaalta, ilmoituksella, että kristitty matkustaja oli loka- tai marraskuussa edellisena vuonna ollut arapialaisen kauppiaan Mohammed ben Sharbin tykönä Monakojo-nimisessä paikassa Tangan-

jikan länsipuolella ja että hänellä oli waan muutamia palvelijoita luonansa ja käräsi suurta puutetta.

Kun tämä tieto tuli Eurooppaan, jossa Livingstone viimeiset tutkimus- ja löytömatkat olivat wetäneet hywin suuren huomion puoleensa, ruvettiin heti varustamaan retkikuntaa, joka weisi hänelle apua, ja sitä warten koottiin suuria rahajumia. Luutnanttien Dawsonin ja Henn'in sekä Livingstone pojan Oswalbin johdolla lähti retkikunta Englannista helmikuussa 1872 ja tuli pian Sansibariin, mutta täällä heitä kohtasi se uutinen, että heidän aikomuksensa oli jo eräs toinen mies ennättänyt täyttää, nimittäin Amerikkalainen Henry Morton Stanley.

Stanley oli New-Yorkissa ilmestyvän suuren sanomalehden New-York Herald'in palveluksessa olewa reporteri, eli matkustawainen uutisten urkkija. Mainitun sanomalehden omistaja James Gordon Bennett oli Pariisissa silloin kun sanoma Livingstone hädän-alaisesta tilasta oli saapunut Eurooppaan. Hän päätti silloin lähettää lehden kustannuksella Stanleyn Livingstoneelle apua wiemään, ja hanffimaan tietoa oliko Livingstone enää hengissäkään. Stanley oli silloin Espanjassa, jossa Karlistalaisfota riehui paraitaa, ja saatunsa sähkösanomalla kutsumuksen tulla Pariisiin, tuli hän sinne ja lähti heti taas sanomalehden kustannuksella matkalle toisaanne. Ennenkun hänen piti Livingstonea lähteä etsimään, piti hänen kuitenkin ensin käydä useassa paikoin Etelä-Euroopassa ja Aasiassa, ja viimein Zutian kautta lähteä Afrikan itärannikolle sieltä tunkentuaksensa sijämaahan kunnes hän löytäisi Livingstonea. Kaikki nämä retket toimitti Stanley ja kuljettunsa satoja peninkulmia Eurooppalaisille ennen tuntemattomia teitä saapui hän wihdoin marraskuussa 1871 Udschidshiin, jossa hän tapasi Livingstoneen sairaana ja käräsen paljon puutetta. Sansibarista lähdettyänsä oli Stanleytä kohdannut kaikellaisia wastahatkoisuuksia, niin että hänen täytyi taistella milloin roswoawia maan asukkaita, milloin nälkää ja omia kapinallisia seuralaifiansa

sekä tautia vastaan ja viipyi siten matkallansa rantamaalta Tanganjikan itärannalle saakka 236 päivää.

Kun Stanley tapasi Livingstonen, oli tämä sairaana ja kaiken puutteessa, mutta sillä hoidolla, jota Stanley hänelle antoi, sekä sen avun kautta, jonka hän nyt sai, vaikutti Livingstone ruumiillinen ja hengellinen voima niin suuressa määrässä, että hän taas ryhtyi tutkimuksiansa jatkaamaan. Yhdessä Stanley'n kanssa kulki hän wenheillä pitkältä Tanganjika-järven pohjoista ja läntistä rantaa pitkin etsien jotakin tästä järvestä muihin wesiin johdattavaa virtaa. Sellaista virtaa he eivät kuitenkaan löytäneet. Päinwastoin tulivat Livingstone ja Stanley huomaamaan, että Tanganjikasta ei lähtenyt pohjoiseen mitään virtaa, vaan että siihen laski Rusiji. Stanley wietti Livingstoneen tykönä joulun ja vielä jonkun aikaa eteenpäin; helmikuussa 1872 lähti Stanley palausmatkalle ja Livingstone seurasi häntä Tabora nimiseen suurempaan kylään, johon Stanley oli tulomatkallansa jättänyt suurimman osan tavaroidensa ja aseistansa. Nämä jätti hän nyt Livingstoneelle, joka jäi vielä Afrikaan, ja lähti itse takaisin Sansibariin, palatakseensa Englantiin. Sansibarissa Stanley kohtasi sen lähetyksunnan, joka Englannin maatieteellisen seuran toimesta oli lähtemäissillään Afrikan sisämaahan Livingstoneelle apua wiemään, ja joka siis nyt oli myöhästynyt. Tämän retkikunnan johtajat näkyivät suuresti kadehtiwan Stanley'n saavuttamaa kunniaa. Luutnantti Dawson ensin, ja hänen jälkeensä Henn luopuivat retkikunnan päällikkyydestä, ja viimein myöskin Oswald Livingstonekin, hywin wastahakoisesti, sillä sairaus esti häntä lähtemästä pitkälle matkalle. Stanley kokoji silloin retkikuntaan kuuluvat miehet, ja lähetti heidät erään arapialaisen johdolla menemään Livingstoneen luo. Itse hän palasi Englantiin, jossa alussa epäiltiin häntä walhettelijaksi ja petturiksi, jopa wäitettiin, ettei hän ollut koskaan Afrikassa käynytään. Kuitenkin täytyi maatieteellisen seuran jäsenten viimein tunnustaa Stanley'n ansiot Livingstoneen auttami-

nessa ja hän sai Englannin kuningattarelta vastaanottaa kauniin muistolahtjan.

Taas kului pitkä aika ilman että oli Livingstonesta saatu mitään warmaa tietoa; mutta w. 1873 alkoi uudeleen kuulua huhuja hänen kuolemastansa, ja kohta saatiin warmaa tietoa, että hän huhtikuun 27 p:nä 1873 oli kuollut Tshitambo nimisen päällikön maassa Bangweolo-järven eteläpuolella olewilla suoperäisillä mailla. Hän oli kauan sairastanut punatautia ja toivoi paranewansa saadakseen jatkaa matkustuksia, mutta eräänä aamuna hänen palvelijansa löysivät hänen hengettömänä ruoilewassa asennossa siinä majassa, jossa hän oli sitä ennen asunut.

Hänen uskolliset palvelijansa, joista kaksi, nimeltä Susi ja Chumah, olivat kauimman aikaa pysyneet hänen palveluksessaan, kokiwat hänen ruumistansa woidella estääkseen sitä mätänemästä, ja lähtiwät wiipymättä sitä wiemään Sansibariin. Kaikki Livingstonen paperit ja muistoonpanot aiwan hänen kuolinpäiwäänsä saakka owat säilyneet ja tulleet Englannin maatieteellisen seuran haltuum.

Matkalla Sansibariin joutuivat Livingstonen palvelijat Fipa nimisen kansan maahan, jossa heitä kiellettiin kulkemasta ruumista etemmäksi. He keksiwät silloin sen keinon, että lupasivat sen haudata, ja kun asukkaat olivat siihen tyytynneet, hautasivat he yöllä jonkun osan tawaroista, jotka olivat tarpeettomat, ja kääriwät Livingstonen ruumiin siten, että se oli tawaramyhtyn näköinen. Täten he onnellisesti saapuivat Sansibariin, josta ruumis lähetettiin Englantiin. Englantilaiset, jotka hautaawat mainioimpain miesten ruumiit Westminster Abbey-kirkkoon, hautasivat sinne Livingstonenkin maalliset jäännökset.

Etelä-Afrikan tutkijasanfari, joka wäsymättömällä innolla ja uutteruudella oli elämänsä päämaalia kokenut tähtää, oli nyt lakannut toimestansa. Seuraukset hänen työstänsä eiwät kuitenkaan koskaan joudu unhotuksiin, siksi ne owat liian juuret ja mainiot. Hän oli elänyt Afrikassa yh-

teenä kolmekymmentä vuotta ja oli josta paikassa osannut voittaa niin hyvin alkuaikojensa kuin muidenkin kunnioitusten ja rakkauden.

Sivistymättömätkin kansakunnat, joista monet eivät olleet kuulleetkaan valkoisista ihmisistä, nimittivät häntä „hyväksi valkoiseksi mieheksi“ tai „hyväsydämmiseksi valkoiseksi mieheksi“, jäilyttäen häntä aina rakkaassa muistossa.

Eurooppalaiselle sivistykselle on Livingstone avannut suuria vaikutusaloja, rikkaita hedelmällisiä maita, joiden asukkaat vuosituhansia ovat olleet sivistyneille kansoille peräti tuntemattomat. Hänen työnsä jäi tosin häneltä keskitetoksiksi, mutta se on kuitenkin ollut voimallisena kiihoitukseksi muille tiedemiehille jatkamaan hänen tutkimuksiansa, jota onkin tehty viime ajoilla uteramminkin kuin koskaan ennen, ja niiden seuraukset ovat suuremmat, kuin vuosikatojen kuluksa ennen saavutetut.

Mutta ei ainoastaan tieteellisessä, vaan myöskin muissa suhteissa on Afrikassa tehdyistä tutkimuksista ollut hyötyä. Hyvin monessa paikassa, jotka nuo mainiot matkustajat ovat saattaneet Eurooppalaisille tutuiksi, on heidän vaikutustensa sekä kristinuskon valo ja sen ruunausta tuottavat vaikutukset, että kaupan tuottama aineellinen hyöty pääsiyt lewenemään Afrikan raakuudessa ja orjuudessa kauan kitu-neille kansakunnille.

Saadaksenne täydellisemmän kuvan Livingstonesta, tulee meidän tarkastaa hänen luonnetansa ja uskonnollisia mielipiteitänsä. Muutamat ovat väittäneet häntä lawerte-lijaksi ja heikkomielisiksi, että hän muka pitkällisen Afrikassa olonsa kautta oli muuttunut aivan toisellaiseksi mieheksi kuin se kunnioitettava ja vakava lähetysaarnaaja, joksi hänet tulee tuntemaan hänen ensimmäisistä teoksistaan, hänen kertomuksistaan Etelä-Afrikassa. Nämä väittökset, joita ainoastaan hänen kadettiansa ovat voineet lewitellä, ovat kumminkin aivan väärä. Livingstone, jos kukaan, oli hiljainen ja harvapuheinen mies; hänen puheessaan ilmestyi aina

hiljainen leikkisyyys, jota hän ei milloinkaan ystäviensä seurassa jättänyt. Hänen naurunsa oli aina niin viettelevä, että se sai kaikki hänen seurassaan olevat nauramaan. Se väitös, jonka hänen entinen matkatoverinsa, Englannin konsuli Sansibarissa tohtori Kirk oli lausunut, että muka Livingstone ei paperille pannut huomioitansa ja tieteellisiä tutkimuksiansa, on myöskin väärä, sillä hänen matkoitansa on tallessa hänen päiväkirjansa, joissa melkein jok'ainoalta päivästä on muistoonpanoja ja tarfkoja tietoja kaikista seikoista, joita hän oli ottanut tutkiakseen. Kaikki hänen tekemänsä kartat osoittavat, että hän on ne valmistanut huolellisesti ja ahkerain töiden kautta saavutetulla kokemuksella. Mitä siihen ilkeään väitöksen tulee, että muka Livingstone viimeisellä matkallaan olisi mennyt naimisiin afrikalaisen ruhtinaan tyttären kanssa, siitä ei tarvitse muuta sanoa, kuin että se on perätön walhe, joka on häpeäksi sille, joka julkeaa yhdistää sellaisen parjauksen tohtori Livingstonen nimen kanssa.

Tutkittakoon vaikka kuinka tarkasti Livingstone luonnetta miltä puolelta hyvänsä, niin ei siitä löydy sellaista puolta, jota voitaisiin sanoa huonoksi. Sitä seikkaa ovat hänen kadehtijansa kyllä moittineet, että hän ei ollut oikein hyvässä ja ystävällisessä suhteessa Englannin maatieteellisen seuran kanssa, mutta siihenkin on aivan luonnolliset syyt. Hän oli hellätuntoinen siinä suhteessa, ettei hän sallinut keksinnöitänsä ja muistoonpanojansa niin muuttella ja mestaroida kuin hywin monet maatieteen tutkijat, jotka tätä tiedettä olivat koko ikänsä tutkineet ainoastaan kotonsa oman pöydän ääressä, olivat halukkaat ja valmiit tekemään. Tällainen korjailemisen into ylti usein niin suureksi, että sellaisia seikkoja, jotka monet matkustajat olivat omin silmin nähneet ja yksimielisesti kertoivat samalla tavalla, kuitenkin Englannissa väitettiin vääräksi, siitä syystä, että kotona olivat tiedemiehet olivat saaneet päähänsä toisellaisen ajatuksen asiasta. Niin olivat esim. tiedemiehet Galton ja Beke

wäittäneet aiwan walheeksi, että mitään Tanganjika-järweä ollenkaan on, koska he oliwat saaneet toisellaisen ajatuksen asiasta, waikka neljä eri matkustajaa oli käynyt tämän järwen rannalla ja kufin antanut siitä kertomuksensa. Kuo kotona oppineet oliwat näet kuulleet jonkun arapialaisen kaup-
piaan kertowan, että Keski-Afrikassa on summattoman suuri järwi, ja tahtoivat sen wuolksi kartoillensa piirustaa Tanganjikan, Niassan ja Niilin lähde-järwet yhdeksi ainoaksi järweksi, waikka monet monituiset matkustajat oliwat nähtäneet toteen, että järwiä oli ainakin kuusi, joilla jokaisella on oma erityinen nimensä. Oliko siis kumma jos Livingstone ei mielellänsä ehdottomasti jättänyt moniwuotisten waiwojensa hedelmiä sellaiusten miesten arwosteltawiksi, waan kääntyi sellaiusten ystäwäinsä puoleen, joiden hän tiesi oman kotemuksen nojalla pitävän arwosja muiden tutkimuksia, ja tietävän, ettei hän warmana asiana esitellyt kirjoituksissaan muuta kuin sen, mikä hän oli tutkimalla itse tullut warmaan tietämään? Zofainen etewä tutkija on tarffatuntoinen sen suhteen, ettei hänen tutkimuksiansa wäärennetä. Jos Livingstone tunsi harmia siitä, että hänen thönsä hedelmien kansja siten meneteltiin, niin siitä ei häntä millään tawoin woi moittaa; sitäpaitse on hänen suhdettansa Englannin maatieteelliseen seuraan monella taholla kuwattu pahemmaksi kuin se olitään.

Hänen luonteesjansa on monta hywiin miellyttävää ja rakastettawaa puolta. Hänen lempeä tyyneytensä ja rohkea luottamuksensa thönsä menestymiseen eiwät häneltä koskaan kadonneet. Hänen suustansa ei päässyt milloinkaan walitusta tuskillisesta lewottomuudesta eikä hänen pitkälinen poisja-olonsakaan kotoa omaistensa luota saanut häntä surullisiin waiheroimisiin. Waikka hänellä oli tilaisuus kotona wietää rauhallista mukawaa elämää siwistyneen ja hienon yhteiskunnan keskuudessa ja nauttien kaikkea, mitä aineellinen warallisuus ja oppineiden ylhäijimpäin kansalaiusten kunnioitus sekä perheen läsnäolo olijivat hänelle woineet tar-

jota, valitsi hän kuitenkin mieluummin waiwaloiset tutkimukset Afrikan tuntemattomissa aarniometsissä ja terweydelle wahingollisilla suomailta, sillä hän oli pannut elämänsä päämääräksi tutkia ja tunnetuiksi saattaa nämä maat niin suuressa määrässä kuin hänen woimansa sallivat. Hänessä tapaanme todellakin uljuutta, jäykkyyttä ja kestäväisyyttä suurimmassa mitassa. Waikka hänen mieltensä paloi päästä kotiin, ei hän kuitenkaan jättänyt työtänsä kesken.

Hänen sielunwoimistaan on erittäinkin merkkillinen hänen erinomaisen hyvä muistinsa. Kun Stanley oli hänen kanssansa Udshidhisissä, ihmetteli hän suuresti, että Livingstone ulkoa luki pitkiä runoja Englannin etewimpäin runoilijain teokista, waikka hän pitkään aikaan ei ollut tilaisuudessa saada kirjoja käsiinsä. Mutta tämä seikka lienee selitettävä siten, että sellainen muisti, jota ei ylen paljon useilla asioilla waiwata, uudistaa kaikki ennen saadut tiedot ja painaa ne sitä tarkempaan talteen. Hänen wanha ulkomuotonsa, hänen pitkää ikää ja monia waiwoja osoittawa raskas käyntinsä, hänen koufistuneet hartiansa ja harmaa partansa peittiwät toisennäköisen kuoren alle sen wilkkaan leikillisyyden ja hänen elonwoimasta hehtuwan ja woimakkaan sielunsa runsaat lahjat, jotka hänessä piiliwät ja tuliwat aina esiin kun hän kertoi lufemattomia leikillisiä pilajuttuja tai kertonuksia entisistä metsästysretkistä, joissa päätehtävä aina oli jollakin hänen ystäwistänsä. Omia ansioitansa hän ei milloinkaan kiitellyt.

Kun Livingstone luonnetta tarkastetaan uskonnolliselta kannalta, täytyy hänestä sanoa, että uskonto hänessä parhaiten ilmestyy hänen elämäsjänsä ja töisjänsä. Uskonto näyttäytyi Livingstonesessa parhaimmalla puoleltansa. Se johti aina hänen käytöstänsä sekä hänen omia palvelijoitansa, että pakanallisia maan asukkaita ja ulkokullattuja Arapjalaijain kohtaan ja kaikkia muitakin kohtaan, joiden kanssa hänellä oli jotakin tekemistä. Uskonto oli hänen tehnyt hiljaiseksi ja hurskaaksi kristityksi; ihmisluonnossa olewa raaka-

maisuus ja yksipäisyys oli hänestä kadonnut ja poistunut. Hän oli tullut erittäin ystävälliseksi seurakumppaniksi ja erittäin lempeäksi isännäksi. Ensi kerran tullessaan Udsidshiin sai hän Arapialaisten ja heidän jälkeistensä puolelta kofea vihamielisyyttä ja kaikellaista kiusaa, mutta hänen tyhni ystävällisyytensä ja lempeä iloinen luonteensa muutti kaikkien mielet niin, että häntä siellä viimein yleisesti kunnioitettiin. Jkfin muhamettilaiset, jotka yleensä eivät koskaan liioin osoita ystäväyyttä kristittyjä kohtaan, olivat hänen mieltyneet eivätkä milloinkaan kulkeneet hänen huoneensa ohitse häntä tervehtimättä, tavallisesti lisäten sanat: „Sumalan siunaus sinua seuratkoon!“ — Joka sunnuntai-äänä muna keräsi hän ympärillensä vähäisen ystäväpiirinsä ja luki yksinkertaisella luonnollisella äänellä rukouksia ja jonkun luvun raamatusta; sen jälkeen hän piti tästä lyhyen selityksen, jota kaikki kuulijat tarffuudella ja utelijaina kuuntelivat.

Se seikka, että Livingstone niin suuressa määräsä on jaksanut kestää kaikkia niitä vaivoja, joita Keski-Afrikan Eurooppalaiselle sopimaton ilmanala ja waiwaloisen matkustuksen rasitukset ylenpalttisen runsaasti tarjoawat, ei ole yksinomaisesti luettava hänen lujan ruumiinrakennuksensa, waan myöskin hänen kohtuullisen ja säännöllisen elämänsä ansioksi. Hänen oma lääkäri-taitonsa pelasti myöskin hänen monta kertaa turmiollisista taudeista, jotka owat Afrikan ilmanalassa tavallisia, ja jotka olisivat paljon aikaisemmin tappaneet tottumattoman matkustajan.

Olemme koettaneet täten antaa lukijalle kuwan Livingstonen luonteesta ja hänen waiherikkaasta elämästänsä sekä lyhykäisjesti kertoa pääkohdat hänen toimistansa, jotka parhaiten todistawat mikä suuri ja jalo henki asui hänen rinnassansa ja millä utteruudella hän pitkitti työtänsä, jonka seurauksena viimein oli, ettei hän kotomaasssa omaistensa seurassa saanut päättää päiviänsä, waan kuoli kaukana willedien raakalaiden maassa, etäällä kaikista sivistyneistä ihmisistä ilman mitään helläin ja rakkaiden ystäväin apua.

Mutta häntä elähytti aina se toivo, että Kaiffivaltias hänen tyhölleensä antaisi sen menestystyksen, että siitä seuraisi siunausta ja edistystä Keski-Afrikan kuruudessa eläville asukkaille ja toivokaamme, että myöskin niin tapahtuu, sillä owathan Eurooppalaiset useissa paikoin jo perustaneet uudisasuntoja, lähetyksiirtokuntia ja kauppaipaikkoja noiden piirimehdesä waeltawain pakanain keskuuteen, eikä kukaan woine kieltää, että etupäässä tohtori Livingstone työ, hänen ihmisrakkautta henkiwät kirjoituksensa ja uutterat muistutuksensa kotomaansa hallitukselle owat aikaansaaneet sen, että orjakauppa on englantilaisten sotilainwojen avulla erittäin suuressa määräsä saatu vähennetyksi sekä Atlantin, että Intian-meren puolella. Kaiffien täytyy myöntää, että uuttera ja waatimaton lähetyksijaarnaaja ja matkustaja Daawetti Livingstone on töillään tehnyt nimensä ikuisesti muistettawaksi ja että hän on osoittanut olleensa sellainen ihmiskunnan ystävä, jommoisia sangen harwoin tawataan.

Muistutus.

Kartalla on selvyyden vuoksi merkitty ainoastaan ensimmäinen ja kolmas matkustus. Toisen matkustuksen jälkiä on lufian helppo löytää nimien avulla, ja sen merkkiminen olisi melkein tarpeeton, koska se suureksi osaksi tapahtui pitkin Sambese- ja Shirejokea.

Kansanvalistus-seuran toimituksia

on Suomen kielessä ulosannettu:

	<i>Sij. nro</i>
1. Kuinka Suomen kansa tuli lukutaitoon, kirj. B. P.	— 60.
2. Riffaudesta, kirj. J. K. Toinen painos	— 25.
3. Kshym. ja tutkiest. krist. usk. alalta, kirj. A. F. G. I.	— 25.
4. II.	— 30.
5. Valosta, kirj. K. J. S.	— 55.
7. Suomen waltio-oikeus, kirj. E. A. F. (loppuu myhyt).	
8. Suomen jota 1808—09, kirj. R. F. Kivelas. Toinen pain.	— 50.
9. Wänricki Stoolin tarinat, kirj. J. L. Runeberg. Suo- mennoos, 75 p. ja	— 85.
12. Kuvia kaswikunnasta. I. Kulkista, kirj. J. P. M.	1: —
13. Elämäni. Perhe-elämäll. kert., kirj. P. Päiwärinta	— 75.
16. Nuumiin elimistä, kirj. J. A. P.	— 75.
17. Weroista Suomesa, kirj. A. M.	1: —
19. Kirjapainosta, kirj. A. Jalawa	— 60.
20. Tuliwuorista, kirj. A. St.	— 75.
21. Juutalaisten viimeinen taistelu. Käännös	— 60.
22. Juhana Hus, kirj. E. Ag.	— 50.
24. Suomalaisen wirtkirjan historia, kirj. J. Krohn	1: —
25. Suomalaisia kansansatuja, I. kuilla	— 60.
26. Asewewollisuus Suomesa, kirj. R. Castrén	— 30.
27. Maatilojen yleiset rasitukset Suomesa, kirj. A. M.	— 75.
Maantieteellisiä kuwaelmia:	
6. Norja I, kirj. J. S.	1: 25.
10. Norja II, kirj. J. P.	2: 50.
11. Ruotsi I, kirj. M—r	1: 25.
14. Ruotsi II, kirj. M—r	1: 50.
15. Wenäjä I, kirj. K. S.	1: 50.
18. Wenäjä II, kirj. K. S.	2: —
23. Wenäjä III, kirj. J. Päiwärinta	1: 60.
28. Wenäjä IV, kirj. J. Päiwärinta	1: 25.
Kansanvalistus-seuran kalenteri 1881, nidottu	1: 50.
Sama kirja, sidottu kangaskaanin	2: —

Seuran Toimisto: Tarckampujakatu 8, awoinna kl. 10—
12 e. pp.

Kesä-aijoina toimistoa ei pidetä awoinna määrätuntina, waan
kirjalliset tilaukset suoritetaan kuten tavallista.

Kirje-osoite: Kansanvalistus-seura Helsingissä.

Sinta: 1 markka.

Näköispainos, Kvs-säätiön Arkisivistyksen digikirjasto

Digitoitu Suomen tiedekustantajien liiton Kopiosto-korvauksista myöntämällä apurahalla.

Alkuperäinen julkaisu:

Taawetti Liwingstone, hänen elämänsä ja toimensa / kirjoittanut B. Lagus
(Kansanvalistus-seuran toimituksia ; 29).
Helsingissä : Kansanvalistus-seuran kustantama, 1881. (Helsingissä : Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran kirjapainossa, 1881)

Lagus, Frithiof Henrik Bernhard, 1855–1936
Kansanvalistusseuran toimituksia 29

YKL 99.24

elämäkerrat; tutkimusmatkailijat; britit;
1800-luku; tutkimusmatkat;
Afrikka;
Livingstone, David, 1813-1873

ISBN 978-951-9140-87-2

URN:ISBN:978-951-9140-87-2

Kvs-säätiö (Kansanvalistusseura sr)
Helsinki 2022